

નિહિલિસ્ટોના પંજમાં

ઇશિયન રાજપટપરની ગાંધી **૦૬**

ગાંધીવ

ગાંડીવ બાલોદ્યાન માલા: પુષ્પ સાતમું

બાળવિહાર (૧)

આ ચોપડી ખાસ વખણાઈ છે અને તેની
ત્રીજી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી છે એમાં

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કોર્પોરેશન વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૧૫૫ તારીખ

પુસ્તકનું નામ નિહિસિચ્છોળા પંચમાં

વિષય ૬૪૪૨ ૩

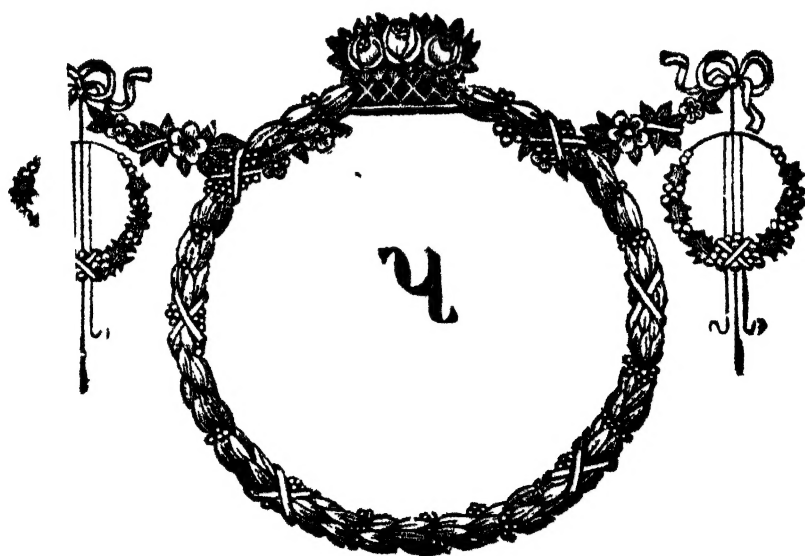
જ. ૧૬ ના ૦-૧૨-૦૮. જ. ૧૯૬૬.

અનેક પત્રોએ વિદ્વાનોએ, લેખકોએ, અને
બાળ સાહિત્યના વિવેચકોએ એને વખણેલું
છે. વડોદરા રાજ્યમાં તેમજ સરકારી કેળવણી
ખાતાએ ઇનામ વગેરે માટે એને મંજૂર કરેલું
છે. ઇનામમાં આપવા માટે એવી ઉત્તમ ચોપડી
ખીજી જૂજ દશે.

ગાંડીવ સાહિત્ય વાટિકા
પુણ્ય: :પાંચમું

નિહિલિસ્ટોના પન્નમા

પ્રયોજક
ધર્મરલાલ બીમાવાળા

પ્રગટકર્તા-
ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર
૧૮૦, કેળાંપીઠ

૭
અંશ]

સુરત

[આના

ગાંધીજી સાહિત્ય વાટિકા

૧ બોમ્બેયુગનું અંગાળા (૧-૨) કુલ	૨૧
૨ હાય આસામ !	૧
૩ કલકત્તાનો કારાયુગ	૧૧
૪ પંખબનું પ્રચંડ કાવકતરૂં	૧૧
૫ નિહિલિસ્ટોના પંખમાં	૦૧૧
૬ કાળું ગુલાબ	૧૧
૭-૧૮ પ્રદ્માંડનો લેહ (૧-૨)	૩૧+૨
૮ આનંદમઠ	૧૧
૯ અમૃતનો ખ્યાલો	૦૧૨
૧૦ નામ વિનાની નવલકથા	૨)
૧૧ કરણધેલાનું કળાવિધાન	૦૧
૧૨ પાંડવગુપ્તનિવાસ	૦૧૧
૧૩ જેલનો અનુભવ	૦૧
૧૪ નીતિ ધર્મ	૦૧
૧૫ રાષ્ટ્રીય ગરબાવળિ	૦૧
૧૬ આંચણું	૦૧
૧૭ ગીતાંજલિ	૧૧
૧૮ પ્રદ્માંડનો લેહ (ભાગ-૨ જો)	.....
૧૯ બલિદાન	૦૧
૨૦ દેવી યૌધરાણી	૧૧
૨૧ અંગાળાનો બળવો	૧૧,

ગાંધીજી સુદરશનકથા કૃષ્ણાંકી સુસ્તમાં જાણી
નવવરલાલ વીમાવાળાએ ગાંધીજી સાહિત્ય મંદિર
તરફથી પ્રગટ કરી. બીજી આવૃત્તિ. ઇ. સ. ૧૯૩૦
પ્રત ૨૩૦૦

આ વાત ગાંડીવ પત્રના બીજા વરસના અંકોમાં પ્રગટ થઈ હતી. તે એક વેળા પુસ્તક રૂપે છપાઈ હતી અને હવે ફરીથી આ તેની નવી આવૃત્તિ નીકળી છે.

નિહિલિસ્ટનો સંપ્રદાય યુરોપમાં ઘણો જૂનો ને જાણીતો છે. એ સંપ્રદાયને આપણી ભાષામાં 'શન્યવાદી' સંપ્રદાય કહી શકાય, જો કે એ શબ્દથી ખરાબર ભાવાર્થ સમજાય તેવું નથી. કોઈ પણ જાતની રાજ્યવસ્થાને ન માનનારો અને આલતા તંત્રને હિંસાને જોરે નાબૂદ કરવા ઇચ્છતો આ સંપ્રદાય રશિયામાંથીજ પ્રગટેલો, ત્યાંજ પ્રબળ બન્યો અને હજુ પણ ત્યાં અસ્તિત્વમાં છે. માણસે કોઈ પણ જાતનું બાહ્ય બંધન સ્વીકારવું જરૂરી નથી, અને કોઈ પણ જાતનું રાજતંત્ર એજ માનવીના દુઃખોનું મૂળ છે એવું માનનારાઓના આ પંથે રશિયામાંથી ઝારશાહીને નાબૂદ કરવા માટે આકાશ પાતાળ એક કર્યો છે, અનેક સાત્વિક અને રાજસી બલિદાનો પણ આપેલાં છે. એમનાં બલિદાનોની, પરાક્રમોની અને મરણિયા સાહસોની અનેક કથાઓ યુરોપી સાહિત્યોમાં મૌજુદ છે. એમનું સંગઠન પણ બહુ વિશાળ છે અને એમના અનુયાયી પણ યુરોપના બધા દેશોમાં ખરાબ. આવા આ વિશાળ સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં અનેક ગ્રેરક વસ્તુઓની સામગ્રી ભરપૂર છે.

અહિં જે વાત રજુ થાય છે તેમાં સાચું તત્વ કેટલું હશે એ કહી શકાય તેમ નથી. પણ એટલું તો કહી શકાય કે આ તો શું, એથી ય વધારે રોમાંચક સાચ્યા કિસ્સાઓ નિહિલિસ્ટ સંપ્રદાયના ઇતિહાસમાં અનેક મળે તેમ છે. આ વાત મૂળ બેરોનેસ ઓર્ગીની લખેલી છે. તેનો અનુવાદ વાંચકને રસભર્યો થઈ પડશે એવી ખાતરી છે.

આટલું તો વાંચજોજ

રેભાંચક સાચી હકીકતોથી ભરપૂર

બોમ્બયુગનું બંગાળા

બંને ભાગ : રૂપિયા અઢી

પંજબનું પ્રચંડ કાવતરું

બંને ખંડ : રૂપિયા દોઢ

બંગાળાનો બળવો

બંને ખંડ : રૂપિયા દોઢ

ગાંડી વ

દરેક રેલ્વે સ્ટેશન ઉપરથી

બહીસરને સ્ટોલેથી મળશે.

निहिलिस्तोना पंजमां

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક
હર બુધવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં આખા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રમુજ અને
સાહિત્યની ચર્ચા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ સુરતમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂા. ૪)
પરદેશ શિલિંગ દસ.

ગાંડીવ છાપખાનું
ગયા પાંચ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
સારી ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય
મંદિરના આ વિભાગમાં
ઉત્તમ લેખકોનાં વખણાયલાં
પુસ્તકો તેમજ નિર્દોષ, રસીલી
અને બોધક કૃતિઓ મળી
શકે છે. દહાણી કરવા લાયક
ચોપડીઓ માટે ત્યાંજ લખો.

સરનામું: ૧૮૦ કેળાંપીઠ સુરત

સુરત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

પ્રકરણ ૧ હું

ભુરખાવાળી !

પ્રિય વાંચક !

જે યુરોપખંડમાં આ વાર્તાના બધા ખેલ ખેલાયા છે, તેના ઘણા દેશોની ઘણી વાતો તે ગઈ મોટી લડાઈ કર-મ્યાન બાણી હશે. આસ્ટ્રીયાનું મુખ્ય શહેર-રાજધાની-વી-યેના છે તે પણ તને ખબર હશેજ.

એ વીયેના શહેરમાં આજે બધા ભારે ધમાલ ચાલી રહી છે. આજે કેથોલીક ખ્રીસ્તી ધર્મનો એક મોટો તહેવાર હોવાથી આખા શહેરમાં પુષ્કળ હોહા ચાલી રહી છે. કામકામ મેળા ભરાયા છે. દુકાનવાળાઓ પૂર ભપકામાં પોતાની દુકાનેને શણગારી બેઠા છે. ગાડી-ઘોડા, બગીચો અને મોટરોની દોડાદોડ અને જંગળાઓના ભોંકારાથી આખું શહેર ગાળ રહ્યું છે. બજારોમાં અને મોટા રસ્તાઓ ઉપર લોકોની ગદી તે એટલી બધી છે કે ઉતાવળે ચાલવા ઇચ્છનારાઓથી એકનું નાક તો ખીજના કાન, ને ત્રીજના ટાંટીયાને છુંદા વગર આગળ જઈ શકાતુંજ નથી. ભીડાભીડ અને કચડાકચડીને લીધે ભલભલા, ગળે હાથ નાંખીને આ-

લનારાઓ પણ છૂટા પડી જઈને એક ઉત્તર તો બીજું
દખખણ પહોંચી બચ એવો ઘાટ થઈ રહ્યો છે.

નાટક—કંપનીવાળાઓને તો આજે ભારે તડાકો છે.
લલલલા લખેશરી અને લલલલા ઉંચા કુટુંબની સ્ત્રીઓ
આજે તો—ખુરખા પહેરી પહેરીને પણ—નાટક જોવા આવ-
વાની ! પછી ટીકીટના ભાવ લલેને દશ-વીશ કે પચીસ
રૂપીઆ હોય ! કારણ આજના જેવો મોટો તહેવાર ફરી
ક્યારે આવવાનો હતો ? ને વળી આવતી કાલથી તો ઉપ-
વાસના રોજ પાળવાના—એમજ સમજેની કે જાણે રમજાન
મહિનાનો આગલો દિવસ ! અથવા હિંદુઓના શ્રાવણ માસ
પહેલાં આવતો દિવાસો ! એટલે જાણે ઉપવાસનું વૈર વાળ-
વાને ખાતર પણ આજે તો ખૂબ મોજ, ખૂબ આનંદ,
ખૂબ એશઆરામ, કરી લેવાં જોઈએ ! તેથીજ અહીં નાટક-
શાળા આગળ તો જાણે ઉકરડામાં કીડા ખદખદે તેમ અગ-
ણિત માનવજંતુઓ ખદખદી રહ્યાં હતાં.

અને જેમ નાટકના સ્ટેજ પર પ્રેમલા-પ્રેમલીઓના પાઠ
ભજવાતા હતા તેમ બહાર આ સ્ત્રી પુરૂષોની મેદનીમાં પણ
તેવાંજ નાટક કંઈ કંઈ ચિત્ર વિચિત્ર રૂપમાં ભજવાઈ રહ્યાં
હતાં. અનેક જીવાન છોકરાઓ જીવાન છોકરીઓની પાછળ
ઢોડતા અને તેનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાને પ્રશંસા પ્રશામત વગેરે
અનેક પ્રકારના ઉપાયો અજમાવતા. તેમ તે છોકરીઓ પણ અનેક
પ્રકારના નખરા ને નાચણવેડા કરવામાં બાકી રાખતી નહિ.

રંગભૂમિ પર નાટક ભજવાઈ રહ્યું હતું.

ઑડીયન્સમાં જમણા હાથ પરના એક બોક્સમાં બે પુરૂષો કાળો પોશાક પહેરીને બેઠા હતા. તેમાં એક યુવાન અને બીજો વૃદ્ધ હતો.

“સીટ્! સીટ્! સીટ્!”

નીચે એકસ્ટ્રા કલાસમાંથી કોઈ ખુરખો પહેરેલી સ્ત્રીએ પેલા યુવાન તરફ ઇશારત કરીને અવાજ કાઢ્યો; “કેમ, કંઈ ઓળખાણ પડેછ કે? હું તો તમને ઓળખું છું, હાં? નીચે આવો. આપણે સાથે બેસીએ” તેણે તીણે અવાજે કહ્યું.

જાણે રૂપાની ઘંટડીનો ફરથી રણકાર આવતો હોય એવા મધુર અવાજે યુવાનનું ધ્યાન ખેંચ્યું—અરે, ધ્યાન ખેંચ્યું, તો શું? પણ તેને પાણી પાણી કરી મૂક્યો. તે પોતાની જગા પરથી ઉઠ્યો—ઉભો થયો—વાંકો વળ્યો—ખારી-કાંઈથી જોવા લાગ્યો, આડો થયો—અવળો થયો—પણ તે યુવતિની જરાયે ઓળખાણ પડી નહિ.

‘ગમે તેમ—કહો ન કહો—પણ એ ખુરખાડપ વાદળામાં કોઈ અદ્ભુત મનોહર ચંદ્રમા સંતાયલો છે’ એમ તેને નક્કી લાગ્યું. પરંતુ મહા પ્રયત્ને પણ એ ચંદ્રમા ઓળખી શકાયો નહિ. માત્ર બે ઝીણી મનોહર આંખો ઝળક ઝળક થયાં કરતી હતી.

થોડીવારે પાછી બ્રમ પડી—

“કેમ? નહિ સાંભળ્યું....? નીચે આવો તો આપણે સાથે બેસી બે ઘડી વાતો કરતાં જોઈએ.”

રોજ પરતું નાટક તો ચાલતુંજ હતું.

આ બીજી જૂમે યુવાનને જવાબ આપવા પ્રેર્યો; તેણે કહ્યું—“સુંદરી! મને તો ઓળખાણ પડતી નથી. પણ તમે મને ઓળખતા હો તો તમેજ અહીં આવો.”

“ના. તમે આવો” પેલીએ કહ્યું.

યુવાને પોતાની ખુરશી છોડી. બોક્સમાંથી બહાર નીકળવા લાગ્યો. વૃદ્ધે તેનો હાથ પકડ્યો. પૂછ્યું—“ક્યાં જાઓ છો?”

“પેલી ખુરખાવાળી કોણ છે, તે...”

“અરે જવા દોની, બાપુ! એવી તો...”

“પણ નહિ. હું હમણાં આવું છું, જોઈ તો ખરો કે એ કોણ છે?” કહીને બોક્સમાંથી બહાર નીકળ્યો. એકસા વર્ગના દરવાજામાં થઈ જ્યાં પેલી ખુરખાવાળી સુંદરી બેઠી હતી ત્યાં આવીને જુએ છે તો કોઈ ન મળે! તેની ખુરશી ખાલી હતી!

યુવાન ભોંઠો પડી ગયો. તે મનમાં બબડ્યો—“હું? આમ કેમ? મને બોલાવીને એ પોતે ક્યાં સટકી ગઈ?... ”

વાંચનાર! જો તું યુવાન હશે, તોજ તને આવી રીતે એકાદ સુકોમળ યુવતિ જાતે થઈને બોલાવે અને પછી પોતે અચાનક એલોપ થઈ જઈને તને બનાવે, ત્યારે તારૂં લોહી કેવું ઉછળી આવે તેનો ખરાબર ખ્યાલ આવી શકશે. અને જો તારામાં તારી જુરાનીની ખુમારી પૂરેપૂરી ખીલેલી હશે, તો તું જરૂર રૂશિયાના રાજકુમાર નીકોલા એલેક્ઝાન્ડરની

આ વખતની ઉશ્કેરાયલી મનોવૃત્તિની આછી કલ્પના કરી શકશે ખરે.

તે મૃગનયનીએ કરેલી બનાવટથી મનમાં ગુસ્સે થતો— બળતો—રાજકુમાર તીવ્ર દૃષ્ટિથી આમનેમ જોવા લાગ્યો. તેના મનમાં એવી તો આજ ઉઠી, કે “ હમણું હાથમાં આવે તો ભરી નાટકશાળામાં એ લુચ્ચીનો ખુરખો ખેંચીને ઉઘાડી પાડું.” એમ તેનું મન ખોરવાઈ રહ્યું.

એટલામાં એની નજર સામેના દરવાજા પર ગઈ. ત્યાં એ ખુરખાવાળી ઉભી હતી. નજર પડતાંજ લોહી ઉછળ્યું. ઉતાવળે પગલે તેના તરફ ચાલવા માંડ્યું.

જેવો એ ખુરખાવાળી મૃગનયનીએ એ યુવાનને પોતાના તરફ આવતો જોયો, તેવીજ પોતે તેનાથી પણ વધારે ઉતાવળે પગલે દરવાજાે ઓળંગી, નાટકશાળાની પહોળી સીડીનાં પગથીયાં ઉતરવા લાગી. થોડી થોડી વારે તે પાછું ફરી જોતી હતી. રાજકુમાર પણ તેની પાછળ પગથીયાં ઉતરતો હતો.

રોજ પરતું નાટક તો હજીયે ચાલતુંજ હતું.

સીડીનાં બધાં પગથીયાં ઉતરી જઈને ખુરખાવાળીએ નાટકશાળાનો મોટો દરવાજો ઓળંગ્યો. નીકોલા પણ હવે સમજી જાયો હતો કે એ મને પોતાની સાથે ફરવા કે રહેલ કરવા લઈ જવા માંગે છે. તેથી જેવી તે ખુરખાવાળી સ્ત્રી એક સુંદર યુમ-ચારઠની પાસે જઈ તેમાં બેઠી, એટલે પોતે પણ ખીલકુલ અચકાયા કે વાર લગાડયા વગર—ખૂલે

ઘણા સમયનો ઓગળીતો હોય તેમ સ્વાભાવિકતાથીજ ચારઠમાં તેની સામેની બેઠક પર ગોઠવાઈ ગયો.

હુકમની જરાયે વાટ જોયા વગર ગાડી ચાલવા લાગી. મૃગનયનીનો શ્વેત સુકોમળ હાથ કાળાં કપડામાંથી બહાર નીકળ્યો. તેણે પુમનું ખારણું ઢંધ દીધું; મુખ પરનો ખુરખો ફર કર્યો.

બાણે ચંદ્રમા વાહણામાંથી નીકળ્યો.

ગાડી સડસડાટ દોડતી હતી. અને રોજ પર તો હબ્બુ એક ફારસનાં ગાયનનો 'વન્સ મોઓઓર' ચાલતો હતો !

મકરણ ૨ જી

લેદી મેડમ ડેમીડા

સારી નાટકશાળામાંથી કોઈને પણ, એ મૃગનયની ખુરખાવાળી અને તેની પાછળ પડેલા યુવાન વિષે જરા પણ તપાસ કરવાની કે બાણવાની ઉત્કંઠા થઈ નહિ.

અને તે થાય પણ કેમ ? આજે તો એવા જુવાન છોકરા છોકરીના અનેક જોડલાં એવી રમત રમ્યાં વગર રહેજ નહિ. આજે કાર્નિવલનો મોટો તહેવાર અને આવતી

નિહિલિસ્ટોના પંજમાં

તે તિરસ્કારયુક્ત હાસ્ય કરતાં બોલી-“તમે તો બજારા વિવેકી
નીકળ્યા હોં!”

કાલથી તો ઉપવાસના શબ્દ મંડાવાના, એટલે આજે તો જેને જેમ ફાવે તેમ—ગાઈને, ખાઈને, દારૂ પીને, નાચીને, જુગાર રમીને, પોતપોતાની પ્રિયાઓની સાથે ફરીને—અને જેને પ્રિયા કે પ્રિયતમ ન હોય, તેણે આજનો દહાડો એકાદ એવો પ્રેમનો ભાગીદાર ઉભો કરી તેની સાથે અનેક પ્રકારના ખેલગેલ કરીને—આનંદોત્સવ કરવાનો દિવસ. લગભગ દરેક જણ પોતપોતાની પ્રેમકથામાં—પોતપોતાના પ્રણય વિલાસમાં લીન થઈ ગયેલું હોય, ત્યાં ખીખની તપાસ કે દરકાર રાખવાની ગરજ કોને પડી હોય ?

માત્ર ત્રીશ અત્રીશ વર્ષનો એક જુવાન નાટકશાળાના ઓટલા પર ઉભો હતો, અને લાંબા વિશાળ રસ્તા પર ઘણે દૂર દોડી જતી પેલી ચારઠ તરફ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો હતો. નાટકશાળાની ઝબઝબાટ વિજળીની બત્તીનું તેજ તેના મોં પર પડતું હતું. અને એક પ્રકારની ઉંડી ચિંતાના આછાં ચિન્હ એના મોંમાં પર સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં. અચાનક કોઈ સ્ત્રીના અવાજે એને સંબોધ્યો:—“કેમ? મોન્શ્યો વોલેનસ્કી! ઓટલા બધા ઉદાસ થઈને અહીં કેમ એકલા ઉભા છો? ફારસનું ગાયન સાંભળીને કંટાળી ગયા!—કે,—કે તમારી પ્રિયતમા કોઈ ખીખ સાથે મોજ કરવા ચાલી ગઈ તેથી નિરાશ થઈ ગયા ?” પાછલું વાક્ય બોલતાં તે હસી પડી.

વોલેન (સ્કી) પ્રથમ તો ચમક્યો. પણ તરતજ સ્વસ્થ થઈ પૂંઠ ફેરવી તે સ્ત્રી તરફ જોયું. અને તેને ઓળખતાં બોલ્યો:—“કોણ મેડમ ડેમીડોફ? તમે અહીં ક્યાંથી !”

“કેમ? મને અહીં જોઈને તમને નવાઈ લાગે છે? શું હું એટલી બધી બુદ્ધી થઈ ગઈ છું કે મારાથી નાટક જોવા પણ ન અવાય?”

“નાઆ આ આ—ના.” વોલેન બોલ્યો—“કોણ કહે, છે કે તમે બુદ્ધાં થઈ ગયાં છો? હજી તો તમારી ઉમ્મર ૨૭-૨૮ વર્ષની હશે. અને આ તમારા મનોહર સૌંદર્યની સુકોમળતા તો એવી સરસ જળવાઈ રહી છે કે તમે બાણે વીસ-બાવીસ વર્ષની બાળા જેવાંજ લાગો છો!.....”

વિલાયતમાં તો ગમે તેવો પણ અપરિચિત પુરૂષ કોઈ સ્ત્રીની સુંદરતાનાં વખાણ કરે એટલે તે કુલીને ફાળકો થઈ જાય. સાઠ સાઠ વરસની બુદ્ધીએને પણ જો કોઈ એમ કહે કે તમે ત્રીસ વરસની સુંદરી જેવાં રૂપાળાં દેખાઓ છો—તો તેને તો બાણે સાતમે આસમાને ચઢાવી હોયને! તેવો આનંદ થાય,—એવું યુરોપખંડના ઘણા દેશોનું સામાજિક વાતાવરણ છે; તો મેડમ ડેમીડાને આ સ્થળે પોતાની સુંદરતાના આવાં વખાણ સાંભળીને આનંદ કેમજ ન થાય?

પણ મેડમ ડેમીડા એ આનંદથી કુલીને છેક ફાળકો થઈ જાય એવી નાદાન ન હતી. એને આજે ઓગણત્રીસમું વરસ ચાલતું હતું; છતાં એનો દેખાવ પચ્ચીસ વર્ષ કરતાં વધારે વૃદ્ધ નહોતો લાગતો. એની આંખોમાં એટલું બધું તેજ હતું કે ભલભલા પુરૂષોના ગર્વને એ તેજમાં ઓગાળી નાંખે. એનામાં વાક્યાતુર્ય પણ એટલું બધું ને મધુર હતું કે ગમે તેવા પંડિત અને બોક્ષીદરાજને પણ પળવાર તો

પોતાના સિદ્ધ વિચારોની બાબતમાં પણ ભ્રમણામાં નાંખી દે. તો પછી સામાન્ય શબ્દકોષવાળા માણસોને વાદવિવાદમાં હરાવે, એમાં શું નવાઈ? એની ઉઠવા બેસવાની ને ચાલવાની ઢગ-બોલતી વખતના હાવભાવ અને આંખોના ચાળા એવા તો મનોવેદક હતા કે તેની સહાયથી એ પોતાનું ગમે તેવું મુશ્કેલ કામ પાર પાડી શકતી હોવી જોઈએ એમ આપણે સહજ અનુમાન કરી શકીએ.

—ને સાચું પુછો તો મેડમ ડેમીડાને હંમેશા મુશ્કેલ કામોજ કરવાની ટેવ પડી ગઈ હતી. એ મુશ્કેલ કામો કેવાં હતાં, અને તે શા માટે તે કામો કરતી હતી એ વિષે મોટા ભેદ હતો.

આખા પીયેના શહેરમાં લાગ્યેજ બંચાર વ્યક્તિને ડેમીડાના ભેદ વિષે માહિતી હશે. આપણું ત્યાં તો પંદર વરસની છાકરી પણ—પરણ્યા વગરની—એકઢી રહેતી હોય, તો તેને માટે સમાજમાં કેટલાયે કુશંકાઓ, ભયંકર લોકવાયકાઓ ચાલુ થઈ જાય. પણ યુરોપખંડમાં તેવું કંઈ હોતું નથી. ત્યાં તો હજારો છાકરીઓ—ઝીંઝા ને ડાશીઓ સાઠ સાઠ વરસની થાય ત્યાં સુધી કુંવારી રહે છે, અને એમ ને એમ મરી પણ જાય છે. છતાં તેમને માટે એવી દંતકથાઓ ચાલુ કરવાની કોઈને પુરસદ પણ હોતી નથી. યુરોપમાં તો પરણ્યા વગરની બધી ઝીંઝા ‘મીસ’જ કહેવાય છે; પરંતુ મેડમ ડેમીડા એક પ્રતિષ્ઠિતિ વ્યક્તિ હતી. તેની પાસે પંસો પુષ્કળ હતો. એ પંસો ક્યાંથી આવે છે તે વિષે લોકોમાં

અનેક તર્કવિર્તક ચાલતા. કેટલાક મોટા મોટા અમલદારો પણ મિસ ડેમીડાથી ડરતા. સામાન્ય લોકો પણ એટલું તો જાણતાજ કે ડેમીડાના હાથમાં કોઈ છૂપી પણ ભયંકર સત્તા છે. એટલે એ જ્યાં જતી ત્યાં લોકો એને ખૂબ માનપાનથી વધાવતા. એટલુંજ નહિ, પણ એની મહેરબાની સંપાદન કરવાને ખૂબ પ્રયત્ન કરતા. તેથીજ એ ‘મિસ’ને બદલે ‘મેડમ’ કહેવાતી.

“થેન્કયુ.” પોતાની સુંદરતાના વખાણ કરવા માટે ડેમીડાએ વોલેનનો ઉપકાર માન્યો; અને તેણે બતાવેલા આશ્ચર્યનું કારણ જાણવાને ઉત્સુકતાથી તેના તરફ જોઈ રહી.

“પણ, તમે અહીં એકલાંજ આવ્યા છો એ જોઈને મને જરા...” વોલેન ખુલાસો કરવા જતો હતો.

“હું...હું. એકલી? અરે, એકલી શાની? તમે—તમારા જેવા ઉત્સાહી યુવાન—મારી પાસે છો, તો પછી હું એકલી છું એમ મને લાગેજ કેમ? ગમે તેવા સંકટમાંથી પણ મારું રક્ષણ કરવાને તમે શક્તિવાન નથી શું? ડેમીડાએ આંખોની કીકીઓ નચાવતાં કહ્યું.

પોતાનાં આ વખાણ સાંભળીને વોલેન કાંઈ ખાસ પ્રસન્ન ન થયો. તે અંદરખાને ડેમીડાથી ડરતો હતો. ડેમીડાની અત્યારની વલણમાં તેને કાંઈક ભેદ પણ લાગ્યો. છતાં મ્હોંડા પર થોડીક પ્રસન્નતા ખેંચી લાવીને તેણે કહ્યું:—

“વાહ! એમ કેમ બોલો છો? તમારું રક્ષણ! અરે, એ તો મારી ફરજ જ છે. તમારા જેવી મનોરમા સુંદરીને

ઉપયોગી થઈ પડવાનું કોને ન જમે ? ” વોલેને કહ્યું; અને પછી થીએટરની પાસે ઉભેલી ગાડીઓ, વિક્ટોરીઆ, ડોગ-કાર્ટ, ધ્રુમ વગેરેના ખીચડા તરફ આંગળી બતાવી બોલ્યો—

“લ્યો. ત્યારે હું આ બધામાંથી તમારી ગાડી શોધી આપું ? ”

ડેમીડા તિરસ્કારચુકત હાસ્ય કરતાં બોલી—“તમે તો જખરા વિવેકી નીકળ્યા છો ! ”

“કેમ ? ” વોલેને આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“કેમ શું ? નાટકશાળા જેવી જગામાં એકાદ સંભાવિત યુવતિનો અચાનક સમાગમ થતાં, તેની સાથે બે ઘડી આનંદથી વાતચિત કરવાને બદલે તમે તો તેની ગાડી શોધી આપીને વિદાય કરી દેવાનીજ પેરવી કરો છો ! ”

વોલેન જરા શરમિદો પડ્યો. ડેમીડાના કટાક્ષનો તેનાથી કાંઈજ ઉત્તર ન અપાયો. ખુદ્દિને તાણી તે જેમ તેમ બોલ્યો—

“માફ કરજો; મેડમ, હું જરા ઘેર જવાની ઉતાવળમાં છું.”

“કેમ, આટલી મોડી રાત્રે કાર્ડીનલ * મહારાજનું તમારા વગર તે શું કામ અટકી પડ્યું છે ? ”

“આવતી કાલે મહારાજ વીચેના છોડી ખહારગામ જવાના છે. અને તેમની ઘણી ટપાલના જવાબો લખવાના બાકી છે. મારી આખી રાત તે લખવામાંજ જશે એમ લાગે છે.” વોલેને ખુલાસો કર્યો.

---

* આખો યુરોપખંડ ખ્રીસ્તી ધર્મ પાળે છે. તેનો મુખ્ય ધર્મગ્રંથ ‘ ધોપ ’ ઇસાઈના મુખ્ય ચહેર રોમમાં રહે છે. ધોપનો એકઃ એલવી ફરેઃ ફેરાળી રાજધાનીમાં રહે છે. તે કાર્ડીનલ કહેવાય છે.

એમ ડેમીડાએ વોલેનનો એ ખુલાસો સ્વીકારી લીધો, અને વોલેને નાટકશાળા પર ઉભા રાખેલા સંખ્યાબંધ નોકરો-માંથી એકને ડેમીડાની ગાડીનું વર્ણન આપી તે શોધી લાવવા મોકલ્યો.

દરમ્યાન ડેમીડાએ પૂછ્યું—“કાર્ડોનલ મહારાજ રજા પર જતા હશે તો તમને પણ થોડાક દિવસની રજા મળશે; ખરું ને?”

“હાસ્તો. મને તેમણે ત્રણેક અડવાડીયાંની રજા આપવાનું કહ્યું છે. પછી અમે પીટર્સબર્ગ* જવાના છીએ.”

“એમ કે? ત્યાં તો આપણે થોડાજ વખતમાં ત્યાં ભેગા થઈશું...”

“હું? ખરેખર?” વોલેને પૂછ્યું.

“હા. હું એ ચાર દિવસમાંજ ત્યાં જવાની છું.” ડેમીડાએ જવાબ આપ્યો...“હ્યો. આ મારી ગાડી આવી પહોંચી. ચાલો, હું રજા લઈશ.”

એમ બોલતાં ડેમીડા પગધીયાં ઉતરીને પોતાની ગાડી તરફ જવા લાગી. વોલેન તેની સાથે ચાલ્યો. ગાડીના પાવડા પર ડેમીડાએ પોતાનો ગુંદર પણ ટેકવ્યો, એટલે વિલાયતી એટીકેટ પ્રમાણે વોલેને તેને પોતાના હાથનો ટેકો આપી ગાડીમાં ચઢાવી—બેસાડી.

બંનેએ પરસ્પર “ગુડનાઈટ—ગુડનાઈટ” કહ્યું અને ડેમીડાની ગાડી હંકારાવા લાગી—હંકારાઈ ગઈ.

---

* રશિયાનું મુખ્ય શહેર હાલ એ લેનિનગ્રેડ કહેવાય છે. વચમાં તે પેટ્રોગ્રેડ કહેવાતું હતું.

પ્રકરણ ૩ જી.

જાસુસી ખટપટ.

મેડમ ડેમીડાની ગાડી સડસડાટ દોડતી, વીથેના શહેરની અનેક નાની મોટી ગલીઓ વટાવીને કોલોરેડ્રીંગ નામના લગામાં આવી પહોંચી. અહીં એણે એક નાનકડું પણ રમણીય મકાન ભાડે રાખેલું હતું. એ મકાન પાસે આવીને ગાડી અટકી.

બારણામાં બે ત્રણ નોકરો વાટ જોતા બેઠા હતા. તેઓ-માંના એકે આવી ગાડીનું બારણું ખોલ્યું. મેડમે નીચે ઉતરી ઘરના પગથીયાં ચઢતાં તેને પૂછ્યું—

“યુએન છે કે?”

“નાજી, બહાર ગયા છે.”

“ત્યારે તમારામાંથી એક જણ યુએન આવે ત્યાંસુધી જાગતો બેસી રહેજો અને તે આવી પહોંચે કે તરત તેને મારા ખંડમાં મોકલી આપજો.”

નોકરે નીચા વળી સલામ કરી હુકમ માથે ચઢાવ્યો.

ડેમીડા પોતાના ખંડમાં આવી. બારણું અંદરથી વાંચ્યું. પોતાના ટેબલ આગળ બેઠી.

અત્યારે એનાં ચિત્તમાં ભારે ખળભળાટ થઈ રહ્યો હતો. નાટકશાળામાં એણે એક વિચિત્ર દ્રશ્ય જોયું હતું. એની નજર આગળ એક ઘણીજ આશ્ચર્યજનક ભયંકર ઘટના બની હતી. તેના વિચારોએ એને લગભગ ગુંગળાવી નાંખી હતી.

“આખા વીથેના શહેરમાં કાઉન્ટ લેસરસ્કી અને મારા સિવાય ત્રીજું કોઈ જાણતું નથી કે નાટકશાળાની આગલી હારમાં બેઠેલો કાળા પોશાકવાળો યુવાન તે રૂશીઆની ગાદીનો વારસ છે...”

“એક કાળા ખુરખાવાળી છોકરીએ એ યુવાન સાથે— રૂશીઆના રાજકુમાર સાથે—પ્રથમ થોડીક વાત કરી; પછી કંઈક ચેનચાળા, ઇશારત અને કટાક્ષ...અંતે રાજકુમાર પોતાનું જાન ભૂલ્યો—પોતાની પદવીનો, પોતાના કુળનો, વિચાર તજ્યો. અને તેની પાછળ પાછળ ગયો.....”

“એ છોકરી બડી ચાલાક! તે એને ભુરકી નાંખી લઈ ગઈ. પોતાની સાથે ગાડીમાં બેસાડી ગાડી હાંકરાવી લઈ ગઈ...”

“ને ત્યાં સુખી રાજકુમારને જરા પણ વિચાર આવ્યો નહિ—જરા ચેત્યો નહિ!...”

“આમાંથી જરૂર કંઈ ભારે અનિષ્ટ પરિણામ આવવાનું છે...એમાં કંઈજ શક નથી... રાજકુમાર ખરેખર કોઈ વિકટ જાળના ફંદામાં સપડાવાનો!...”

વિચાર આગળ આવે તે પહેલાં ખારણું પર નળના ધીમા ટકોરા થયા.

“કોઓઓઓણ?”

“યુજેન.”

ડેમીરાએ ખારણું ઉઘાડી યુજેનને અંદર લીધો. તે એનો ખાનગી કારભારી હતો. ડેમીરાનાં બધાંય મુરકેલ

કામોમાં તે એને ખુબ ઉપયોગી થઇ પડતો. એને સામે ઉભો રાખીને ડેમીડાએ ગંભીર અવાજે કહ્યું—

“યુજેન, હું બોલું તે પર બરાબર ધ્યાન આપ. આજે XX નાટકશાળા પર બહુજ ભેદી ઘટના બની છે. તેને લગતી કેટલીક વિગતો મેળવવા અત્યારે—આખી રાત અને કદાચ કાલનો આખો દિવસ—તારે ખૂબ મહેનત કરવી પડશે...”

“તે હું ખુશીથી કરીશ, મેડમ!”

“તારી નીમકહલાલી અને ખંતની મને ખાત્રી છે.”

એમ કહી તેણે નાટકશાળાની અંદર અને બહાર બનેલી ઘટના સવિસ્તર યુજેનને કહી સંભળાવી. રાજકુમાર કેવી રીતે, ક્યાં, બેઠો હતો, પેલી ખુરખાવાળી રમણી ક્યાંથી બોલી, અને રાજકુમારને લલચાવી કેવી રીતે બહાર ખેંચી ગઇ: તેણે કંવો પેશાક પહેર્યો હતો. રાજકુમારે શું પહેર્યું હતું, એ બધાનું બારીક વર્ણન તેણે યુજેનને સંભળાવ્યું.

“ગાડી કઈ તરફ હંકારાઈ હતી?” અંતે યુજેને વિચાર કરતાં પૂછ્યું.

“બોલ્ડટાઉન તરફ.”

“ટીઇઇક” યુજેન બોલ્યો અને ફરી વિચારમાં પડ્યો.

“હવે, આમ જો. તારે શું તપાસ કરવાની છે તે સાંભળ. એક તો રાજકુમાર એની હોટેલમાં—એને ઉતારે પાછા આવ્યા છે કે નહિ? બીજું—પેલો વૃદ્ધ કાઉન્ટ લેરોસ્કી રાજકુમારની શોધખોળ માટે કાંઈ પગલાં લે છે કે નહિ? તે શું પગલાં લે છે, તે જોજો. કદાચ એ ડાસો અહીંની

પોલીસને ખબર આપશે. કદાચ રાજકુમારના ગુમ થયાના સમાચાર વિષે એ પીટર્સબર્ગ તાર મોકલશે. જે થાય તે, તું એના પર બરાબર ચોકી રાખજે. વળી નાટકશાળા આગળ, અને ખીલ્લું બધાં ભાડુતી ગાડીનાં સ્ટેન્ડ ઉપર, તેમજ જુદાં જુદાં રેલ્વે સ્ટેશનો ઉપર તપાસ કરજે કે કાલે રાત્રે કોઈ ગાડીવાળો નાટકશાળા પરથી આવાં એ જણાને બેસાડીને લઈ ગયો હતો? વગેરે તપાસ કરજે. અને મને તેની તરતજ ખબર આપતો રહેજે.”

“ખીલ્લું કાંઈ?”

“બસ હમણાં તો એજ.” ડેમીડાએ કહ્યું.

યુજેન જવા માંડતો હતો એટલામાં ડેમીડાએ કહ્યું—
“અરે, આમ જો. કાલે રાત્રે હું પીટર્સબર્ગ જવાની છું. સાડાઆઠની ટ્રેન પર મારો સામાન તૈયાર કરી ખેડોંચાડવાની ગોઠવણ કરજે.”

“હીક.” કહી યુજેન ગયો.

તે રાત્રે લગભગ ત્રણચાર વાગતાં સુધી મેડમ ડેમીડા જાગતીજ રહી. આખરે મહામજ્જેનતે બધા ગુંચવણીઆ વિચારોને હાંકી કાઢી તે નિદ્રાવશ થઈ.

પ્રકરણ ૪ થું.

મધરાતનાં કાવતરાં

ત્યાર પછી લગભગ દશ મિનિટ સુધી વોલેન નાટક-શાળાના ભવ્ય ઓટલા પર પેલી દૂર જતી ગાડી તરફ જોતો ઉભો રહ્યો. તે વિચારમાં લીન થઈ ગયો હતો.

અચાનક એના ખભા પર એક હાથ પડ્યો. પાછું ફરી જુઓ છે તો ભૂરો પોશાક પહેરેલા જે જણા એના તરફ ઉત્સુકતાથી જોઈ રહ્યા હતા.

“કેમ? નિર્વિદ્ને સંપૂર્ણ થયું કે?”

“હા. નિર્વિદ્ને સંપૂર્ણ.”

“ત્યારે હવે અહીં ક્યાં સુધી ઉભા રહેવું? હવે ખીનું કાંઈ કામ છે?” ખીનજો પૂછ્યું.

“ના, ચાલો.”

ત્રણે જણાએ ચાલવા માંડ્યું; નાટકશાળાના લાંબાં પગ-થીઆં ઉતરીને તેમણે સડસડાટ ચાલવા માંડ્યું.

x

+

x

તેઓ ચાલ્યા-ચાલ્યા-ચાલ્યા. અનેક માણસોની ગીર્દી, ને ઠંડી રાત્રિમાં લહેર કરવાને નીકળેલાં રહેલાણી સ્ત્રી પુરૂષોની મેદનીવાળા રસ્તાઓ વટાવ્યા. આગળ ચાલ્યા. થોડી ઘરાકી-વાળી-ખંધ થતી જતી દુકાનો આવી. તે પશુ વટાવી.

ખીન પંદરેક મિનિટ ચાલ્યા પછી તેઓ એક નિર્જન મહોલ્લામાં આવી પહોંચ્યા. મધરાતને શાંત સ્થળે એ જગાનું

વાતાવરણ એવું તો નીરવ થઈ ગયું હતું, કે જમીન પર પડતી એક સોય માત્રનો પણ અવાજ ધ્યાન ખેંચે. મનુષ્યની વસ્તી સર્વ ઘોર નિદ્રામાં પડી હતી. મત્ર પવનના સુસવાટાનો અવાજ વખતોવખત સંભળાતો હતો.

ભૂરા પોશાકવાળી આ ત્રિપુટી અહીંની એક ગલીમાં પેઠી. એ ગલીમાં ઘરો નહિ પણ જાણે ખંડીયેરો હતાં. ગરીબ, દરિદ્રી મનુર જેવા લોકો એ લત્તામાં રહેતા હશે.

બહારથી કામડકુટીઆ દેખાતા એક ખંડીયેરના ખારણા પર ત્રણમાંના એકે ટકોરા કર્યા. અંદરથી અવાજ આવ્યોઃ “કોઓઓણુ?”

વોલેને જવાબ આપ્યો—“શીટ્ શીટ્ શીટ્”

જવાબ હંમેશનો પરિચિત હતો. અંદર બેઠેલાએ પ્રથમ ખારણું ઉઘાડી બહાર ડોકીયું કર્યું. વોલેનને ઓળખતાં જ બોલ્યો—“કેમ, આવી પહોંચ્યા?”

“હા. અમે ત્રણે છીએ.”

“આવો.”

પેલાએ બધાને અંદર દાખલ કર્યા. તેઓ સીધા બે ઓરડાનાં ખારણાં ઓળંગી અંદર ચાલ્યા ગયા. ઓરડે ઓરડે નાના-ઝાંખા-ગ્યાસતેલનાં ફાનસો બળી રહ્યાં હતાં. બહાર ત્યારે આખી દુનિયા કાર્નિવલનો-ચંદની પડવા જેવો-ઉત્સવ મોજમઝા, નાટકચેટક, ખાનપાન, નાચરંગ વડે ઉજવી રહી હતી ત્યારે આ ખંડીયેર જેવા દેખાતા ઘરના ઉંડાણમાં કેટલાક નિહિલિસ્ટો ભેગા મળી પોતાનો ભવિષ્યનો કાર્યક્રમ

ગોઠવતા હતા.

વાંચનાર ! નિહિલિસ્ટ એટલે કોણ? નિહિલિઝમ એટલે શું? તેઓ શું કામ કરે છે, અથવા કરવા માંગે છે? એ બહુ લાંબી કથા છે. ટુંકામાં એટલુંજ કહીશ કે નિહિલિસ્ટો રાજ્ય, ધર્મ કે મૂડીવાદ-કશાને માનતા નથી. ચાલુ સમાજની પ્રથાને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવી-સમાજના, ધર્મના ને રાજ્યતંત્રના પટેલીઆઓને ખૂનામરડી વડે નાશ કરીને સમાનતાના સિદ્ધાંત અનુસાર તેઓ જાણે નવીજ દુનિયા ઉભી કરવા માંગે છે. ખાસ કરીને મોટા પદવીધરો, અમલ-દારો, શાહુકારો, સત્તાધારીઓ અને રાજવંશીઓનાં ખૂન કરવાં, કોઈ પણ પ્રકારે એક માણસની સત્તા બીજા માણસ પર ચાલવા ન દેવી એવો તેમનો ઉદ્દેશ હોય છે.

અહીં એવા સાત આઠ નિહિલિસ્ટોની કોન્ફરન્સ મળી હતી. તેઓ એક ટેબલની આસપાસ બેઠા હતા. તેઓમાં એક વૃદ્ધ હતો તે પ્રમુખ જેવો દેખાતો હતો.

વોલેન અને તેના સાથીઓ દાખલ થયા એટલે એક જણાએ ઉત્સુકતાથી પ્રછયું-“કેમ, મર્ડીય ક્યાં છે?”

“મર્ડીય પાછળથી આવી પહોંચશે. આવતોજ હશે.” વોલેનના સાથી બલુકીને જવાબ આપ્યો.

“કેદીને ચોરડામાં પૂરી બરાબર બંધ કરીને આવશે.” બીજા સાથીએ ઉમેર્યું.

“ત્યારે તે આપણા કબજામાં આવી ગયો કે?”

“એમાં પ્રછવુંજ શું? અમે ત્રણ જણા હોઈએ ત્યાં

કોઈ કામમાં ખામી આવેજ કેમ? એ તો બરાબર સાંજુ-
સામાં પકડાયો છે. હવે સ્વપ્ને પણ છૂટાવાનું નથી.”

“પેણા બુદ્ધા લેરેત્કીએ કાંઈ ખટપટ કરેલી કે?”

“ના રે, આપણી સ્ટીવેના એટલી ચતુર છે કે બુદ્ધ
રાજકુમારને પણ જરા સંશય આવ્યો નહિ—તો પછી એ
બુદ્ધાની તો વાત જ ક્યાં?”

થોડીવાર બધા શાંત રહ્યા. ઓરડામાં ગંભીર ચૂપકીદી
પ્રસરી રહી. માત્ર પાંચ સાત જણાની સીગારેટના ધૂમાડા
આમથી તેમ ઉડતા હતા.

કેટલીકવાર પછી ઓરડાની બહાર કોઈ માણસનાં પગલાં
સંભળાયાં. બધાએ તે તરફ જોયું. મર્ફીએ આવી પહોંચ્યો
હતો.

મર્ફી—લાંબા, પહોળા, જાડા, ઘેરાવદાર રાક્ષસી શરીર-
વાળો—કળિયુગના લીમ જેવો—માણસ હતો. એનું મોં વિક-
રાળ હતું. મૂછોથી એના બંને હોઠ એવા તો ઢંકાઈ ગયા
હતા કે જાણે એને મોઢાડું તો છેજ નહિ એમ લાગે. આવતાં
વાર એ જાડા કર્કશ અવાજે બોલ્યો—

“સભી સલામત.”

“કેટલી?” કોઈએ પૂછ્યું.

“મારા ઘરના ઓરડામાં—ખારીની જાત નહિ, એજ
ખારણું, છતમાં જાળીયું; હવે ક્યાં જશે, બચ્યાજી?”

“એ કાંઈ બોલ્યો ખરો કે?”

“જરાક બબડ્યો—કે મેં મૂર્ખાઈ કરી. પણ તે તો

ચોક્રખું જ છેને?...મારી સ્ત્રીવેના કંઈ કાચી છે? એને જરા પથ્થુ વહેમ આવવા ન દીધો...હવે તો કંઈ ગભરાવાનું નથી...મારો મૂગો ને બહેરો ગુલામ એની તહેનાતમાં છે તો..." તેણે ત્વટક વાક્યોથી પરિસ્થિતિ સમજાવી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

પ્રકરણ પ મું

બેરો પાર !

વાત એમ હતી કે નિહિલિસ્ટ મંડળના કેટલાક સભ્યો રાજ્યવિરુદ્ધ કાવતરું કરતાં પકડાવાથી તેમને રૂશીઆના ઝારાધિરાજે કેદમાં ઘોંચી ધાડ્યા હતા. અને જાણવા પ્રમાણે તેમના પર ભારે જુલમ ગુજારવામાં આવતો હતો. ડયુનાઝયુસ્કી તે કેદીઓમાં મુખ્ય હતો—એ તેમનો આગેવાન હતો. તેના પર પણ ભારે શારીરિક અત્યાચાર ગુજારતો હતો એમ આ લોકોને ખબર મળી હતી.

એ ખબર કેાણે આપી હતી ?

નિહિલિસ્ટ મંડળના કેટલાક સભ્યો રૂશીઆમાં દરેક સ્થળે—દરેક મોટા શહેરમાં—હતા અને હુબુબે છે. ખુદ ઝારા-

ધિરાજની નોકરીમાંના કેટલાંક માણસો અંદરખાનેથી એ મંડળ સાથે મળેલા હતા, કારણ કે તેમને નિહિલિસ્ટ ફેડા-માંથી ભારે રકમ લાંચ તરીકે મળતી હતી.

પીટર્સબર્ગમાં નિહિલિસ્ટ પક્ષનો આગેવાન ટેરેન્ડ્યુ કરીને હતો. ડ્યુનાન્યુસ્કી પકડાયानी અને તેના ઉપર ગુમરા-વામાં આવતા અત્યાચારની વાતોના હૃદયભેદક હેવાલો-તેના તરફથી આખા યુરોપના નિહિલિસ્ટ મંડળને પહોંચાડવામાં આવ્યા હતા. ડ્યુનાન્યુ ઉપર અને તેના ખીબ સાથીઓ ઉપરના જુલમનું વૈર લેવાની ખટપટ કેટલાયે વખતથી ચાલતી હતી. ટેરેન્ડ્યુએ આરાધિરાજના મહેલના ચોકીદારોથી માંડીને એના બબર્યો-પીરસણીયા-માંથી પણ કેટલાકને ફ્રાડી મૂક્યા હતા. અને તેમની મદદથી કેટલાયે નનામા પત્રો-ખૂનની ધમકીના પત્રો-આરાધિરાજની રૂઢાકાશીના ખ્યાલા નીચે ગોઠવી દીધા હતા; અને જ્યારે મહારાજ સાહેબ હોંસમેર એ સ્વાદિષ્ટ રૂઢાકાશીનો આસ્વાદ લેવા બેસતા, ત્યારે એ નનામા પત્રો જોઈને ચમકતા; વાંચીને ધોળા પૂણી જેવા થઈ જતા-એવું તો ઘણીવાર બન્યું હતું.

એજ શ્રીયુત ટેરેન્ડ્યુ દ્વારા આજે એક ખૂબ કડક નનામો પત્ર-અટ્ટીમેટમ-કાશી ખ્યાલાની નીચે ગોઠવી દેવાનો સમય આવ્યો હતો. આરાધિરાજે નિહિલિસ્ટ મંડળના એક ઝળકતા તારકને-અને તેની આખી પાર્ટીને પોલીસની કપટબળમાં સપડાવીને કેદ કરી હતી, અને તેમના ઉપર તે ભારે સીતમ ગુજારતો હતો. એજ આરાધિરાજનો એકનો એક પુત્ર-પાટની

કુંવર-યુવરાજ નિકોલા અલેક્ઝાંડર-નિહિલિસ્ટ મંડળની વી-
થેના શાખાના કારભારીઓના કબજામાં આખા સપડાયો
હતો. હવે તે-રૂશીયાનો ભારેખમ નરપતિ-ક્યાં જશે? એના
એકના એક પુત્રનું ડોકું નિહિલિસ્ટ તરવારની ધાર પર હતું.
હવે હયુનાન્યુ વગેરેને બીન શરતે છોડી દીધા વગર આરા-
ધિરાજનો કે એના દેવનો પણ છુટકો નથી, એમ આ
મંડળને પૂરેપૂરી ખાત્રી હતી.

+

+

÷

તે દિવસની સભામાં કાગળો લખાયા. એક તો ટેર-
ન્ડ્યુ ઉપર. તેમાં જે ઘટના આ શહેરમાં બની હતી તેના
સવિસ્તાર ઉલ્લેખ હતો, તેમજ હવે પછી એ ખાખતમાં
ટેરન્ડ્યુએ અને તેના અનેક નિહિલિસ્ટ ગંધુઓએ કેવી રીતે
શું પગલાં લેવાં તેની સૂચના હતી.

બીજો પત્ર-રૂશિયાના મહારાજા ઉપરનો હતો. તે અલ-
ખત નનામોજ હતો. અને તેમાં શું લખ્યું હશે, તથા કેવા
કડક શબ્દો વાપર્યા હશે તેની કલ્પના કરવી વાંચકને મુશ્કેલ
નથી. ટેરન્ડ્યુએ એ પત્ર રાખેતા મુજબ આરાધિરાજના સ્થા-
કાશીના ખ્યાલા હેઠળ ગોઠવી દેવાની ખટપટ કરવાની હતી.

પણ એ બંને કાગળો ટેરન્ડ્યુને જેમ અને તેમ જલદી
પહોંચાડવાના હતા. અને તે કાંઈ ટપાલ દ્વારા મોકલી શકાય
એમ નહતું. કારણ ટેરન્ડ્યુ અને બીજા ઘણાં માણસો-
સહોષ તેમજ નિર્દોષ માણસોનાં નામ રૂશીયાની છુપી
પોલીસના ખલેકલીસ્ટમાં નોંધાઈ ચૂક્યાં હતાં. અને તેમની

ટપાલ કદી પણ ફેડાયા અને વંચાયા વગર તેમને પહોંચતી જ નહતી.

તેમજ એ કાગળો કોઈ સામાન્ય-અલેલટપુ કાસદની મારફતે પણ પીટર્સબર્ગ પહોંચાડી શકાય એમ નહોતું. કારણ તે કાસદ ગમે તે ટ્રેનમાં જાય-ચાહે એક્સપ્રેસમાં જાય, ચાહે પેસેન્જરમાં જાય, ચાહે મેલમાં જાય, પણ જ્યાં ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર ગાડી ઉભી રહી કે તરત ત્યાં એણે પ્લાટફોર્મ પર ઉતરીને પોતાના સરસામાનની એકેએક વસ્તુ ખોલી ખોલીને સિપાઈદાદાને બતાવવીજ પડે. તેમ કર્યા વગર એનો કે એના બાપનો પણ ફૂટકો ન થાય. ઓડરબર્ગ સ્ટેશનથી ઓસ્ટ્રીયાની હદ પૂરી થઈને રૂશીઆની હદ શરૂ થતી હતી, એટલે ત્યાં આગળ થઈને જતી આવતી બધી ટ્રેનોના મુસાફરોની એ પ્રમાણે રૂશીઆન પોલીસખાતા તરફથી જડતી લેવાતી. અને તે જડતી એવી તો ત્રાસજનક હતી કે પોતાના કુટુંબકળીલા અને બચ્ચાંકચ્ચાં સાથે મુસાફરી કરતા, સાદા નિર્દોષ ઉતાડૂઓને પણ પોતાનાં નાનાં મોટાં બધાંય બોચકાં ખાવાના દાબડા પણ ખોલીને બતાવવા પડતા. રખેને કોઈ ભયંકર દેશદ્રોહી કાવતરાંબાજ કાગળીઆં અથવા બીજી કોઈ વસ્તુ તેમાં ધાલીને ન લઈ જાય.

X

X

X

સભાપતિ મહાશયે સભાજનો તરફ જોયું—ઉત્સુકતાથી જોયું અને પૂછ્યું—“આ પત્રો લઈ જવાનું કામ આપણે કોને સોંપીશું?”

સૌ વિચારમાં પડ્યા.

થોડીવારે એક ઠરેલ દેખાવનો પુખ્ત ઉમ્મરનો સભા જન ઉભો થઈ બોલ્યો:

“ગૃહસ્થો, આપણે જે કાસદ દ્વારા આ પત્રો પીટર્સબર્ગ મોકલવાના હોય તે માણસ ગહુજ કુશળ હોવાં જોઈએ, એટલુંજ નહિ પણ તે માણસના અંતરમાં આપણા મંડળ પ્રત્યે અને મંડળના સભ્યો પ્રત્યે ખરેખરી સહાનુભૂતિ હોવી જોઈએ. કારણ આ કીંમતી કાગળો એને મોંપવાથી આપણે આપણા મંડળનું તો શું પણ ખુદ આપણું દરેક વ્યક્તિનું—જીવન તેના હાથમાં મૂકી દઈશું એ તો ચોક્કસજ છે. એ કાગળો બૂત્તચૂકે પણ જે ત્રીજા હાથમાં ગયા—અને ન કરે નારાયણ—એનું પરિણામ ઉલટું આવ્યું—તો—તો—આપ સૌ સમજી શકો છો કે આપણી શી હાલત થવાનો સંભવ છે. અને તેમ થતાં જે શુભ ઉદ્દેશથી આપણે આ દેશસેવાનું મહત્કાર્ય આરંભ્યું છે તે, અગાજને સુખી બતનાવવાનો ઉદ્દેશ—પાર પાડનામાં કેવું વિઘ્ન આવી પડશે તેનો ખ્યાલ આપ સર્વ સહેલથી કરી શકશો.

એટલા કારણસર આપણા આ મૂલ્યવાન પુખ્ત પત્રોના કાસદ—તરીકે હું એવા ગૃહસ્થનું નામ આપની આગળ રજૂ કરવા માંગું છું કે જેને આપણા મંડળના એક શુભચિંતક તરીકે આપ સર્વ સારી રીતે જોગણો છો; જેના અંતરમાં આપણા મંડળના સિદ્ધાંતો અને નિઃસ્વાર્થ ઉદ્દેશો માટે પ્રેર-પૂર્ણ માન છે. વળી જેનામાં આ જોખમ ભરેલા મૂલ્યવાન

ગુપ્ત પત્રોના કાસદ થવાને માટે જરૂરની ચાલાકી અને બુદ્ધિ છે, એટલુંજ નહિ ગમે તેવા અણુધાર્યા સંકટમાંથી ઉગરી જવાની જેનામાં હુશીઆરી અને શક્તિ છે. એ ઉપરાંત ધંધા તરીકે પણ એ ગૃહસ્થ એવો એટલો ધરાવે છે કે જેથી બીજા કોઈ પણ માણસના કરતાં એમના ઉપર ઓછામાં ઓછો સંદેહ આવવાનો સંભવ છે. (હસતાં હસતાં) હું કોને વિષે બોલું છું તે આપ સર્વ સમજી ગયા હશે. (વોલેન તરફ જોઈને) હું આપની સમક્ષ આવેન વોલેનસ્કીનું નામ રજુ કરું છું જેને આપ સર્વાનુમતે વધાવી લેશો એવી આશા રાખું છું.”

એટલું બોલી વક્તાએ પોતાનું સ્થાન લીધું. તે વખતે બધા સભ્યોએ ટેબલની ઉપર આંગળી વડે ટકોરા કર્યા—ટપ ટપ ટપ ટપ.....કારણ અહીં કાંઈ તાળી પાડી શકાય તેમ ન હતું. તેમ કરવા જાય તો તેમની ગુપ્ત મીટીંગનો અને ગુપ્ત મંડળનો ભારકુંટા થઈ જાય એ નક્કી હતું.

બીજા એક સદ્ગૃહસ્થે ઉપરની દરખાસ્તને ટેકો આપ્યો. પછી વોલેન મહા ગંભીરતાથી કંઈક ધૂજતો ધૂજતો ઉભો થયો.

“પ્રમુખ સાહેબ, અને સભ્ય બંધુઓ, જે મહત્વનું કાર્ય મને સોંપવાનું આપ સર્વેએ ઉચિત ધાર્યું છે તે કાર્યમાં ભારે જોખમ સમાય્યું છે. છતાં આપણા મંડળને મારી સેવાની જ્યારે અગત્ય પડી છે ત્યારે હું તે અર્પવામાં પાછી પાની કરીશ નહિ. ગમે તેવા જોખમે ગમે તેવા સંકટો સહન કરીને પણ હું મંડળનું આ કાર્ય પૂર્ણ કરવાનું માથે લઉં

છું. આપ બાણીને રાજી થયો કે આ કાર્ય કરવા માટે મને બહુજ અનુકૂળ સંજોગો પ્રાપ્ત થયા છે. આવતી કાલથી કાર્ડોનલ મહારાજ જે અડવાડીયાની રજા પર જવાના છે અને રજા પૂરી થતાં તેઓ પીટર્સબર્ગ પધારશે. મને તેમણે આવતા મહિનાની પંદરમી તારીખે પીટર્સબર્ગ હાજર રહેવાની આજ્ઞા આપી છે. એટલે મારે પીટર્સબર્ગ જવાનું તો છેજ. હું આ શહેરમાં હવે જે દિવસ રોકાઈશ—મારે કાર્ડોનલ મહારાજનું કેટલુંક કામ આટોપી લેવાનું છે. પરમ દિવસે હું અહીંથી ઉપડીશ.....”

“તમે વહેલા નહિ ઉપડી શકો ?” એક જણે પૂછ્યું.

“નહિ, હું દિલ્લીગીર છું કે મારાથી વહેલા નીકળી શકાય એમ નથી. મારે મારા માલિકનું કામ કરવું જોઈએને ! પણ એ બાબતમાં તમારે ગલરાવાની જરૂર નથી. કારણ હું પરમ દિવસે તો નક્કી નીકળવાનો. અને જેવો હું ત્યાં પહોંચીશ કે તરતજ હું ટેરેન્ડ્ર્યુને મળી કાગળો તેને સુપરત કરી દેવાનો. એમાં જરા પણ સંશય રાખવો નહિ...”

“થેંકયુ...વેરીગુડ”...એમ ઉદ્ગાર નીકળ્યા.

“પરંતુ મીસ્ટર વોલેન, ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પરતું જોખમ તમારે ધ્યાનમાં રાખવું પડશે હોં !” એક જણે સૂચના કરી.

“તે મારી ધ્યાન બહાર નથી. અને એ જોખમ ટાળવાનો એક સરસ ઉપાય પણ મેં યોજી રાખ્યો છે. મને ખાત્રી છે કે એ ઉપાય એવો તો આબાદ છે કે તેને લીધે રૂશીઅન પોલીસના મોટામાં મોટા અમલદારની પણ મગદુર

નથી કે એ કાગળોને હાથ લગાડે. તે ઉપાય શું છે તેની તમે કલ્પના કરી શકો છો ? ”

કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. વોલ્ફેન બહુજ ધીમે સાદે બોલ્યો—

“ હું આ પત્રને એક પાકીટમાં મૂકી, બંધ કરીશ. ઉપર કાર્ડીનલ મહારાજના નામનું સીલ મારી પીટર્સબર્ગના પાદરીનું શીરનામું કરી પ્રાઇવેટ એમ મોટા અક્ષરે લખીશ...”

આટલું બોલતામાં આળા ચોરડામાંથી “ વાહ વાહ, વેરી નાઇસ, મારવેલસ, બેસ્ટ. ” એવા એવા ઉદ્ગાર નીકળ્યા.

મકરણ ૬ હું.

બાદશાહી વાલસેટ.

જે સમયથી આપણી આ વાર્તા શરૂ થાય છે તેની પહેલાં છ માસ પર રૂશિયાની રાજકુમારી મેરીઆના આ-સ્ત્રીઆના રાજાને ત્યાં થોડાક દિવસ મેમાન તરીકે રહેવા આવી હતી. તે વખતે એક વાર તે રાજાની સાથે હોફબર્ગ દેવળમાં પ્રાર્થના કરવા ગઈ હતી.

ત્યાં—દેવળમાં—જીસસ અને વર્જીન મેરીની મૂર્તિની આસપાસ એ અદ્ભુત કારીગરીવાળા વાલસેટમાં મીણુખત્તીઓ અગમગાટ બજતી હતી. એ વાલસેટ એવાં તો સુંદર અને મનોહર હતાં, કે ગમે તેવી જાડી નજરવાળા મનુષ્યને પણ પળવાર તેના તરફ જોઈ રહેવાનું મન થાય. દરેક વાલસેટમાં વચ્ચે એક આશીર્વાદવનું વૃક્ષ હતું, અને તે વૃક્ષના થડ આગળ એક નાનકડા પથરા પર પગ ટેકવીને જાણે જાણે મારતી હોય તેવી કામદેવની આકૃતિ હતી. વૃક્ષ, પથર, કામદેવ અને તેનું ધનુષ-બધાયે સુવર્ણનાં અને હીરા માણેક વગેરે કીમતી રત્નોથી જડેલાં હતાં; વૃક્ષને જુદી જુદી દિશામાં વળેલી વીસ ડાળીઓ હતી. તે બધીના છેડાઓ પર મીણુ-ખત્તીઓ ખોસવાની રચના કરેલી હતી. જ્યારે તેમાંની બધી મીણુખત્તી પ્રજ્વલિત કરવામાં આવતી, ત્યારે તેના પ્રકાશને લીધે પેલા કામદેવના રત્નખચિત અંગોપાંગમાંના હીરા માણેક એવા તો અળખી ઉઠતાં કે ગમે તેવાં વિરક્ત મેત્રો પણ તે જોઈને પળવાર લોભાયા વગર ન રહે.

—તો પછી સંપત્તિની રેલમછેલમાં આળોટતી, નિરંતર નવનવી ફેશન અને વસ્ત્રાભુષણનીજ આકાંક્ષાવાળી સ્ત્રીજાતનું શું ગળું ? રાજકુમારી મેરીઆનાને એ વાલસેટ ગમી ગયાં—ખૂબ ગમી ગયાં. તેણે રાજાની પાસે તેનાં પુષ્કળ વખાણ કર્યાં.

અને વિલાયતી સમાજમાં તો એક સ્ત્રી-યુવતિ-તમારી આગળ અમુક વસ્તુનાં પુષ્કળ વખાણ કરે એટલે તમારે મનમાં સમજી લેવું કે તમારે ગમે તેમ કરીને તે યુવતિને

તે વસ્તુ ભેટ આપવાનીજ છે. એનું નામ વિલાયતી એટીકેટ. જો તમે તે પ્રમાણે ન કરો, તો તમે આઉટ-ઓફ-એટીકેટ, ખુડલમાંજ ગણાઓ. આપણા ગવર્નર સાહેબો, કલેક્ટર સાહેબો, અને બીજા ત્રીજા વિલાયતી અમલદારો જ્યારે રીટાયર થવાના હોય છે ત્યારે તેઓ પોતપોતાની ધર્મપત્નીને લઈને દેશી રાજ્યો અને એજન્સીઓમાં જરાક લટાર મારી આવવાના થઈ જાય છે. ત્યાંના રાજા મહારાજા અને રાજકુમારોની તેઓ છેલ્લી મુલાકાત લઈ લે છે. દરેક રાજાને ત્યાં તેઓ પાંચ પંદર દિવસ મેમાન તરીકે રહે છે. તે દરમિયાન રાજાણી તેમને પોતાની બધીયે જોવા લાયક કીમતી વસ્તુઓ બતાવે છે. તેમાંની એકાદ વસ્તુ મડમ સાહેબને ગમી ગઈ અને તેણે તેનાં-પ્રીસીઝ વેરી નાઈસ-વેરી ચાર્મીંગ-એમ કહીને વખાણ કર્યાં કે બસ, થઈ રહ્યું. રાજા સાહેબે તે વસ્તુ મડમ સાહેબને ભેટ કરવીજ જોઈએ. તેમ નહિ કરે તો—આઉટ-ઓફ-એટીકેટ.

ઠીક ત્યારે.

માત્ર સામાજિક વાતાવરણ અનુસાર પણ રાજા ક્રાન્ડ જોસફ રાજકુમારી મેરીઆનાને આ અમૂલ્ય વાલસેટા મેળવી આપવા જોઈએ. પરંતુ અહીં તો આ બંને વચ્ચે આછો આછો પ્રભુચ સંબંધ પણ બંધાયેલો હતો. રાજકુમારીના નિવાસ દરમિયાન જોસફ રાજાને તેની સાથે ઠીક ઠીક પરિચય થઈ ગયો હતો; અને કેટલાક પ્રસંગો પરથી તેણે રાજકુમારીનું હૃદય જીતી લેવાની પણ આશા રાખી હતી. તો પછી

તે પોતાની હૃદયદેવીની ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવી આપીને તેને તૃપ્ત-પ્રસન્ન-કરવાનો પ્રયત્ન કર્યા વગર રહેજ કેમ?

પરંતુ જે અમૃત્ય વસ્તુની આકાંક્ષા એ મનોહર રાજ-કુમારીએ દર્શાવી હતી તે વસ્તુ તેને મેળવી આપવી એ બહુજ મુશ્કેલીભર્યું હતું. હોદ્દખર્ગ દેવજમાં આ બે વાલસેટા કેટલાંય વર્ષોથી મૂકાયેલાં હતાં. આ વાલસેટાની મૂળ માલિકી ફ્રાન્સની મહારાણી મેરી એન્ટોઈનેટની હતી. સારા યુરોપખંડમાં સૌંદર્યની દેવી તરીકે ગણાતી એ મહારાણીનો ફ્રાન્સની પેલી ભયંકર રાજ્યક્રાંતિને સમયે અત્યંત નિર્દયપણે ઘાત કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી એ અમૃત્ય વાલસેટની જોડી હોદ્દખર્ગ વંશમાં વારસા તરીકે ઉતરી આવેલી. અત્યારે તેના પર ગળા ફ્રાન્ઝ જોસફનો હક હતો—એ ખરું; પરંતુ તેનાથી તે વસ્તુ બીજા કોઈ પણ વંશની કોઈ પણ વ્યક્તિને સહેલથી ભેટ આપી દેવાય એમ નહતું. સૌંદર્ય અને કોમળતાની સાક્ષાત મૂર્તિ સમી, અને રાજદ્વારી ખટપટોના અગ્નિકુંડમાં નિર્દોષ નિષ્કલંક બલિદાન સમી મેરીના સ્મારક ચિહ્નરૂપ આ વાલસેટાને જોસફના વડવાઓએ અત્યંત કાળજીપૂર્વક—જીવ પેઠે બાળવીને પોતાના વંશમાંજ રાખ્યાં હતાં; અને તે અન્ય કોઈના હાથમાં ન જાય તે માટે ખૂબ ચીવટથી સંભાળ રાખી હતી. જોસફની પછી બીજા બે જણાં એ વાલસેટના માલિક થવાને હકદાર હતાં: એક તો સ્પેઈનની રીજન્ટ મહારાણી, અને બીજું કાઉન્ટેસ પારી. જો આ વંશ-પરંપરાના વાલસેટ રૂશીઆની રાજકુમારીને આપી દેવામાં

આવે તો આ બે હકદારોને જવાબ આપવાનું નેસકને માટે ભારે થઇ પડે એમ હતું.

એ તો બધું ઠીક. પણ આ બે સુંદર વાલસેટો અત્યારે હોફબર્ગ દેવળમાં મૂકાયલાં હતાં અને કેટલાંય વર્ષથી ત્યાં રોજ વપરાતાં હતાં, એ નેસક રાજાને માટે ખીજી મોટી મુશીબત હતી. સામાન્ય રીતે દેવળમાં સુપરત થયેલી વસ્તુ પાછી મળવી મુશ્કેલ હોય; તેમાં પણ રોજ વપરાતી વસ્તુ એક દહાડો પણ હાજર ન હોય તો તેને લીધે તરતજ લોકોનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાય; અને કારણ સમજતાં તે બાબત ભારે હોહા થાય એ પણ સ્વાભાવિક હતું. ઉપરના બે હકદારોને તે સંબંધી ખબર પડી જાય તો તેઓ લાગવગ લગાડીને કે ખીજે કોઈ પ્રકારે નેસકને તે વાલસેટ પરનો હક રદ કરાવી નાખે એ પણ સંભવિત હતું.

આ કારણોને લીધે પોતાની પ્રિયતમાની તૃષ્ણા કેવી રીતે તૃપ્ત કરવી તેના વિચારમાં રાજા ક્રાન્ઝ નેસક કેટલાયે વખતથી ગુંચવાયા કરતો હતો. તેણે દેવળના પાદરીને અને આશ્રમના સંતોને મળીને અનેક પ્રકારની સમજાવટ ને ખટપટો કરી હતી. પરંતુ આજસુધી તો તેના બધાયે પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા હતા. પોતાની હૃદયદેવી રૂશીઅન રાજકુમારાની એકની એક માંગણી પોતે પૂર્ણ કરી શકતો નહોતો તેથી યુવાન રાજાને તેનું હૃદય ડંખતું હતું.

પ્રકરણ ૭ મું.

વોલેનની મનોદશા

પ્રાતઃકાળનો સમય હતો.

આઠેક વાગ્યા હશે. વીચેના શહેરમાં મોટા રસ્તાઓ પર માણસોની આવજા—ધમાલ ક્યારની શરૂ થઈ ગઈ હતી. વેપારીઓ, ગુમાસ્તા, ફેરીઆ, મજૂરો—સૌ કોઈ પોતપોતાને કામે આમથી તેમ જતા હતા. ગાડીઓ અને મોટરો પણ ચાલુ થઈ હતી.

એક વિશાળ ઇમારતની બારીમાં એક યુવાન હજી આંખો ઓળતો ઉભો હતો. નિદ્રાદેવી તેની પાંપણો પર હજી પોતાનો પાશ ફેરવી રહી હતી. તે શય્યામાંથી હમણાં જ ઊઠ્યો હતો.

વાંચનાર ! એ યુવાન કોણ ?

પાછલી રાત્રિના છેક સાડાત્રણ વાગે વોલેન નિહિલિસ્ટ મંડળની ગુપ્ત સભામાંથી પોતાને ઉતારે પાછો આવ્યો. એ વખતે રસ્તાઓ ખીલકુલ શાંત થઈ ગયા હતા. માણસોનો અવરજવર જરાયે ન હતો. વિજળીના દીવા પણ આંખા બળતા હતા. મકાનના ઓટલા પરનો સિપાઈ બગતો બેઠેલો હતો. તેણે પૂછ્યું—“કેમ, ફેરી આવ્યા ? બહુ મોડા આવ્યાને !”

“જરા મિત્રમંડળમાં રંગ ગામ્યો હતો તેથી મોડું થયું.” વોલેને હસતાં હસતાં કહ્યું : અને મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. સિપાઈ હંમેશનો—ઓળખીતો—હતો. તેણે કાંઈ ઝાઝી

કનવાર કરી નહિ.

માળ ઉપર જઈ જુએ છે તો બધું અંધારું થોર. કાર્ડીનલ મહારાજ ક્યારના આવીને પોતાની ઓરડીમાં જઈ નિદ્રાવશ થઈ ગયા હતા. વોલેન અને કાર્ડીનલ મહારાજના શયનખંડ વચ્ચે બીજા બે ત્રણ ઓરડા હતા. વિજળીનું બટન દાબી વોલેને પોતાના ખંડનો દીવો ચેતાવ્યો. બારણું વાચ્યું. બહીતાં બહીતાં આમતેમ જોઈને કોટના અંદરના ગજવામાંથી કાગળોનું બંડલ કાઢ્યું; અને ટેબલનું પાછળનું થોરખાનું ઉઘાડી તેમાં જોડવી દીધું. પછી પાછું અંધ કરી ખાનાને ચાવી લગાડી દીધી.

“કીમતી કાગળો ! અમૃત્ય ઓચરીયાં ! કેટલાયે જુલમી રૂશીયન અમલદારોનાં ડોકાં તમારા કાળા અક્ષરોના પ્રભાવે ધડથી છૂટાં થશે ! !.....” તે બંડલ મૂકતાં મનમાં બોલ્યો.

ચાવી લગાડીને તેણે છુટકારાનો ઉડો શ્વાસ ખેંચ્યો. પછી દીવો હોલવી પથારીમાં પડી રહ્યો, પરંતુ તેને ઉઘ આવી નહિ. જે જોખમભરેલા પત્રો પીટર્સબર્ગ પહોંચ્યા હતા તે જોખમ માથે લીધું હતું, તે પત્રોમાં રહેલું ખરેખરું જોખમ અત્યારે વિચાર કરતાં એને બહુ મોટું દેખાયું. રાજદ્રોહી, કાવતરાંથી ભરપૂર અને ખૂનામરડીની મસલતવાળા કાગળીયાં ! અને તેને ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પરથી પસાર કરી લઈ જવાં ! અધધધ ! કેવું મહાભારત કામ ! કેવું ભયંકર જોખમ ! ઉભા પર્વતની ગગનલેદી ટોચ પર ચઢી જવાય, ઉંડા અરણ્યવનાં તળિયા સુધી ડુબકી મારી શકાય પણ ચબરાક રૂશીઅન પોલીસની તીરછી નજર ચૂકાવીને,

તેમની આંખમાં ધૂળ નાંખીને કોઈપણ વસ્તુ—અરે, ઝીણી ટાંકણી કે સોય પણ પસાર કરી લઈ જવી, એ બનેજ કેમ? ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર લેવાતી ઝડતીનો વોલેનને પૂરેપૂરો ખ્યાલ હતો. એકવાર એક ગામડીઆ લુહારની તપાસ કરતાં તેના બૂટના તળિયામાંથી કેટલાક કાગળના ફચા નીકળ્યા. તે પરથી તેના ઉપર વહેમ લાવીને તેને ત્રણ દિવસ સુધી બૂબ રીખાવવામાં આવ્યો. ગરીબ બીચારો લુહાર! ફચા તો તેના મોચીએ બૂટ બનાવતી વખતે તળિયામાં મૂકેલા. પણ તેમાં રૂશીઅન પોલિસને શું! લુચ્યા લુહારડાએ કેમ કોઈ બહુઈ શાહીથી તે ફચામાં રાજદ્રોહી સંદેશા લખી મૂક્યા ન હોય ?

વોલેને આ લુહારનો કિસ્સો નજરોનજર જોયો હતો. તે યાદ આવતાં એને મંડળના કાગળીયાં ભારે પત્થર સમાન લાગ્યા. જેમ એ તેનો વિચાર કરતો ગયો, તેમ તેમ એ કાગળીયામાં રહેલું જોખમ એને વધારે ને વધારે મોટું અને અસહ્ય લાગવા માંડ્યું. એક વાર તો એને એમ પણ થયું કે “લાવ, હમણાંજ ઉઠીને બધાં કાગળીયાંને સળગાવી દઉં; પછી જે થવાનું હોય તે થાય.”

પણ બીજાજ પળે તેને પોતે આપેલું વચન સાંભર્યું. પાક્રીટ ઉપર પ્રાઇવેટ એમ લખીને સહેલથી પસાર કરી જવા વિષે મંડળમાં પોતે બતાવેલી હુશીયારી—સફાઈ—સાંભરી. ઉપરાંત મંડળના એકેએક સભ્યની જાહેગી હવે પોતાના હાથમાં હતી, અત્યંત શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસથી બધાએ પોતાને ખોળે માથાં મૂક્યાં હતાં—તે સાંભર્યું. મજકુર કાગળો

વખતસર ટેરેન્દ્રયુને ન પહોંચે, તો નિહિલિસ્ટ મંડળનો મોટો ભાગ પકડાઈ બચ એમ હતું; અને તે પકડાયા એટલે તેમનું મોત કાંઈ થીની કે ફાંસીથી પતે એમ ન હતું. તેમને તો હબરો માઈલ દૂર સાઈબીરીઆની ખાણોમાં લોખંડો જાળુ રના ભાર સાથે સિંધવ ખોદતા ને દારોગાના ચાખખાનો સ્વાદ ચાખતાં રીખાઈ રીખાઈને મરવાનું નક્કી હતું. ત્યારે શું એવા શ્રદ્ધાળુ, શરણાગતનો વિશ્વાસઘાત કરવો ?

આ પ્રમાણે વોલેનનું હૃદય નાવડું પ્રતિપક્ષી વિચારોના તોફાનમાં ડામાડોળ થવા લાગ્યું. ઘડીકમાં તે એક નિશ્ચય કરતો; તો ઘડીકમાં તેજ નિશ્ચયને ફેરવી નાંખવાને બેઠાંજો તેટલા સખળ કારણો તેના મગજમાં સ્પુરી આવતાં. એમ ને એમ કરતાં જો અઢી કલાક નીકળી ગયા. અંતે વિચાર કરતાં કરતાં બ્યારે જ્ઞાનતાંતુઓ થાક્યા અને દિવસભરના શારીરિક શ્રમનું જોર ચઢી વાગ્યું ત્યારે તેને ગાઢ નિદ્રા આવી.

X

X

X

તેથીજ અત્યારે એ આંખો ચોળતો ખારીએ ઉભો છે.

અચાનક કોઈએ પાછળથી આવી એના ખભા પર હાથ થાબડ્યો. એ ચમક્યો. પાછળ ફરી જોયું તો કાર્ડીનલ મહારાજ-સ્વામીજી ઉભા હતા. વોલેનને આંખ ચોળતો બેઠું તે બોલ્યા—કેમ બેટા વોલેન, હજી ઉઘ ઉડી નથી કે ?

સ્વામીજી મહારાજ હમણાંજ બહાર જઈ આવ્યા હોય એમ લાગતું હતું. તેમણે પોતાનો ઝલ્લો હબ્બુ ઉતાર્યો ન હતો, અને એમના બોડા પર વરસાદના છાંટા પડેલા હતા.

“આપ બહાર જઈ આવ્યા કે શું?”

“હા, બેટા. બહાર જઈ આવ્યો અને આ એક વેડ વહોરી લાવ્યો!”

“કેમ, શું છે વળી?” વોલેને આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“આ બેની.” કાર્ડીનલ મહારાજે ફર ટેબલ પર પડેલા બે ચકચકતા વાલસેટો તરફ આંગળી કરી. રત્નજડિત વાલસેટો બેઠેને વોલેન એકદમ આકર્ષિતો, તેની ઉંઘ તરતજ ઉડી ગઈ. ટેબલની પાસે જઈને તે વાલસેટ હાથમાં લઈ બેવા લાગ્યો.

“હં હં હં હં! એને બહુ સાચવીને ઉપાડજે. બેટા, એ તો બહુ તકલેદી વસ્તુ છે. આટલી કીંમતી વસ્તુને આવી તકલેદી—નાબુક શા માટે બનાવી હશે? ભગવાન જાણે. આ વાલસેટો પીટર્સબર્ગ સુધી આખાં ને આખાં પહોંચશે ખરાં કે?”

“પરંતુ આપ એ લાવ્યા ક્યાંથી?” વોલેને બહુજ ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

મહારાજે માંડીને વાત કહી; એક બે દિવસમાં વીચેના શહેર છોડી જવાનું હોવાથી તેમણે રાજા ક્રાન્ઝ બેસકની છેલ્લી મુલાકાત માંગી હતી. રાજાએ મહારાજને સહવારના પહોરમાં મળવાને બોલાવ્યા હતા. વાતચિત કરતાં રાજાને માલમ પડ્યું કે થોડા દિવસ પછી સ્વામીજી પીટર્સબર્ગ જવાના છે; એટલે તેણે પોતાનું એક ખાનગી કામ સ્વામીજીને વળગાડ્યું. તે શું હતું? રાજાની પ્રિયતમા રૂશીઆની રાજકુમારીને બે અમૂલ્ય, મનોહર, પથ્થુ સ્પર્શ કરતાંજ કુટી જાય એવા નાબુક લાગતા વાલસેટ જેમ અને તેમ જલદી પહોંચાડવાના હતા.

અને તે પહોંચ્યાડવાને ખાતર રાજાએ સ્વામીજી પાસે હાથ જોડી માંગી લીધું હતું કે થોડા દિવસ પછી આપ નક્કી પીટર્સબર્ગ જવાના છો તો મારે ખાતર, મારા પ્રેમાળ સંબંધને ખાતર—આપ તરતજ પીટર્સબર્ગ જઈને મારું આટલું કામ કરો. અને ઉદાર દિલવાળા સ્વામીજીએ રાજાજીના વાક્યાતુર્યથી અંતરને તે માંગણી સ્વીકારી હતી.

વોલેને અચાનક પૂછ્યું:—“ મેં તો સાંભળ્યું હતું કે આવાં બે વાલસેટ હોફબર્ગ દેવળમાં છે. તે તો આ ન હોય ?”

“ એજ. એજ. રાજા જોસફ એને મેળવવાને કેટલાયે વખતથી પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો. પરંતુ દેવળના પાદરીઓની હઠને લીધે આજ સુધી તેને મળી શક્યાં ન હતાં. પણ બે ચાર દિવસ થયાં કેાણુ જણે શુંચે ખટપટ કરીને તેણે આ વાલસેટો ગુપ્ત રીતે પડાવી લીધા છે. હવે મારા જેવા સાધુને આ એક વેઠજ વળગી ગણાય ને !”

“ હાસ્તો. ”

વોલેન એમ બોલ્યો તો ખરો. પરંતુ એ બોલવામાં કે સ્વામીજીને જવાબ આપવામાં તેનું ચિત્ત ન હતું. હોફબર્ગ દેવળમાં હતાં તેજ વાલસેટ અત્યારે પોતાની સમક્ષ—લગભગ પોતાના કબજામાં—આવી પહોંચ્યા છે એ જોઈને તેના મગજમાં વિદ્યુતના ચમકારા પેઠે એક વિચાર સ્ફુર્યો; અને તેનું આખું અંગ રોમાંચ સાથે ધ્રુજી ઉઠ્યું !

પ્રકરણ ૮ મું.

લાલ કાગળની કાપડી.

એક જાડું ભારે શીલ જેવું બારણું ધમ્મ દધને ઠોકાયું. રાજકુમાર નિકોલા કેદી બન્યો. તેણે બારણાંની બહાર તાળું દેવાતું સાંભળ્યું.

“હું ? આ શું ? કપટ ! દગો ! ” તે બબડ્યો.

પોતે બદમાશોની કપટબળમાં ફસાઇને કેદ પકડાયો છે એમ ભાન થતાં રાજકુમારનું લોહી એકદમ ઉકળી આવ્યું. તેનું મોં લાલચોળ થઈ ગયું. શરીરનાં રૂંવા ખડા થઈ ગયા.

કચકચાવીને હાથની મુઠ્ઠી વાળી તે બોલ્યો—“ રાં.....ડ મળે, તો એનો ટોટો પીસી નાંખું ! દગો ? મારી સાથે દગો ? રૂશીયાના રાજકુમાર સાથે દગો ?...રાંડે મને ફસાવ્યો !... ..હાથમાં આવે તો મચ્છરની પેઠે મસળી નાંખું.....”

થોડીવાર તે વિચારમાં પડ્યો.

“ પણ હું થોડોજ રાજકુમારના વેશમાં છું ? એ મને કેવી રીતે ઓળખે ?.....એણે સીધી રીતે માગ્યું હોત તો હું એને જે જોઈએ તે આપતે...પણ આ તો મને લૂંટવા માગે છે કે શું ?.....”

રાજકુમાર પાછો ફર્યો. બારણાને ધકકો મારી જોયો. પણ તે તો સળંગ વાસેલું હતું, તેથી જરા પણ ચસ્યું નહિ. તેણે બારણામાં કોઈ છૂપી કળ છે કે કેમ, તે જોવાને માટે કાંકા માર્યા પરંતુ કશું વળ્યું નહિ.

“ એ લુચ્ચી કોણ જાણે ક્યાં ગડપ થઈ ગઈ ? હું આ મારણામાં પેઠા ત્યાં મુઘી તો એ મારી સાથેજ હતી ! મેં જરા ઉતાવળ કરી તેજ મારી મૂખાઈ ! ” રાજકુમાર ગમે તેમ બબડવા લાગ્યો.

પછી તેણે આમ તેમ બધે નજર ફેરવી. પોતે એક વિશાળ ચોરડામાં ઉભો હતો. વિજળીના બે દિવા અગગાટ બળતા હતા. ચોરડામાં વચ્ચે એક મોટું ડાઈનીંગ ટેબલ હતું. તેના ઉપર સ્વચ્છ સફેદ ચાદર પાથરેલી હતી અને સ્વાદિષ્ટ અન્નવાનીઓથી ભરેલી ત્રણ ચાર તાસકો ગોઠવેલી હતી. પાસેજ એક કુંજો અને બે ત્રણ પારદર્શક કાચનાં ગ્લાસ પડેલાં હતાં.

રાજકુમાર ટેબલની પાસે આવ્યો. એક તાસકમાંથી વરાળ નીકળતી દેખાઈ. તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું:—“ આ ખાવાનું ટેબલ પર મૂકાયને ઝાઝી વાર નથી થઈ. હજી ગરમ હોય એમ લાગે છે. ” તાસકને હાથ અડાડી તેણે ખાત્રી કરી.

“ જોઈ તો ખરો, આ ચોરડાને બીજું બારણું છે કે કેમ ? ” તેને અચાનક વિચાર આવ્યો; ને ચાર તરફ નજર કરી.

એક બાજુની ભીંતમાં બારણું હતું. રાજકુમારે તેની પાસે જઈને ધકકો મારી જોયો. તે તરતજ ઉઘડી ગયું.

રાજકુમારને ઝાંખી ઝાંખી આશા પડી—મારી મૃગનયની આ ચોરડામાંજ ભરાઈ બેઠી હશે. મારી સાથે સંતાકુકડી રમવા માંડતી હશે.

પણ અંદર દાખલ થઈ જાય છે તો કોઈ ન મળે. ત્યાં પણ એક દીવો બળતો હતો. વચ્ચે એક સુશોભિત છત્ર-પલંગ ગોઠવેલો હતો અને તેના ઉપર બે પોચી સુંવાળી પથારીઓ, સ્વચ્છ ચાદર અને રેશમી ગલેફવાળા તકીયા સુવ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલાં હતાં. પલંગના છત્ર પરથી આછા શુભાળી રંગની મચ્છરદાની ઝૂલતી હતી.

“આ મારે સવા માટે હશે !...અહીં મારે બધા દિવસ રહેવું પડશે કે શું !”

થોડીવાર ત્યાં ઉભો રહી, વિચાર અને નિરીક્ષણ કરી તે આગલા દિવાનખાનામાં પાછો આવ્યો. ખુરશી પર બેઠો.

સામે પડેલી ભોજન સામગ્રીઓની તાસકોમાંથી મીઠી-મ્હેંમાં પાણી ફૂટે એવી સુવાસ ચાલી આવતી હતી.

અને બપોર પછી એક ટુકડો બીસ્કીટનો પણ પેટમાં ગયો ન હતો એટલે અત્યારે એને જીખ કકડીને લાગી હતી.

પરંતુ રાજકુમારોને અને રાજ મહારાજાઓને કોઈ પણ વસ્તુ પેટમાં પધરાવતાં પહેલાં બહુજ વિચાર કરવાનો હોય છે. અન્નનો એક દાણો પણ મ્હેંમાં મૂકતાં પહેલાં તેમને ખૂબ સાવચેત રહેવું પડે છે, ખૂબ સંભાળ અને ચોક્કસાઈ રાખવી પડે છે—રખેને કોઈ તેમાં બીજી વસ્તુ ભેળીને ખવરાવી ન દે ! એટલા કારણસર કેટલાક મહારાજાઓ પોતાને માટે પીરસાયેલી થાળમાંથી કેટલુંક ભોજન જાડું કાઢી પોતાની નજર આગળ રસોઈયાને ખવડાવે છે. કેટલાક પોતાના કુતરાને ખવડાવી બેઠાં અનાજની પરીક્ષા કરે છે. ફરીઆના

જુલમગાર મહારાજના એકના એક પુત્રને—યુવરાજને—આવા અખતર કેમ ન કરવા પડે! અને જ્યારે તે યુવરાજ શત્રુ-ઓની કપટભાજમાં ફસાઈને કેદી બન્યો હોય, ત્યારે તેને શત્રુનું આપેલું ખાવાનું ખાતાં પહેલાં અનેક પ્રકારની માઠી શંકા આવ્યા વગર કેમ રહે!!

રાજકુમાર ઉઠો વિચાર કરવા લાગ્યો. સામે પડેલા અન્નની પરીક્ષા કરવાનો કોઈ ઉપાય શોધી કહાડવા માટે તે કપાળે કરચળી પાડી પોતાના જ્ઞાનતંતુને તાણી તાણીને ઉઠા વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગયો.

એટલામાં તેણે તે ઓરડાની બહાર કોઈ માણસનાં પગલાંનો ઘસારો સાંભળ્યો. તેણે પોતાના કાન ધર્યા—તીવ્ર ક્યાં. બહાર કોઈ વાતચિત કરતું હતું, પરંતુ તે વાતચિતના સ્પષ્ટ શબ્દો રાજકુમારને સંભળાયા નહિ.

થોડીવાર પછી બારણાની તળેની ફાટમાંથી લાલ કાગળની એક કાપલી અંદર આવી. જરા પણ અચકાયા વગર રાજકુમારે તે હાથમાં લીધી; અંદર શબ્દો લખેલા હતા. તેણે હીવા યાસે જઈને તે વાંચ્યા:—

“રાજકુમાર નિકોલા!

તારા જુલમગાર બાપની સત્તાનું નિકંદન કાઢવા ધ્વજના-રાઓ તરફથી તને પકડવામાં ને કેદ કરવામાં આવ્યો છે.

તું સલામત છે. તારા શરીરને અમે જરાયે ધ્વજ કરવા માંગતા નથી. અને જ્યાં સુધી તું અમારા હાથમાંથી નાસ્તી છુટવાને આડો અવગો પ્રયત્ન કરશે નહિ, ત્યાં સુધી તો તું ખાત્રી

રાખજે કે અમારા તરફથી તારો વાળ પણ વાંકો ચનાર નથી.
અને—

જે દિવસે ડ્યુનાન્યુસ્કી અને નિહિલિસ્ટ મંડળના ખીખ સભ્યો જેમને તારો જીલમી બાપ કેદખાનામાં પૂરી ખૂલ્લિય રીખાવે છે, તેમને તે ખીનશરતે છોડી મૂકી, રૂશીઆની હદ બહાર જવાનો પરવાનો આપી, માનભેર રવાના કરી દેશે તે દિવસે તારો છૂટકારો થશે.

ન કરે નારાયણ—ને તારો નિષ્કુર, દયાહીન, લાગણી વગરનો બાપ અમારા એ અનુપમ સાગ્રીતોને મુક્ત કરવાની ના પાડશે, તો—?

લાચાર !

નારં ડોકું ધડથી છૂટું થશે. !!!

રાજકુમારે ચિટ્ટી વાંચી. તે ઘોળો પૂછી જેવો થઈ ગયો. તેના મૂજતા હાથમાંથી લાલ કાપડી ભોંય પર પડી ગઈ.

પ્રકરણ ૬ મું.

ઘોળે દહાડે સીનેમા.

એક ચોરડામાં બે વ્યક્તિઓ—પુરૂષ વ્યક્તિઓ ઉભી છે. પાસે એક ટેબલ છે. ટેબલ પર બે વૃક્ષાકૃતિ વાલસેટ પડ્યાં છે.

એમાંની એક પ્રૌઢ દેખાતી વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને કંઈક સચના આપી ચાલી જાય છે. ચોરડાના બારણામાંથી બહાર નીકળી જતી દેખાય છે.

યુવાન વ્યક્તિનું હૃદય ધબકે છે. તે છાતીએ હાથ મૂકે છે. તેના સરીરને કંપારી આવે છે. ફેવેફેવા ખડા થાય છે.

તેનું મુખ એકાએક દેખાય છે. કોણુ જાણે કેટલાયે ભાવો—આશ્ચર્ય, આનંદ, સંતોષ, ભય દુઃખ—અને ! બીજા કેટલાયે વિકારો તેના ચહેરા પર પળવારમાં આવી જતા—ને વારંવાર પાછા આવતા દેખાય છે.

જાણે ચોરી કરવાની હોય, ખાતર પાડવાનું હોય કે ખૂન કરવાનું હોય—તેવી ચૂપકીદી અને ગંભીરતાથી બહુજ હલકે પગલે ચાલીને યુવક બારણાં પાસે જાય છે. બહાર ઠોકીયું કરે છે—કોઈ જોતું તો નથી !

ના. કોઈ જોતું નથી. ખાત્રી થાય છે. ધીમે રહીને સાંકળ પકડી બારણું બંધ કરે છે. અંદરથી આંકડી ચઢાવે છે.

તેવેજ ચોરને પગલે ટેબલ પાસે આવે છે. વાલસેટ પર હાથ ફેરવે છે. તેમાં ગોઠવેલી વૃક્ષાકૃતિની ઠાળીએ ઠાળી તપાસે છે. બહુજ બારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરે છે. જાણે કાંઈ શોધતો ન હોય ?

એ મિનીટ—ચાર મિનીટ—છ મિનીટ ફાંફા માર્યા. શોધે છે તે વસ્તુ જડતી નથી. નિરાશાનાં—શંકાનાં—ચિહ્નો તેના મુખ ઉપર દેખાય છે. તે વહેમાય છે—હોશ્વર્ગ દેવળના વાલસેટ તે આજ ન હોય તો ?

પળવારમાં શંકા નષ્ટ થાય છે. પુનઃ તે વાલસેટની ઝીણવટથી તપાસ કરે છે. તેના અમુક ભાગ હાથ વડે દબાવે છે. વૃક્ષની ડાળીઓના છેડા પર, પાંદડાઓ અને ઝીણી ઝીણી ફૂંપો પર આંગળી દબાવે છે. વૃક્ષના થડ આગળ જે પાંખવાળી મનુષ્યની આકૃતિ ઉભી છે તેના પણ અંગ-ઉપાંગ પર.....

હં ! હં ! આ શું છે ?

પાંખવાળી મનુષ્યાકૃતિના ડાબા પગની પાછળ બાણે ફેાલ્લો કે ગુમડું થયું હોય તેવું ઉપસી આવેલું કંઈક બટન જેવું આ શું છે ! યુવાન ચમકે છે. આંગળી દબાવે છે. ગુમડું નથી. એ તો દબાઈને અંદર બેસે છે.

અહાહા ! એ તો ખરેખર, ચાંપનું બટન છે. યુવાનના મુખ ઉપર આનંદનાં અજવાળાં પ્રગટે છે. તે બટનને બેરથી દબાવે છે.

તરતજ વૃક્ષના થડની પાછળનો એક ભાગ ખસી બધ છે—ખુલ્લો થાય છે. અંદર પોલાણ છે, પોલાણ !

યુવકના શરીર પર રોમાંચ !—કંપારી શાંત પડતાં તપાસ કરે છે કે થડના પોલાણમાં કોઈએ કાંઈ મૂક્યું તો નથી ?

ના. કંઈ નથી. તદ્દન ખાલી જગા છે. શ્રીકર નહિ. પોતાના કોટના ખીસામાંથી ચાવી કાઢી ટેબલનું ચોરખાનું ઉઘાટે છે. કાગળનું એક નાનકડું ખંડલ—પેલા ભયંકર પત્રાનું ખંડલ બહાર કાઢે છે. શંકાશીલ હૃદયે જૂએ છે કે એને બદલે ખીજ વસ્તુ તો હાથમાં નથી આવી ?

ના. એ તો એજ છે. અત્યંત સંભાળપૂર્વક આમ તેમ નજર નાંખતો તે વાલસેટ પાસે આવે છે. થડના પોલાણમાં પેલું બંડલ મૂકવા જાય છે...

હૈં ? કોઈના પગનો ઘસારો સંભળાયો ? કોઈ જોતું તો નથી ? કાન માંડે છે. બારણા પાસે જાય છે. ફાટમાંથી નજર કરે છે, કોઈ બહાર ઉભું રહીને મારી ચર્ચા જોતું તો નથી ?

કોઈ નથી એવી ખાત્રી થતાં પાછો આવી, વાલસેટના પોલાણમાં બંડલ ગોઠવી દે છે. ખસી ગયલા ભાગને ઠેસી પકડી પાછો ઠેકાણે લાવી દે છે.

હવે નિહિલિસ્ટ મંડળનાં કૂપાં કાગળીયાંને બહારની દુનિયામાં કોઈ જોઈ શકે એમ નથી. યુવાન છાતીએ હાથ મૂકે છે. ધબકારા જોશભેર ચાલી રહ્યા છે. એવામાં—

“ વોલેન ! વોલેન ! ” કરીને બૂમ પડે છે.

“ જી, આવ્યો. ” કહેતો યુવાન બારણું ખોલી ચોરડાની બહાર જતો—અદૃશ્ય થતો દેખાય છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

યુજેનની હુશીઆરી.

તે દિવસે મેડમ ડેમીડા પણ બહુજ મોડી ઉઠી. ઉઠતાંને વાર તેણે પોતાના નોકરને બોલાવી તપાસ કરી, કે યુજેન આવ્યો છે ?

નોકરે આવી ઉત્તર આપ્યો,—“ના જી. યુજેન આવ્યો નથી. પરંતુ તેમના હાથની એક ચિઠ્ઠી આવેલી છે.”

“ચિઠ્ઠી ?” આશ્ચર્યથી મેડમે પૂછ્યું.

“હા જી. સવારે સાત વાગે આવી.”

“કોણ આપી ગયું ?”

“કોઈ ભાડુતી મજૂર હતો.” નોકરે ચિઠ્ઠી રજૂ કરતાં જવાબ આપ્યો.

નોકરને રજા આપી મેડમ ડેમીડાએ ચિઠ્ઠી હાથમાં લઈ વાંચી—

“રાત્રી કંઈ નથી. બુદ્ધાણ એક પ્રખ્યાત ડીટેક્ટીવને મળ્યા હતા પણ પરિણામ કંઈ આવ્યું લાગતું નથી. તેમણે તાર મોકલેલો છે. હું વાંચવા બેઠો છું.
યુજેન.”

વાંચતાં વારજ તે ચિઠ્ઠીનો અર્થ સમજી ગઈ—રાજકુમારનો પત્નો નથી. તેનો સાથી વૃદ્ધ કાઉન્ટ લેરૅસ્કી રાજકુમારની શોધ બાબતમાં કોઈ ડીટેક્ટીવને મળ્યો હોવો જોઈએ; પણ તેનું કાંઈ પરિણામ આવ્યું નથી.

પરિણામ આવે પણ કેવી રીતે? રાજકુમાર વીચેનામાં આવ્યો છે તે ગુપ્ત વેશે; અને એના આવ્યાની વાત ગુપ્તજ રાખવાની છે. તો ખીચારો કાઉન્ટ લેરોસ્કી તે ડીટકટીવને જે માણસની શોધ કરવાની છે તેનું ખરું નામ પણ કેવી રીતે આપી શકે? અને જ્યાં સુધી ડીટકટીવને ખોવાયલી વ્યક્તિનું ખરું નામ ન મળે ત્યાં સુધી તે ખીચારો-પછી ગમે તેવો ચાલાક, બુદ્ધિશાળી ને કાબેલ હોયતોયે-શું કરે? માત્ર તે માણસની ઉંચાઈ ને જડાઈના માપ પરથી અને તેણે પહેરેલાં કપડાંના વર્ણન પરથી તેને કેવી રીતે શોધી કહાડે!

મેડમ ડેમીડા આ વિચારે હસવા લાગી. તાર મોકલેલો છે-એ વાક્ય સમજવામાં પણ એને ઝાઝી મુશ્કેલી પડી નહિ. લેરોસ્કીએ પોતાના નોકરને તારનું ફારમ ભરી આપી તાર ઓપ્રીસે મોકલ્યો હશે. બુજેન તેની પાછળ પરેલો હોવો જોઈએ. ઓફીસની બારીમાં પેલો નોકર તાર આપશે તે વખતે બુજેન ડાકીયું કરીને શબ્દો વાંચી લેશે.

પણ લેરોસ્કીએ કેને શી મતલબનો તાર મોકલ્યો હશે, તે વિષે મેડમ ડેમીડા ભારે ગુંચવણમાં પડી. એને ખાત્રી હતી કે લેરોસ્કીએ કાંઈ સીધો 'પીટર્સબર્ગ' તાર મોકલીને રાજકુમાર ગુમ થયાના સમાચાર અરાધિરાજને તો નજ મોકલ્યા હોય. તેમ કરે તો એના શા હાલહવાલ થાય તે નક્કી હતું; અને મેડમ ડેમીડા તે જાણતી હતી. એક વિશાળ સામ્રાજ્યના સમ્રાટના એકના એક પુત્ર-પાટવી કુદરના સાર્થી થવાનું કામ કાંઈ સહેલું નથી. રાજકુમારના સાર્થી

થનારને માથે હુમ્મેશ લારે જોખમ અને ગંભીર જવાબદારી હોય છે. કોઈ પણ વખતે રાજકુમારના અમૂલ્ય અંગને જરા પણ ઈજા થાય, કે રાજકુમાર જરા પણ માંદો પડે તોયે તેને માટે તેનો સાથી જવાબદાર. રાજકુમાર શું કરે છે, શું ખાય છે, કોની સાથે બોલે છે, ને કોની સાથે દોસ્તી બાંધે છે, એ બધાની તેણે તપાસ રાખવી જોઈએ. અને જ્યારે જ્યારે યોગ્ય લાગે ત્યારે ત્યારે તેણે રાજકુમારને અમુક કાર્ય કરતાં રોકવો જોઈએ. તેમ ન કરે અને—ન કરે નારાયણ—રાજકુમારના જીવને કે દેહને કાંઈ પણ અનિષ્ટ થયું, તો તેના સાથી બનનાર ઉપર જરૂર લારે આક્રમક આવી પડે—તેના ઉપર જરૂર મહારાજા સાહેબનો ખૌફ ઉતરે.

અને અહીં બુદ્ધા લેરોસ્કી કાકા ઉપર આરાધિરાજનો ખૌફ ઉતરે એટલે શું? આખા યુરોપખંડના રાજાઓમાં સૌથી કડક મિત્રસનો અને સૌથી સખત તાપવાળો રાજા તે રૂશીઆનો ઝાર. આખી દુનિયાના રાજાઓમાં સૌથી વધારે જીલમી ગણાતો હોય તો તે પણ રૂશીઆનો ઝાર. એનો ખૌફ કોઈ પણ માનવી પર આવી પડે, પછી ભલેને તે બાળક, બુદ્ધા કે સ્ત્રીજાત પણ હોય—તોયે તેનું આવી બન્યુંજ સમજવું. એવા કમનસીબ મનુષ્યને તો સાઈબિરિયાની સિંધવની ખાણોમાં લોખંડની લારે લારે જાંજીરો સાથે કોદાળી પાવડાથી સિંધવ ખોદી કહાડવામાંજ પોતાનું બાકીનું જીવન વીતાડવું પડે એ નક્કી હતું.

બેદરકારીનો ભયંકર અપરાધ પુરવાર થાય તો એવી

ગંભીર—એવી કડક—એવી કારમી શિક્ષા લેશેસ્કીને થવાનો સંભવ હતો કે તેના વિચાર માત્રથીજ ડોસાનાં અંગેઅંગ ઠરી જાય ! તો પછી તે જાતે થઈને પોતાના ગુનાહની જાહેરાત આટલી બધી વહેલી શા માટે કરી દે ?

મેડમ ડેમીડા પોતાના મનમાં આ પ્રશ્નને ઘુંટવા લાગી. તેણે ધીમે ધીમે ચોક્કસ એસાડવા માંડ્યાં—લેશેસ્કીએ કોઈ પણ રીતે રાજકુમાર ગુમ થયાની બાબતને બીજીજ સ્વરૂપ આપ્યું હોવું જોઈએ...અથવા તો...તેણે રાજકુમાર ગુમ થયોજ નથી પણ કાંઈ ભેદભર્યા કામમાં રોકાયેલો છે એવી મતલબનો કંઈ પણ તુફો ગોઠવેલો હોવો જોઈએ.

X

X

X

અડધોક કલાક એમ ને એમ વહી ગયો. મેડમ ડેમીડા એકાગ્ર ચિત્તે વિચારમાં ગરકાવ થઈને બેઠેલી હતી એવામાં બારણા પર ટકોરા પડ્યા. ડેમીડાએ ઉઠીને બારણું ઉઘાડ્યું. યુજેન આવી પહોંચ્યો હતો.

યુજેનને જોતાંજ મેડમ ડેમીડામાં એકાએક ઉત્સાહ અને જાગૃતિ આવી ગયાં; આનંદથી ઉભરાતા સ્વરે તેણે પૂછ્યું:—“ કેમ ? શું બબર ? ”

યુજેન અંદર આવ્યો. ડેમીડાએ બારણું બંધ કર્યું. ટેબલ પાસે આવી બેઠી; ને ફરીથી પૂછ્યું:—“ કેમ, શું બબર ? ”

યુજેન સામે એક સ્ટુલ પર બેઠો; મેડમના પ્રશ્નો ઉત્તર આપવાને બદલે તેણે સામે પ્રશ્નજ કર્યો: “ મારી ચિઠ્ઠી મળી હતી ? ”

“હા. ચિઠ્ઠી મળી. અને તેનો અર્થ પણ હું સમજી છું. રાજકુમારનો પ-તો નથી. ને કાઉન્ટ લેરોસ્કી કોઈ ડીટેક્ટીવને મળ્યો હતો.....”

“હા. ને તેમાં કશું...”

“તેમાં એનું શું વળવાનું હતું? હું તો પ્રથમથીજ જાણતી હતી. વાડ, પણ એણે કોના પર કેવો તાર મોકલ્યો છે?”

યુજેને માંડીને વાત કહી. મેડમ ડેમીડાએ કલમ અને કાગળ લીધાં અને જેમ જેમ યુજેને બોલતો ગયો તેમ તેમ તે તેની હકીકતોનો ટુકો હેવાલ તથા કેટલાક મહત્વના શબ્દો વગેરે કાગળ પર ટપકાવતી ગઈ. યુજેને પ્રથમ પોતે થીએટર પર ગયો હતો ત્યાંથી માંડીને છેવટે કાઉન્ટ લેરોસ્કીએ મોકલેલો તાર પોતે છુપાઈને ચાલાકીથી વાંચી લીધો ત્યાં સુધીની બધી હકીકત સંભળાવી.

“હવે તારમાં શું શબ્દો હતા તે લખાવ.” મેડમ ડેમીડાએ ખડીયામાં કલમ બોળતાં કહ્યું.

યુજેને ગોખી લીધેલા શબ્દો સંભળાવી મગજનો ભાર ઓછો કર્યો:

Nicholas confined to bed; doctors say German fever; not the least serious, will be up less than a week. Lavrovski.

નિકોલા માંદો પડ્યો છે. ડાક્ટરો કહે છે કે એને જર્મન તાવ આવ્યો છે; જરાએ ગંભીર નથી; અઘવારીયા પહેલાં સાજો થઈ જશે. લેરોસ્કી.

તારના શબ્દો સાંભળીને મેડમ ડેમીડા ખડખડાટ હસી પડી: પછી કંઈક ક્રોધથી, કંઈક તિરસ્કારથી બબડી:—“મૂર્ખો! બેવકૂફ !”

તારના શબ્દો કાગળ પર ટપકાવી લીધા પછી બબડી: “એ તો બાણે એમજ ધારતો હશે કે રાજકુમાર ગુમ થવાના બબર બીજે કોઈ માર્ગે રૂશીઆ પહોંચવાનાજ ન હોય !... વાડ...ડીક, યુજેન, આ પરથી એટલું તો માલમ પડે છેજ કે કાઉન્ટ લેરોસ્કી રાજકુમારના ગુમ થવાની વાતને પીટર્સ-બર્ગવાળાઓથી તદ્દન ગુપ્તજ રાખવા માંગે છે...”

“ હા જી.”

“ પણ એને એ પ્રમાણે કરવા દેવું એ ઠીક નથી. રાજકુમારનો પ-તો નથી એટલે ગમે ત્યાં પણ તે કંઈ વિકટ બળમાં ફસાઈ પડેલો હોવો જોઈએ. એવી સ્થિતિમાં તે ઘણા વખત રહે અને આપણે વખતસર મદદે જઈ શકીએ નહિ તો તેના ઉપર કેવી જોખમ ભરેલી આફતો પડે..... તે વિશે અત્યારે કંઈ કહી શકાય નહિ.”

“ અલબત્ત.” યુજેન બોલ્યો.

મેડમ ડેમીડાએ કહ્યું:—“હું અનુમાન કરી શકું છું કે રાજકુમાર ક્યાં ફસાયેલો હશે, અને કોની કપટબળમાં સપડાયેલો હશે. પણ-પણ-મારે તે વિશે થોડીક ખાત્રીની સાબિતિઓ મેળવવાની જરૂર છે. તે મળે એટલે હું રાજકુમારના વડીલોને ચેતાવીશ-પણ યુજેન, સાથે સાથે એ પણ ખરું કે રાજકુમારને તેની આફતમાંથી બચાવનાર તરીકેનું

માન મારેજ લેવું એવી મારી આકાંક્ષા છે. એ આકાંક્ષા પાર પાડવામાં મારે તારી સહાયની ખુબ જરૂર પડશે. આપણે ગમે તેમ કરીને રાજકુમારનો પત્તા મેળવવોજ જોઈએ...”

“આપની ઇચ્છા હશે તો તે કાર્ય પાર પાડવાને હું આકાશ પાતાળ એક કરીશ.”

“તેમ ક્યાં વગર છૂટકો થવાનો નથી. આજ સુધીમાં મેં હાથમાં લીધેલાં ગધાં કામો કરતાયે આ કામ મને વધારે ગુચવણીયું લાગે છે. હશે. તું જા. હવે આ ડોસાની પાછળ મંડયો રહેજે.”

“વારૂ” કહી ચુજેન ગયો.

x

x

x

x

આગળ એક વાર કહ્યુંજ છે કે મેડમ ડેમીડા એક અજબ ભેદી. સ્ત્રી હતી. અને તે હંમેશાં ગુચવણીયાં કામોજ હાથમાં લેતી. એ ગુચવણીયાં કામો વિશે લોકોને કશીજ ખબર પડતી નહિ. ખુદ એની સાથે ફરનારા મિત્રો સ્નેહીઓ અને અત્તીર કલબના મેમ્બરો પણ મેડમ ડેમીડા કંઈ વખતે શું કામ કરે છે, કરતી હશે, તેની કલ્પનાયે કરી શકતા નહિ; તો પછી સામાન્ય પ્રજા તો તે ભેદમાં શુંજ સમજે ?

મેડમ ડેમીડા કશે ધંધો કરતી નહતી. છતાં તેની પાસે પૈસાની તો હંમેશ રેલમહેલજ રહેતી. તેની રહેણીકરણી એવી તો બાદશાહી હતી કે તે જોઈને કોઈને એવી પણ શંકા થાય કે ખુદ રૂશીઆનો ઝાર પણ આટલા ઠાઠથી નહિ રહેતો હોય. એનો પૈસો ક્યાંથી આવે છે તે કોઈ જાણતું

નહિ. કેટલાક કહેતા કે એની પાસે રૂશીઆમાં મોટી મોટી મિલકતો છે. કેટલાક કહેતા કે એને તો રાજા ક્રાન્ઝ બેસક તરફથી વર્ષાસન મળે છે. કેટલાક કહેતા કે એ તો રૂશીઆના ગાર તરફથી આ શહેરમાં બસુસ તરીકે રહે છે. પણ આ બધીયે કલ્પનાજ હતી. એમાંની કોઈ વાતની ખાત્રી કોઈ માણસ આપી શકતું નહતું.

વળી લોકો, અમલદારો, અને મોટા મોટા એલચી-ઉમરાવો પણ મેડમ ડેમીડાથી બહીતા રહેતા-શા માટે તે કોઈ સમજી શકતું નહિ. મેડમ ડેમીડા પોતે એવી તો હસમુખી અને મળતાવડા સ્વભાવની હતી, અને દરેક જણ સાથે એવા તો હેતથી વાત કરતી કે તે જોતાં કોઈને જરા પણ બહીવાતું કારણ ન રહે. વળી રાજકીય વિષયોની ચર્ચામાં તો એ જાણે બીલકુલ અજ્ઞાન અને મૂર્ખ હોય એવી નિર્દોષ ઉત્સુકતાથીજ જરાતરા ભાગ લેતી દેખાતી. અને તેમાંયે વખતોવખત કંટાળીને એ ખોલી ઉઠતી કે “બજ્યું-આ રાજ ખટપટનો દુનિયામાંથી કોણ જાણે ક્યારે અંત આવશે ? કેવી કંટાળા ભરેલી ને ત્રાસજનક છે...!” વગેરે.

અલબત્ત, આજથી વરસેક દહાડા પર એવી અફવા ઉડી હતી કે મેડમ ડેમીડા એક વાર વીયેનાથી પીટર્સબર્ગ જતી હતી, તે વખતે ઓડરબર્ગના સ્ટેશન પર એનો સામાન તપાસતાં કોઈ સુધીખોર અમલદારે એના પાણીના કુંજમાંથી કાગળીઆનું બંડલ કાઢેલું ને તે કાગળીઆમાં વીયેનામાં રહેતા મુખ્ય મુખ્ય રૂશીઅનોના કામકાજના વિગતવાર હેવાલ હતા.

તેમાં એક હેવાલ કંઇક અજબ જેવો હતો. કહે છે કે તેમાંના એક કાગળીઆમાં વીચેનામાં રહેતા રૂશીઅન એલચી સાહે. બને તેમની ધર્મપત્ની સાથે પોતાના શયનગૃહમાં થયેલી ખાનગી વાતચિતનો પણ હેવાલ હતો. ગમે તેમ પણ આ બધી સાંભળેલી વાતો—અફવાજ હતી, અને તે થોડાજ વખતમાં શાંત પડી ગયેલી. હા—તેજ મહિના દરમિયાન સદરહુ એલચી સાહેબને રૂશીઅન સરકાર તરફથી અચાનક પાછા ખેંચી લેવામાં આવ્યા, એ વાત ખરી. પણ તેમાં શું થયું? એ બનાવને પેલી શયનગૃહની વાતચીત સાથે કશોય સંબંધ ન હોય એ સંભવિત છે. હાલ તો નવા એલચી સાહેબ અને તેમનાં ધર્મપત્ની મેડમ ડેમીડા સાથે ખૂબ સારો સંબંધ રાખે છે; અને તેને પોતાની દરેક નાચ પાર્ટીમાં આમંત્રણ આપે છે; એટલુંજ નહિ પણ તેની દરેક ઇચ્છાને માન આપી સરભરા પણ સારી કરે છે. મનોહર મદિરાક્ષી મેડમ ડેમીડા પ્રત્યે તેમની કુદરતી પ્રમાણ લાગણી—એજ આ બધા સન્માન અને સરભરાનું કારણ હોય એ પણ સંભવિત છે.....હશે.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ખાજ પલરાઇ.

સાંજે લગલગ પાંચ વાગતાને સુમારે મેડમ ડેમીડા પોતાની ગાડીમાં બેસીને ફરવા નીકળી. આખો દિવસ વિચાર કરી કરીને એણે મગજને શ્રમિત કરી નાંખ્યું હતું. રાતની

ગાંડીએ એ પીટર્સબર્ગ જવાની હતી એટલે ગાળાના વખતમાં જરા બહાર ખુલ્લી હવામાં વિહાર કરીને મગજને પ્રયુક્તિ કરવાનો એનો ઉદ્દેશ હતો.

બગી સાધારણ ઝડપીલા વેગે હંકારાતી હતી. બેઠક પર મેડમ ડેમીડા વચ્ચેવચ્ચ બેઠી હતી. એણે અત્યંત આકર્ષક રંગીન ઝલ્લો પહેર્યો હતો. ડોકમાં વટાણા જેવડાં ચકચકતાં પાણીદાર મોતીનો હાર નાખ્યો હતો. ડાબા હાથ પર રત્નજડિત સુવર્ણનું રીસ્ટવોચ શોભી રહ્યું હતું અને જમણા હાથમાં એક સુશોભિત ચિત્રામણવાળો ફેશનેબલ બપોનીઝ સળીઓનો પંખો ઝાલ્યો હતો. સફેદ પરવાળાના બોર જેવડા મણકાની એક માળા તેના ગળાથી કેડ સુધી લાંબી લટકી રહી હતી, અને એના આખા શરીરને એવું તો દીપાવી રહી હતી, કે ગમે તેવો બેદરકાર જોનાર પણ એકવાર તેના પ્રત્યે એકીટસે જોઈ રહે, અને જ્યાંસુધી તે દૃષ્ટિપાર થાય નહિ ત્યાં સુધી પોતાની દૃષ્ટિ પાછીયે ખેંચી ન શકે.

કેટલીક વાર પછી મેડમ ડેમીડાની ચારઠ દરબારી ગેસ્ટ-હાઉસનાં મકાનો આગળથી પસાર થવા લાગી. તે વખતે એક મકાનની ઉપલી બારીમાં કાર્ડીનલ મહારાજ ઉભા હતા. તેમની નજર ગાંડીમાં વિરાજતી મનોહર વ્યક્તિ ઉપર પડી. મેડમ ડેમીડાએ પણ કાર્ડીનલ પ્રત્યે જોયું. બંનેની નજરો મળી. બંનેએ પરસ્પર હાસ્ય કર્યું. કાર્ડીનલ મહારાજે મેડમ ડેમીડાને ઉપર આવવા આગ્રહપૂર્વક ઈશારત કરી.

મેડમ ડેમીડા અને કાર્ડીનલ મહારાજ બંને વીચેનાની

અમીર કલબના મેમ્બરો હતાં, તેથી તેમને પરસ્પર ઠીક પરિચય હતો. આજે તેમનો મેળાપ ઘણે દિવસે થયો હતો અને તેથી બંને એક બીજા સાથે વાર્તાલાપ કરવાને ઘણા ઉત્સુક હતા. બંનેની પાસે એક બીજાને કંઈ કંઈ નવા સમાચાર સંભળાવવાના હતા—બંનેની પાસે નવા નવા વિષયો ચર્ચવાના એકઠા થયા હતા. એટલે આ મેળાપ બંનેને આવકારપાત્ર લાગ્યો.

અને તેમ ન હોય તોયે શું ? મેડમ ડેમીડા મગજ પ્રવૃત્તિ કરવાને ખુલ્લી હવામાં ફરવા નીકળી હતી એ ખરું; પણ એનું મગજ,—કોણ જાણે કેમ—કોઈ બાગ કે નદીતટ કરતાં આવા માણસોના સહવાસમાં અને તેમની સાથેના વાર્તાલાપમાંજ વધારે પ્રવૃત્તિ થતું હતું. કોણ જાણે કેમ એને એવાઓની સાથે વાદવિવાદ કરવામાં અને હુદ્ર રાજકીય વિષયો ચર્ચવામાંજ ભારે મોજ પડતી હતી. હશે.

મેડમ ડેમીડા કાડીનલ મહારાજનું આમંત્રણ સ્વીકારી માળ ઉપર ગઈ. કાડીનલ મહારાજે એ મનોહર માનિનીનો યોગ્ય આદરસત્કાર કરીને તેને એક આરામ ખુરશી પર બેસાડી. થોડી વારમાં બંને વાતોને વમળે ચઢ્યાં: મેડમ ડેમીડાએ હસીને કહ્યું—“ મેં સાંભળ્યું છે, કે હવે તો તમે વીચેના છોડી બહારગામ જવાના છો.....”

“ કંઈક એવું છે ખરું.” કાડીનલ મહારાજે ભારે શલ્ય જેવા નિરાશ અવાજે કહ્યું.

“ એટલે ? આપ એમ નિરાશાથી કેમ બેસો છો ?” મેડમ ડેમીડાએ અત્યંત ઉત્સુકતાથી મનોહર રીતે આંખો

નચાવતાં કહ્યું.

“ એવું છે કે મારે બહારગામ ગયા વગર છૂટકોજ નથી.....તમારા જેવા સુંદર અને સુશીલ બાનુનો સહવાસ છોડીને મારે.....”

“ હવે, એવું ન બોલશો, હોં ! ” મેડમ ડેમીડા જરા લટકો કરતાં બોલી:—“હું જાણું છું—મેં સાંભળ્યું છે જ—કે જ્યાં તમે જનાર છો ત્યાં તમને અમારા કરતાંયે વિશેષ આનંદ-જનક વ્યક્તિઓ અને વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થનાર છે. ને તેથીજ તમે જાઓ છો. તમે કંઈ કાચા નથી.....”

“ ના. ના. ના. મેડમ, એવું નથી. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે એવું કશું નથી. અહીં તો મારે એક ફરજ તરીકે જવાનું છે; ફરજ તરીકે.....”

“ ત્યારે શું તમે આદ્યક્ષમાં હવાફેર માટે નથી જવાના ? મેં તો સાંભળ્યું હતું કે.....”

“ મેડમ, તમે જે કંઈ સાંભળ્યું હશે તે બધું આજ પ્રાતઃકાળની એક ઘટનાથી ઉથલપાથલ થઈ ગયું છે ! ”

“ એમ ? ” મેડમ ડેમીડા અત્યંત ઉત્સુકતાથી બોલી:—
“ એવી તે શું ઘટના બની ? મને કહો જોઈએ વાડ. ”

“ બહુ લાંબી ને અર્થ વગરની વાત છે. ” કાર્ડીનલ મહારાજે તેને ઉડાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

“ લાંબી હોય કે ટુંકી, જરા મને કહો તો ખરા. ” એ શબ્દો બોલતાં ડેમીડાએ એક મધુર હાસ્ય ને નેત્રાનો નાચ કર્યો.

અને કોની મગદુર છે કે મેડમ ડેમીડાને એક વાત અધુરી જણાવ્યા પછી તેના વિષે એને સંતોષકારક વિગતો પૂરી પાડ્યા વગર એના પંજમાંથી છટકી જઈ શકે ? મેડમ ડેમીડાનું અનુપમ શરીરસૌંદર્ય, એના સુખપરનું આછું આછું હાસ્ય, એનાં નેત્રોની કીકીઓનો મનોવેધક નાય અને એના હાથના અચૂક અભિનય—એ બધાં એવી તો ઇંદ્રજાળ ઉત્પન્ન કરતાં હતાં કે સામો માણસ ગમે તેવી મજબુત ઇચ્છા શક્તિવાળો હોય તોયે તે પળવાર મોહમાં પડી પાણી પાણી થઈ જાય, અને પોતે કોઈને ન કહેવાનો નિશ્ચય કરેલો હોય એવી વાતો પણ તેની આગળ એક બાળકની પેઠે આજ્ઞાંકિત બની જઈને જાહેર કરી દે. કાર્ડીનલ મહારાજ તો એક સાધુ પુરૂષ હતા, દુનિયાથી વિરક્ત હતા, જગતની જાનળથી મુક્ત હતા. છતાં તેમનેયે મનુષ્યનું હૃદય હતું—એ હૃદયને મનુષ્યના જેવીજ સુખદુઃખ આનંદઉદ્વેગની લાગણીઓ હતી. એમણે એ લાગણીઓ ઉપર અમુક અંશે કાબુ મેળવેલો, એ ખરું; પણ તેથી કંઈ તેનો જુસ્સો સંપૂર્ણ રીતે નિર્મૂળ થયો નહોતો. તે તરફ લક્ષ રાખી જોતાં કાર્ડીનલ મહારાજ મેડમ ડેમીડાના આકર્ષણથી મોહ પામીને નહિ, તો અંજાઈને—પોતાની બધી વાતો કહી દે તો તેમાં કશું વધારા પડતું કે અક્ષમ્ય નહિજ ગણાય.

કાર્ડીનલ મહારાજે બધી વાત કહી. પોતે કેટલા બધા વખતથી આદ્યસ પર્વતમાં આવેલા કાર્ડસખાડ મથકે જઈ થોડા દિવસ હવાફેર માટે ગાળવાનો નિશ્ચય કરેલો. અને

અમલમાં મુકવાની અણી પર આવતાં તે નિશ્ચય આજે સવારે પોતે જોસફ રાજની લીધેલી મુલાકાતને લીધે કેવો ઉધો વળી ગયો; અને પોતે કાલ્સબાડ ઉપડવાને ગાંસડા પોટલાં બાંધેલાં, તેને બદલે પીટર્સબર્ગની મુસાફરી અચાનક કેવી રીતે હાથ ધરવી પડી—તેનો બધો દુઃખદ પથ રસિક હેવાલ તેમણે મેડમ કેમીડાને ખિન્ન હૃદયે કહી સંભળાવ્યો.

મેડમ કેમીડાનું અંતઃકરણ બહુજ કોમળ હતું—(વખત આવ્યે થઈ શકતું હતું) કાર્ડીનલ મહારાજની વાત સાંભળી તેને બહુજ દુઃખ થતું દેખાયું. એની આંખોમાં એક બે આંસુ પથ્રુ આવ્યાં. તે બોલી:

“આપની સ્થિતિ હું સમજી શકું છું. એક માણસને અમુક રમણીય સ્થળે વિહાર કરવાની—રહેવાની—તક મળે, ત્યાં જવા માટે તે બધી તરફથી તૈયાર પથ્રુ થઈ જાય અને તે વખતે અચાનક તેને પોતાની યોજના ફેરવી નાંખવી પડે તે કેટલું બધું દુઃખમય લાગે, તે હું સારી પેઠે સમજી શકું છું. જો આ બાબતમાં હું આપની કાંઈપથ્રુ સેવા કરી શકું તેમ હોય તો ફરમાવો. આપની સેવા કરવામાં મને ભારે આનંદ થશે.”

“તમે છું કહો છો તે હું સમજી શકતો નથી.” કાર્ડીનલે અત્યંત ઉત્સુકતાથી કહ્યું.

“એટલે એમ કે આજેજ રાત્રે હું પીટર્સબર્ગ જવાની છું.”

“હેં ? ખરેખર ?”

“હાહ. એટલે જો આપ મને સોંપી શકતા હો, મને આ કામ સોંપવામાં આપને કાંઈ અડચણ ન હોય, તો હું આપનું—અથવા ખરી રીતે તો રાજા ફ્રાન્સ જોસફનું—આ પ્રણયદ્વતીકાર્ય કરવા તૈયાર છું.” છેલ્લા શબ્દો બોલતાં ડેમીડાએ ફરી હાસ્ય કર્યું.

“મેડમ, તમારી મારા પ્રત્યેની આ સહાનુભૂતિ અને હેતની લાગણીને માટે હું તમારો હૃદયેશનો આભારી છું. આ કાર્ય તમને સોંપવામાં મને શાની અડચણ હોય? જો કે એ વાલસેટો પહોંચાડવાનું કાર્ય અને તેને લગતી બધી હકીકત ગુપ્ત રાખવાની છે એ ખરું, પણ તમારી મારા પ્રત્યેની સહાનુભૂતિ જોતાં તમે એ બાબત ગુપ્ત રાખવા માટે ખૂબી સંભાળ તો લેશોજ એવી મારી ખાત્રી છે.”

“અલબત્ત” ડેમીડાએ ખાત્રી આપી.

“પણ એ વાલસેટો પહોંચાડવાની કડાકુટ તમને સોંપતાં હું અચકાઉં છું તેનું કારણ છે...”

“તે વળી શું છે?”

“એ અમૂલ્ય વાલસેટો એટલાં બધાં નાણુક છે અને તે પ્રમાણમાં એટલી બધી જગા રોકે છે, કે મુસાફરી દરમ્યાન એને સાચવવાં એ તમને મોટી ચિંતાનું કારણ થઈ પડશે. મને લાગે છે કે આ નાહકના બોજને લીધે તમારે ટ્રેનમાં આખો વખત અખંડ જાગરણ કરતા રહેવું પડશે—તમને ઉંઘવાનો.....”

“આપને એવી લુદ્ધ ચિંતા કરવાનું કંઈજ કારણ નથી.

આપ ખાત્રીથી માનજે કે માત્ર એકાદ જાગરણથી હું આપની આવી સારી સેવા કરી શકતી હોઉં, તો એનાથી મારા હેઠળે કશું નુકસાન થવાનું નથી.” મેડમ ડેમીડાએ ઉત્સાહપૂર્વક કહ્યું:—“ છતાં આપને ખાત્રી દરવી હોય તો મને એકવાર એ વાલસેટા જોવા દો. તે જોઈને હું આપને કહી શકીશ કે મારાથી તે સહીસલામત લઈ જવાશે કે નહિ.”

ખરી વાત તો એમ હતી કે જ્યારથી હોફબર્ગ દેવળ-માંના વાલસેટનું નામ કાર્ડીનલ મહારાજે દીધેલું, ત્યારથીજ મેડમ ડેમીડાના ચિત્તમાં તે વાલસેટા જોવા માટે ચટપટી થઈ રહી હતી. વાલસેટાનો આખો રસમય ઇતિહાસ એને માલમ હતો એટલુંજ નહિ, પણ તેની ગુપ્ત ચાવી અને ચોરખાના વિશે પણ તેને ખારીક માહિતી હતી. એ માહિતી એણે કેવી રીતે મેળવી હતી તે પણ એક ભેદ હતો.

કાર્ડીનલ મહારાજ પાસે હોફબર્ગ દેવળનાં વાલસેટા આવ્યાં છે, અને તેઓ તેને પીટર્સબર્ગ સુધી પહોંચાડવાના કામને એક ભારે વેઠ જેવું સમજીને ખિન્ન થાય છે એમ જ્યારે મેડમ ડેમીડાએ જોયું, ત્યારે એના મનમાં એકદમ કેટલાક તોફાની વિચારો જાગી ઊઠ્યા. “ આ વાલસેટા પહોંચાડવાનું કામ હું માથે લઈ લઉં ? ” એવો પ્રશ્ન તેના અંતરમાં ઉદભવ્યો. તે પ્રથમ તો કાંઈ નક્કી કરી શકી નહિ. પણ બે ચાર મિનિટમાંજ તેણે નિશ્ચય કરી નાંખ્યો. “ જમે તેમ કરીને પણ મારે આ વાલસેટા મારા કબજામાં લેવાંજ જોઈએ ”

કાર્ડીનલ મહારાજ તેને વાલસેટા ખતાવવાને ઉઠ્યા. તે

હજી વોલેનના ઓરડામાંજ ટેબલ પર પડ્યા હતા. ડેમીડાએ કાર્ડીનલ મહારાજની સાથે તે ઓરડામાં પ્રવેશ કરતાં પૂછ્યું:

“ કેમ ? વોલેન નથી ? ”

“ ના, બહાર ગયો છે. અમે હવે આ શહેર છોડી જવાના, એટલે મારી પેઠે એને પણ એના સ્નેહી સંબંધીઓને મળવાનું હોયને ! એટલે મેં એને તેમ કરવા રજા આપી છે.”

“ આપ ખરેખર ઉદાર છો.” ડેમીડાએ એટ્રીકેટ પ્રમાણે કાર્ડીનલ મહારાજનાં વખાણ કરતાં કહ્યું.

ત્યાં ટેબલ પર એક સ્વચ્છ ચાદરના કકડાથી વાલસેટો ઢાંકેલા હતાં. કાર્ડીનલ મહારાજે કકડો ખેંચી લીધો, તે વખતે આખા ઓરડામાં જાણે અવનવો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો. ઝગઝગાટ મારતા રત્નજડિત વાલસેટો જોઈને ડેમીડાના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા:—“ અહાહા ! કેવા સુંદર છે ! કેવા રમણીય છે ! જોસફ રાજાએ પોતાની પ્રિયાને માટે લેટ તો ખરેખરી શોધી કહાડી છે. રાજકુમારી મેરીઆના આ મનોહર વાલસેટો જોઈને જરૂર ફીદા ફીદા થઈ જશે, એમાં કાંઈ શક નથી.”

“ તે તો ખરૂં. પણ મનોહરની સાથે તે નાનુક કેટલાં બધાં છે તે તો જુઓ ! ” કાર્ડીનલ મહારાજે કહ્યું:—“ આવી નાનુક તકલેદી વસ્તુને સેંકડો માઈલની મુસાફરી કરી સહીસલામત લઈ જવી એ મારા જેવા બાવાજીને માથે કેવી આફત ગણાય ! ”

ડેમીડાએ હસતાં હસતાં કહ્યું:—“ આપની વાત તો સાચી છે. આપના જેવા વિરક્ત સાધુને આવું ચિંતાલચેતું કામ

સોંપીને જોસફ રાજાએ ખરેખર મુશ્કેલીમાં ઉતાર્યા છે એમ કહેવામાં જરાયે અતિશયોક્તિ નથી. ઉલટું મને તો એક બીજો પણ વિચાર આવે છે...”

“શું !” કાડીનલે પૂછ્યું.

“આ વાલસેટા રાજાની પ્રિયતમાને ભેટ આપવાનાં છે ને ?”

“હાસતો.”

“એટલે એ તો પ્રેમની ભેટ થઈ. જો લેડોને ખબર પડે કે પોપ મહારાજના પ્રતિનિધિ પ્રેમની ભેટ લાવવા લઈ જવની કાસ્ટદબીરી પણ કરે છે, તો—તો—મને લાગે છે કે આજ સુધીની આપની શુદ્ધ કીર્તિને જરૂર ઘોકા પહોંચે...”

ડેમીડાએ કંઈક સંકોચાતાં સંકોચાતાં કહ્યું.

“હું હું હું ! એ ખ્યાલ તો મને આવ્યોજ ન હતો.”

કાડીનલ મહારાજ એકદમ બોલી ઉઠ્યા : “પાર્થિયું કે તમે મને એ ખ્યાલ આવ્યો. મેંડમ, ખરેખર તમારો ઉપકાર માનવાનો છે. ને જો તમે આ પ્રણય—દૂતના કાર્યમાંથી મને બચાવો, તો હું મૃત્યુ પર્વત તમારો કબ્જી થઈ શકું.”

“હું આપને મદદ કરવા તો તૈયાર છું પણ—

ડેમીડાએ આખાદ તીર માર્યું હતું. તે તીરથી જવાઈને કાડીનલ મહારાજ હવે તો તેને વિનંતિજ કરવા લાગ્યા, અને કોઈ પણ અગવડ વેદીને આ વાલસેટા પહોંચાડવાનું કાર્ય પોતાને માથે લઈ લેવાને તેને આગ્રહ કરવા લાગ્યા. તે જોઈને ડેમીડાએ જરા દોરી ખેંચવા માંડી.

“પણ—આ વાલસેટા બહુજ નાબુક છે, એને બહુજ સંભાળથી લઈ જવાં પડશે...”

“મારે ખાતર એટલું કરો. મેડમ, મારે ખાતર એટલી અગવડ ભોગવી લ્યો. હું તમારો આભાર નહિ બહુ.”

“પરંતુ આપ મને આ વાલસેટા સોંપો છો તેની રાખને બગર પડશે તો !”

“તેની કાંઈ ચિંતા નહિ કરો. હું રાખને સમજાવીશ. ને કહીશ કે, તમારા વાલસેટા મારા કરતાં પણ વધારે યોગ્ય ને ચાલાક કાસદ દ્વારા મોકલ્યાં છે.”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

શ્રી ગણેશ બેઠા

“બુચબુચ, બુચબુચ, બુચબુચ...” કરતું આસ્ટ્રીઅન સ્ટેપ્ટ રેલ્વેનું એક એન્જીન પોતાની પાછળ ડબ્બાઓની લંઘારની લંઘારને ખેંચી જતું હતું.

એ ડબ્બાઓમાં કેટલાક સેકન્ડ ક્લાસના હતા, કેટલાક ફર્સ્ટ ક્લાસના પણ હતા. બાકીના થર્ડ ક્લાસના હતા. તેમાં સ્ત્રી, પુરૂષ, વૃદ્ધ, બાળક મુસાફરોને બકરાંની પેઠે ચીકાર ભરવામાં આવ્યાં હતાં. ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બાઓ માટે ખુબ કાળજી રાખેલી હતી. એક એક મુસાફરને માટે લગભગ અડધો ડબ્બો રોકાતો અને તેટલા ભાગમાં બાથુ તેનું આખું ઘરજ સમાવી દીધેલું હતું. એ ડબ્બાઓમાં બેસ-

નાર મુસાફરોની કમ્બર રખેને બેવડ વળી બધ તોટલા માટે તેની નીચે કમાનો. પણ એવી તેજદાર અને કોમળ ગોઠવેલી કે બધે વિમાનમાં બેઠા હોયએને ! એવોજ ભાસ થાય.

ફર્સ્ટ ક્લાસના એક મોટા કંપાર્ટમેન્ટમાં બે સ્ત્રીઓ બેઠી હતી. તેમાંની એકે અત્યંત સુંદર અને કીંમતી વસ્ત્રા-બધણે ધારણ કરેલાં હતાં. બીજી દેખાવમાં સાધારણ હતી; તેણે વસ્ત્રો સાદાં પણ સ્વચ્છ પહેર્યાં હતાં.

“રોઝા, ઓડરબર્ગ હજી કેટલું દૂર છે ? ટાઇમ-ટેબલ ઉઘાડીને જો તો.” પેલી સુંદરીએ પોતાની દાસીને આજ્ઞા કરી.

રોઝાએ ચામડાની બેગમાંથી ટાઇમ-ટેબલ કાઢ્યું. કોણક તથા ઘડિયાળ જોઈને થોડીવારે બોલી:—“હવે ઓડરબર્ગ જ આવશે.”

“હીક. સ્ટેશન આવે ત્યારે તું જરા સાવચેત રહેજે. ઇન્સ્પેક્ટરો આપણને પજવવા આવશે. પણ તું સામાન બતાવવાની નાજ પાડજે.” મેડમ ડેમીડાએ કહ્યું.

“ઇન્સ્પેક્ટરો તપાસવા તો ઘણાં આવે, પણ હું તેમને સામાનને હાથ પણ કેમ લગાડવા દઈશ ?” રોઝા લટકો કરતાં બોલી:—“તમને ખબર છે ? બાઈસાઈબ, આપણે એમ કહીએ કે અમે તો વીચેનામાં સામાન રજીસ્ટર કરાવેલો છે એટલે તે લોકો સામાન તપાસ્યા વગર જવા દે છે.”

“એમ ?”

રોઝાએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. કારણ કે આ બાબતની તેને કંઈ ખાતરી નહતી. માત્ર તેણે સાંભળેલી વાત કહી

હતી. બાઈસાહેબ જો એ યુક્તિ અજમાવવાને સંમતિ આપે તો પોતાને બધી ટુકો ને બેગો ખોલવાની તસ્દી ન લેવી પડે એવા મુદ્દાથી તેણે આમ કહ્યું હતું.

પરંતુ મેડમ ડેમીડાએ તો એ વાત પર કાંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ. રોજાને ટુકો પ્રશ્ન પૂછીને તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગઈ હતી. એની સામેની બેઠક ઉપર પેલા રતનજડિત નાબુક વાલસેટો પડેલા હતા. તેના ઉપર અત્યારે બધીજ જગાએથી કાગળ અને કપડાં વિંટી લીધેલા હતા અને બંનેને એક એક કાડનો ટુકડો બાંધી ઉપર લખેલું હતું:—

Fragile & Precious; with Care.

Property of His Eminence Cardinal d'Orsay.

(પાર્સલ કીમતી ને નાબુક છે. સંભાળથી અડકવું. પરમપૂજ્યશ્રી કાર્ડીનાલ મહારાજનું છે.)

વાંચકને લાગ્યેજ કહેવાની જરૂર પડશે કે મેડમ ડેમીડા રાજકુમારી મેરીઆનાને ભેટ આપવાના વાલસેટો કાર્ડીનાલ મહારાજને ત્યાંથી ઉપાડી લાવીજ હતી. પોતાને ત્યાં આવીને એણે એક વાલસેટને ખારીકાઈથી તપાસી જોયું. કેટલીક મહેનત પછી, કેટલાક અખતરા પછી એને ચાંપનું ખટન હાથ લાગ્યું. તેણે ખટન દબાવ્યું. વાલસેટની વૃક્ષાકૃતિના થડનો પાછલો ભાગ ખુલ્લો થયો.

મેડમ ડેમીડાને અચાનક એક વિચાર આવ્યો. અને તે વિચાર આવતાંજ એનું મુખ આનંદથી પ્રકુલિત થઈ ગયું.

“ મારે મારા ગયા બે મહિનાના રીપોર્ટ પીટર્સબર્ગ

પહોંચાડવાના છે. તો તે રાખવાને માટે હું આ વાલસેટનો ઉપયોગ કરું તો કેમ ? ”

છેલ્લા એ મહિનાના રિપોર્ટમાં કંઈ કંઈ કાવતરાં બાજીની વિગતો, અને નિહિલિસ્ટ રૂશીઅનોનાં કામકાજના હેવાલ આવતા હતા. મેડમ ડેમીડાએ એ હેવાલો ગુપ્ત રીતે મેજ-વેન્ડા હતા, અને તે ગુપ્ત રીતે પીટર્સબર્ગની હેડઓફીસે પહોંચાડવાના હતા.

વાંચનાર, મેડમ ડેમીડા એક જાસુસ હતી, રૂશીઅન છુપી પોલીસ ખાતાનું એક અંગ હતી એ વાત કંઈ હવે તારાથી છુપાવી શકાય તેમ નથી. તને કદાચ જાણીને આશ્ચર્ય થશે કે આજકાલ યુરોપખંડના દેશોના ગુપ્તચર ખાતાંઓ એટલી બધી હલ સુધી વધારી મૂકવામાં આવ્યાં છે અને તેની પાછળ ખર્ચ પણ એટલો બધો કરવામાં આવે છે કે એ ખાતાં જાણે રાજ-કારભારનું એક મુખ્ય અંગજ હોય તેવી સ્થિતિ થઈ પડી છે. જર્મની, ઓસ્ટ્રીઆ, રૂશીઆ, તુર્કસ્તાન વગેરે દેશોના ગુપ્તચર ખાતાંઓમાં હજારો માણસો કામ કરે છે. દરેક દેશની રાજ-ધાનીમાં એક મોટી ગંજાવર ઓફીસ હોય છે. તેમાં તે દેશના બધાં શહેરોના મુખ્ય મુખ્ય માણસો, રાજદ્વારી નેતાઓ, ભાષણકર્તાઓ વગેરેના કામકાજ, રહેણી કરણી, ગુપ્ત વિચારો વગેરેની બારીક વિગતોવાળા ચોપડા રાખવામાં આવે છે. ઉપરાંત બીજા દેશોમાં રહેતી પોતાની પ્રજાનાં માણસો ક્યાં છે, શું કરે છે, કોની સાથે સંબંધ રાખે છે, કોને ત્યાં જમવા જાય છે, શું વિચાર ધરાવે છે, વગેરે હકીકતો પણ એ ખાતા તરફથી

મેળવવામાં આવે છે. આ કામને માટે તેમણે સંખ્યાબંધ માણસોને પગારથી રોટલા હોય છે. તે માણસો જુ. ૧. જુ. ૨. વેશમાં, જુદી જુદી વસ્તુઓ વેચનાર ફેરીઆ તરીકે ઠેકાણે ઠેકાણે ફરતા રહે છે. દરેક શહેરમાં અને દરેક નાનાં નાનાં ગામમાં તેમના એક, બે કે વધુ એજ-એ. રહે છે. તેમની પાસે બધી હકીકતો ભેગી થાય છે; એટલે કે તેમની જુસ્તયર દ્વારા હેડ ઓફીસ પર પહોંચાડવાના વધે છે.

એ હકીકતો પહોંચાડનાર માણસો પણ ફેરીઆ અથવા બીજા તરીકે આમથી તેમ રખડતા ફરે છે; અને વખતો-વખત ધારણ કરેલા સ્વાંગમાં ફેરફાર કરવા છતાં પોતાનું બસુસી કામ તો ચલાવ્યાજ કરે છે. જ્યારે લડાઈ ચાલતી હતી ત્યારે (અને ત્યાર પછી પણ) બીજા દેશો શું માન કરે છે; લશ્કર, દારૂગોળો, વિમાન વગેરે વધારે છે કે કેમ? અથવા બીજી શી શી વ્યૂહરચના અને વૈજ્ઞાનિક શોધ કરે છે, તેની છૂપી બખર આ છૂપી પોલીસ અથવા જુસ્તયર ખાતાના માણસો દ્વારા મેળવવામાં આવતી હતી. એ કામ માટે જુસ્તયર ખાતા તરફથી અનેક રૂબાબી યુવાન સ્ત્રીઓનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવેલો. આ સૌંદર્યવતી લલનાઓ જુદા જુદા દેશોમાં જાય અને ત્યાં પોતાનો બાણ સ્થાયી નિવાસ બનાવે. તે સ્થળની અમુક અમુક વ્યક્તિઓને પોતાના સૌંદર્યથી લાગતી, મોહમાં નાંખી, દારૂ પીવડાવી, અનેક યુક્તિ-અયુક્તિ વડે તેની પાસેથી જુસ્ત ખાતમીઓ મેળવતી જાય અને પાછલે હાથે ફેરી ફરતા જુસ્તયરો મારફતે પોતાના દેશની

હું ઓડીસે પહોંચાઉં. આવા પ્રકારનાં ગુપ્તચર ખાતાં યુરોપમાં આજે પણ બધા દેશમાં ચાલી રહ્યાં છે.

મેડમ ડેમીડા રૂશીઅન ગુપ્તચર ખાતાં તરફથી વીથેનામાં પોતાનો નિવાસ સ્થાપી રહી હતી; અને ઓરડીઆમાં વસતા રૂશીઅનો વિશે ખાતમી મેળવવાનું કામ કરતી હતી. એની બુદ્ધિ, કામ કરવાની કુશળતા અને ચતુરતા એવી તો આબાદ હતી કે એક માત્ર યુગ્મેન સિવાય એના કોઈ પણ નોકરને, કે રોઝા જેવી હંમેશ તહેનાતમાં રહેતી દાસીને પણ, એ બાંધુસ છે એમ ખબર ન હતી.

અને વાંચનાર ! મેડમ ડેમીડા ગુપ્તચર તરીકે કામ કરતી તે ઉપરથી તું એના ચારિત્ર્ય માટે હલકો વિચાર રખે લાવતો. ડેમીડા એક ખાનદાન કુટુંબમાં જન્મી હતી. એણે ઉંચી કેળવણી લીધેલી હતી. રૂશીઅન ઉપરાંત યુરોપના ચાર પાંચ દેશની ભાષા તે બોલી શકતી હતી. એનામાં બુદ્ધિ અને ચાતુર્ય અજબ જેવી રીતે ખીંચેલાં હતાં. બોલવે ચાલવે અને સમયસચક્તામાં એનો જોટો આખા રૂશીઆમાં મળવો મુશ્કેલ. જ્યારે એનાં વડીલો ગુજરી ગયાં ત્યારે એને એમજ વિચાર થયો કે મારી આટલી શક્તિ, આટલી બુદ્ધિ, આટલું વાક્યાતુર્ય, આટલી કાર્યકુશળતા—એ બધાં વડે હું મારા દેશની—રાજ્યની—સેવા સરસ રીતે કરી શકું, ને કરું, તો તેમાં શું ખોટું ? શું પરદેશીઓના ઓચિંતા હુમલાથી મારા દેશનું રક્ષણ કરવું એ મારી ફરજ નથી ?

એમ વિચારી એક દિવસ એણે ગુપ્તચર ખાતામાં જોડાઈ

કામ કરવાનું સ્વીકાર્યું; અને તરતજ વીચેનામાં આવીને રહી. એ દેખાવે સુંદર હતી; પરંતુ એણે કદિ પોતાના શરીર સૌંદર્યથી કોઇને આકર્ષવાનો કે લલચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યોયે કર્યો ન હતો. એનો દેહ તથા મન બંને પવિત્રજ હતાં. એની કાર્યવાહીની સફળતાનો બધો આધાર એની કુશાગ્ર બુદ્ધિ, સમયસચકતા અને વાક્યાતુર્ય પરજ હતો. પોતાનું સૌંદર્ય અને પવિત્રતા વેચીને ગુપ્ત ખાતમી મેળવવાનો એણે કદિ પ્રયત્ન કર્યો ન હતો.

આવી જાતના ગુપ્તચર, એજન્ટ અથવા જસુસ બનવાનું કામ કંઈ સહેલું નથી. એવા જસુસ બનનારને બધી તરફથી ખૂબ સાવચેતી રાખવી પડે છે; કેટલીકવાર તો તેમને ભારે અપમાન પણ વેઠવાં પડે છે. એકવાર કોઈ ઑસ્ટ્રીઅન અમલદારે મેડમ ડેમીડાના પાણીના કુબ્જમાંથી જસુસી ખાતમીઓ વાળાં કાગળીઆં કાઢેલાં તે વાત સાચીજ હતી. તે વખતે તે અમલદારને અને તેની આસપાસના લાલોઆ-જમાલો-આઓને કેટલી બધી લાંચો આપવી પડેલી તેનો તો તમને ખ્યાલ પણ ન આવે; છતાં તેમનું પેટ ભરાતું ન હતું. એ લાંચ નહિ આપી હોત ને મેડમ ડેમીડા રૂશીઅન જસુસ છે એવી વાત અમુક અમુક કાને ગઈ હોત તો તો મેડમ ડેમીડાનું ડોકું ધડ પર રહ્યું હોત ખરું કે ? કેમ કહી શકાય ? જસુસ બનનારને પહેલી ચાલાકી તો પોતે જસુસ છે એ વાત છુપાવવામાં વાપરવી પડે છે. તે એટલે સુધી કે ખુદ પોતાના દેશના માણસો, અમલદારો અને ગુપ્તચર ખા-

તાના બીજા નોકરોથી પણ તે વાત છુપાવવી પડે છે. તેમ ન કરે તો—વાતને તો વા લઈ જાય છે—કંઈ ઘડીએ જાસુસનું ડોકું ઘડથી છૂટું થશે, તે કહી શકાય નહિ.

એજ કારણથી મેડમ ડેમીડાને પોતે એકઠી ઠરેલી ગુપ્ત જાતનીઓના કાગળીઆં જીવનાં પેઠે સાચવીને રાખવાં પડતાં હતાં. એક એ કાગળો હોય તો તે પોતાના ગ્રહાના અંદરના ગજવામાં સંતાડે. પણ આ તો અનેક વાતો અને બનાવોના હેવાલની ખારીક વિગતો અને તેમાંના કેટલાકનાં તો ચિત્રો તથા ફોટા પણ હતા. એ બધું ગુપ્ત રીતે જોડરબર્ગથી પસાર કરી લઈ જવું એ કાંઈ સહેલું કામ ન હતું.

+ + +

મેડમ ડેમીડાએ કાર્ડિનલ મહારાજના વાલસેટનો શું ઉપયોગ થોઈ હશે તે હવે તો વાંચકે કલ્પીજ લીધું હશે. થડના પોલાણમાં પોતાના ભેદી કાગળીઆંનું ખંડલ ગોઠવી દીધું હતું. એક વાલસેટમાં બધા કાગળીઆ સમાઈ જવાથી તેણે બીજાને —જે વાલસેટમાં વોલેને પોતાના ભયંકર ભેદી કાગળીઆ સંતાડ્યા હતા તેને—છેડવા તસ્દીજ લીધી ન હતી.

+ + +

રોજાએ ટાઈમટેબલ બંધ કરી પાછું બેગમાં મૂક્યું. પછી થોડીજ વારમાં ટ્રેનનો વેગ ધીમો પડવા માડ્યો. ડેમીડાએ ખારીમાંથી ડેકાવી બહાર જોયું. કેટલેક દૂર સ્ટેશનનું રાતા નળીયાંવાળું છાપડું દેખાતું હતું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

હાય, આફત !

રાત્રે લગલગ સાડાનવ વાગે વોલેન બહારથી ફરીને આવ્યો. તે આજે ઘણું જ આનંદમાં હતો. પ્રપુલિત હૃદયે તે પોતાના બધા મુખ્ય મુખ્ય રનેહી સંબંધીઓને મળી આવ્યો હતો. પોતે બહારગામ જનાર હોવાથી તે સર્વને છેલ્લી સલામ કરી આવ્યો હતો. એક માત્ર મેડમ ડેમીડાને મળવાનું રહ્યું હતું. પણ તેને મળવા માટે તો કાલે ઘણું વખત છે. સૌ થઈ રહેશે, એમ એણે ધાર્યું હતું.

ખરી વાત તો એમ હતી કે મેડમ ડેમીડાને ત્યાં મળવા જવાને એના પગ અચકાતા હતા. બીજા અનેક મોટામોટા અમીરઉમરાવાની પેઠે એ પણ મનમાં ડરતો હતો.

બીજા અમીરઉમરાવાની પેઠે વોલેનને પણ એવી શંકા હતી કે મેડમ ડેમીડામાં કંઈક ભેદ છે, તે કંઈક ભેદભર્યા કામો કરે છે. વળી એ જાસસ છે એમ પણ એના સાંભળવામાં આવ્યું હતું. એટલે—અને ખાસ કરીને પેલી કાર્નિવલની રાત્રે નાટકશાળાના ચોટલા પર એણે પોતાના પર છાપો માર્યો હતો તેથી—વોલેન અત્યારે તો મેડમ ડેમીડાનો પડછાપો જોતાં પણ ડરતો હતો.

એ તો ઠીક. પણ મેડમ ડેમીડા વિષેના વિચારોની પજો બાદ કરતાં વોલેન આજે જેટલો ઉત્સાહમાં અને આનંદમાં

દેખાતો હતો, તેટલો એની જીંદગીમાં પહેલાં કદિ પણ નહતો. મુકામે પાછા ફરતાં રસ્તામાં એને નિહિલિસ્ટ મંડળનો એક સભાસદ મળ્યો હતો તેને એણે (કાનમાં) એમ પણ કહી નાંખ્યું હતું કે—“ફાવ્યા, દોસ્ત, મંડળના કામ-ખીઆ ખીલકુલ સહીસલામત ટેરેન્ડ્યુને પહોંચી ગયાજ સમ-જજો! કશીયે ચિંતા કરશો નહિ. મને એક એવી તો આપાદ યુક્તિ જડી છે કે જૂપી પોલીસનો દેવ પણ તે પત્રોને શોધી શકે એમ નથી. વગેરે”

વોલેન હસતો હસતો આવ્યો. કાર્ડીનલ મહારાજ ઉધ-વાની તૈયારી કરે તે વખતે દરરોજ રાત્રે “ગુડ-નાઈટ” કહી આવવાનો એણે રિવાજ રાખ્યો હતો. તે પ્રમાણે કહેવાને માટે એ સીધો તેમનાજ ખંડમાં દાખલ થયો.

એને જોતાંજ કાર્ડીનલ મહારાજ ઉત્સાહથી ઉભા થઈ બોલી ઉઠ્યા—“કેમ બેટા, ફરી આવ્યો? મારે તને એક આનંદના સમાચાર સંભળાવવાના છે...”

“એમ?” વોલેને તેવાજ ઉત્સાહથી જવાબ આપ્યો:—
“આજનો દિવસ બહુજ લાગ્યશાળી હોય એમ લાગે છે. હું પણ મારા બધાંયે સ્નેહી સંબંધીઓની મુલાકાત લઈ આવ્યો છું. વાફ...આપ શું આનંદના સમાચાર આપો છો?”

“એ તો પેલા વાલસેટ વિષે છે.” કાર્ડીનલ મહારાજે કહ્યું—“તું ગયા પછો, સાંજે, ડેમીડા અહીં આવી હતી...”

“કોણ? મેડમ ડેમીડા?”

“હા, તેસ્તો. મેં તેને વાલસેટ વિષેની બધી વાત કરી

અને એ વાલસેટ પહોંચાડવાને ખાતર મારે કાર્લસબર્ગનો રમ્ય પ્રવાસ ત્યજવો પડે છે તે વિષેની બધી વાત કહી. એટલે એણે વાલસેટ પહોંચાડવાનું કામ પોતાને માથે લેવાની ખુશી બતાવી. એ આજે રાત્રેજ અગીઆરની એકસપ્રેસમાં પીટર્સબર્ગ જવાની છે એટલે વાલસેટ સાથે લઈ ગઈ છે. હવે મારે પીટર્સબર્ગનો હુઃખમય પ્રવાસ કરવાની જરૂર રહી નથી. ”

વોલેનના મુખ પરનો આનંદ અલોપ થઈ ગયો; એના હૃદયમાં ધબધબ ધબકારા થવા લાગ્યા. ગભરાતે-ત્રુટતે-સાદે તે બોલ્યો:—

“ શું—ત્યારે—આપે—વાલસેટ—તેને—સોંપી—દીધાં—છે ? ”

“ હા. મારાવતી તે રાજકુમારીને પહોંચાડશે. હવે હું ખુશીથી કાર્લસબર્ગ જઈ શકીશ...પણ...આમ કેમ ? વોલન, તને શું થાય છે ! તું ધૂજે છે કેમ ? વાલસેટ મેડમ ડેમીડાને સોંપવામાં કંઈ ભ્રમ તો નથીને ? ”

વોલેનનું શરીર ખરેખર ધૂજતું હતું. તેનો ચહેરો ઘોળો પૂણી જેવો થઈ ગયો હતો. તેને ચક્કર આવતાં હતાં. પાછળના એક કબાટનો ટેકો એણે લીધો ન હોત તો એ ખરેખર પડીજ ગયો હોત.

મારા મંડળના ગુપ્ત પત્રો મેડમ ડેમીડાના હાથમાં ! રૂશીઅન બસુસના હાથમાં ! હાય ! હવે શું થશે ?

સત્યાનાશ !

પણ વોલેન અત્યારે કાર્લિસ મહારાજની સામે ઉભો

હતો. તેમની આગળ એણે ગમે તેમ કરીને સ્વસ્થ રહેવું જ બોધ્યો. મહા મહેનતે પોતાનું બધું કૌવત એકઠું કરી, સ્વસ્થ થઈ તે બોલ્યો:—

“જોખમ? જોખમ તો કોણ બાળે? પણ આપે વાલ-સેટા બીજને આપી દઇને ઠીક નથી કર્યું”. હશે. હું ઉઘી બઉં છું. આપ પણ નિદ્રાવશ થાઓ. ગુડનાઇટ!” એમ બોલીને તેણે પીઠ ફેરવીને ચાલવાજ માંડ્યું. એનાથી હવે વધારે વાર થોભાય એમ નહતું.

કાર્ડિનલ મહારાજે “ગુડ-નાઇટ” કહ્યું અને વિજળીનું બટન દાબી ઓરડામાં અંધકારનું સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું. પોતાને હવે કાર્લસબરુ જવાની તક મળી, તેના આનંદમય વિચારોના ઉભરામાં તેમને વાલસેટાની સુપરત બાબતમાં પોલોને બતાવેલી અજાણ જેવી વર્તણૂક પર વિચાર કરવાનો ખ્યાલજ આવ્યો નહિ. અને થોડોવારમાં કાર્લસબરુનાં રમણીય સ્વાનો બેતા બેતા તે નિદ્રાવશ થઈ ગયા.

X

X

X

વીથેનાના રેલ્વે સ્ટેશન પર ફર્સ્ટકલાસના દરવાજા આગળ એક યુવાન હાંફેલો ફાંફેલો દોડતો આવ્યો. ત્યાં ઉભેલા એક પોર્ટરને પૂછ્યું:—“એકસપ્રેસ ગઈ કે?”

“ઉપાડ્યાને વીશ મિનિટ થઈ.” પોર્ટરે ટુંકોજ જવાબ આપ્યો.

“હું?” યુવાન ખીચારો નિરાશ થઈ ગયો; છતાં ઉતાવળો ઉતાવળો પ્લેટફોર્મ પર ગયો; ને ફાંફાં મારવા લાગ્યો.

પોર્ટરને પૂછવા લાગ્યો કે—અમુક અમુક નિશાનવાળી અમુક કપડાં પહેરેલી એક યુવાન સ્ત્રીને જે મોટાં અમૂલ્ય વાલસેટ લઈને જતાં કોઈએ જોઈ હતી?

“હા—ના—કોણ જાણે?—ધ્યાન નથી—” એમ પોર્ટરે ગમે તેવા જવાબ આપતા હતા.

એ વખતે વોલેનનો દેખાવ ખરેખર ફોટો લેવા જેવો હતો. મેડમ ડેમીડા જાણે એના શરીરમાંથી જીવ કાઢીનેજ લઈ ગઈ હતી. અને નિષ્પ્રાણ ખોળીયું લઈને એ આમથી તેમ રણડતો હતો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

ઓર્ડરબર્ગ આવ્યું—

ટ્રેન ધીમી ધીમી થતી ઓર્ડરબર્ગના પ્લેટફોર્મ પર આવી અટકી. ડબ્બાઓનાં બારણાં ફટાફટ ઉઘડવા માંડ્યાં; અને ઉતાડ્યો નીચે ઉતરવા લાગ્યા.

ધોળા કોટ પાટવૂન અને કાળી ટ્રામ-દેશનની હેટ પહેરેલા પોલીસ ખાતાના ઇન્સ્પેક્ટરો સજ્જ થઈને ઉભા હતા. તેમની સંખ્યા પચાસ ઉપર હશે. તેઓમાંના કેટલાક રૂશીઅન પોલીસ ખાતાના હતા; અને કેટલાક ઓસ્ટ્રીયન ખાતાના હતા. તેમણે બધા ઉતાડ્યોના સામાન વપાસવા માંડ્યા.

કેટલાક શક પડતા ઉતાડ્યોના તો શરીર પર પહેરેલાં કપડાં પણ તેઓ ખારીકઃઈથી તપાસતા હતા.

મેડમ ડેમીડા અને રોઝા તો નિરાંતે પોતાના ડબ્બા-માંજ બેસી રહ્યાં હતાં. તેમને એમજ લાગ્યું કે રોફબેર બેસી રહીશું તો કોઈ આપણને સામાન તપાસવાને બહાને પજવવાનું નથી.

થોડીક મિનિટ એ પ્રમાણે ગઈ ખરી. પણ પછી ખારી-માંથી બહાર જોતી રોઝા અચાનક બોલી ઉઠી—“ખાઈસાહેબ, એક બુદ્ધો ઇન્સ્પેક્ટર આપણા ડબ્બા—તરફ આવતો જણાય છે.”

“ એમ ? ”

એ પ્રમાણે બોલવા છતાં મેડમ ડેમીડા જેમ હતી તેમજ બેસી રહી. જાણે કંઈ દરકારજ ન હોયને !

તરતજ તે બુદ્ધો ઇન્સ્પેક્ટર ત્યાં આવી પહોંચ્યો; અને ડેમીડા તરફ વિવેકથી ઠોકું નમાવી બોલ્યો:—“ મેડમ, તમારે ઉતરીને સામાન તપાસવા દેવો પડશે. ”

“ અમારો સામાન વીચેનામાં રજીસ્ટર કરાવેલો છે. ”

“ તોયે અમારે તે તપાસવો પડશે. ” ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું.

“ જો એમ કર્યા વગર નજ આલે એવું હોય તો ભલે, તપાસો. મારે શું ચેરીથી લઈ જવાનું છે ? કે હું વાંધો લઉં ? ” એમ બોલતાં મેડમ ડેમીડા નીચે ઉતરી.

રોઝા પણ બોલી ઉઠી: “ મારાં ખાઈસાહેબ ખાનદાન કુટુંબનાં છે.... ”

પણ તે કશાની પેલા બુદ્ધા પર કંઈ અસર થઈ નહિ;

તેણે તો કહ્યું—“આપ ગમે તે હો; અમારે તો અમારી ફરજ બજાવવીજ જોઈએ ને !”

મેડમ ડેમીડા ખોલી—“કંઈ હરકત નહિ; રોજા, લે આ કુંચીનો ઝુમખો. બધી ટુંકો અને બેગ ખોલીને બતાવ. હું જરા વેઈટીંગ રૂમમાં જઈને બેસું છું. પણ ધ્યાન રાખજે, પેલાં કાર્ડીનલ મહારાજનાં વાલસેટ છે તેને સંભાળજે—ઉંચક મેલમાં તેને ગોખો પડે નહિ.”

“વારૂ. બાઈસાહેબ, તમે ચિંતા કરશો નહિ. હું ખરાબર કાળજી રાખીશ.” એમ કહેતાં તેણે એક ટુંક બહાર કાઢી ઉઘાડી.

મેડમ ડેમીડા વેઈટીંગ રૂમમાં જઈને બેઠી. તેના મનમાં કંઈ કંઈ વિચાર ચાલતા હતા. બહાર ‘પ્લેટફોર્મ’ પર સેંકડો ઉતાડ્યો પોતપોતાનાં સામાન અને ગાંસડા—પોટલાં ખોલી ખોલીને બતાવવાની ધમાલમાં પડ્યા હતા. કેટલાક તે સ્થળે ઉતરી પડવાના હોવાથી અને કેટલાક નવા બેસનારા હોવાથી બધા આમથી તેમ સામાન લઈ દોડતા હતા. હમાલો અને પોર્ટરો પણ ધમ્માચકડી મચાવી રહ્યા હતા. તે બધાના લેગા હોકારા સંભળાતા હતા. ડેમીડાના મનમાં પણ એવીજ ધમાલ ચાલી રહી હતી—“રખેને બુદ્ધો ઇન્સ્પેક્ટર એ પુરાણા વાલસેટાનો ભેદ જાણતો હોય તો ?”

એ પ્રમાણે પાંચેક મિનિટ થઈ, ન થઈ હશે, એટલામાંજ રોજા ગભરાતી ગભરાતી ત્યાં આવી, અને એકદમ ખોલી—“બાઈસાબ, બાઈસાબ, પેલા કાર્ડીનલ મહારાજનાં

વાલસેટ ક્યાં છે ? ”

“ કેમ ! ક્યાં છે એટલે ? ”

“ ત્યાં તો નથી. ડબ્બામાં તો નથી. ”

“ હેં ? ” એમ બોલતાં બોલતાં ડેમીડા ઉભી થઈ ગઈ:—“ક્યાં ગયાં ? ”

“ કોણ જાણે ? ત્યાં...તે તો...નથી...” રોઝા તોતડાતી તોતડાતી બોલી.

ફડાક કરતું વેઇટીંગ રૂમનું બારણું ઉઘાડી મેડમ ડેમીડા બહાર નીકળી. પોતાના ડબ્બા આગળ આવીને જુએ છે, તો કમ્પાર્ટમેન્ટની બેઠક પર જ્યાં આગળ વાલસેટા મૂક્યાં હતાં ત્યાં કશું ન હતું. તે જગા ખાલી હતી.

“ રોઝા, આજસુ હરામખોર રોઝા ! ” ડેમીડા ક્રોધથી લાલચોળ થતાં બોલી—“તું કેવી રીતે કામ કરે છે ? ને કેવી રીતે સામાન સંભાળે છે ? શોધી કહાડ. હમણું ને હમણું શોધી કહાડ. કાર્ડીનલ મહારાજનાં એ અમૂલ્ય વાલસેટા બચ ક્યાં ? તેમને હું શું જવાબ દઈશ ? શોધી કહાડ, નહિ તો હું તારા પરજ ચોરીનો આક્ષેપ મૂકીશ તે યાદ રાખજે. ”

રોઝા ગભરાતી ગભરાતી આમતેમ શોધવાને ફાંફા મારવા લાગી. ડેમીડા પણ અત્યંત ઉત્સુકતા અને ચિંતાથી બધે તપાસ કરવા લાગી. એનાં મુખ પર જોખમ અને ભયનાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ દ્રષ્ટિગોચર થતાં હતાં. કારણ કે બેમાંના એક વાલસેટની અંદર એનાં અત્યંત ભેદી ગુપ્ત ખાતમીનાં

કાગળીઆં તણાઈ ગયાં હતાં. એ કાગળીઆં ગમે તે માણ-
સના હાથમાં ગયાં તો ?-સત્યાનાથ ! મેડમ ડેમીડા એક
જાસુસ છે એ વાત આખી દુનિયાને માલમ પડી ગયા
વગર રહેજ નહિ. ને તેમ થાય તો આટલા વર્ષોની સંપા-
દન કરેલી પ્રતિષ્ઠા, આટલા બધા મિત્રોની મિત્રતા, આટલી
બધી લાગવગ, અમલદાર અને ઉમરાવ વર્ગમાં આટલું
બધું માનપાન—એ બધું ઘડીના છટ્કા ભાગમાં ધોવાઈ જાય;
અને જે કાવતરાંખોરોની ગુપ્ત બાતમીઓ મેળવવાનું કામ
તેણે આજસુધી આટલી બધી સફળતાથી કર્યું હતું, તેજ
કાવતરાંખોરોની પિસ્તોલ કે તલવાર કોણ જાણે કઈ અંધારી
ઘડીએ ને અંધારી જગામાં પોતાના આયુધનો અંત લાવી
નાંખે ? તે વિષે કશુંજ કહી શકાય નહિ.

પરંતુ બંનેની શોધખોળ વ્યર્થજ ગઈ.

અને બધા ઉતાડ્યોની તપાસ પૂરી થઈ જવાથી
તેમને પાછા ગાડીમાં બેસવાની ધ્યનનાનો પાવો વાગ્યો.

પેટ્રો બુટ્ટો ઈન્સ્પેક્ટર પાસેજ ઉભો હતો તે બોલી
ઉઠ્યો—“બહેન, મને તો લાગે છે કે તમારા વાલસેટોને કોઈ
સોનેરી ટાળીવાળોજ ઉડાવી ગયો હશે. અહીં એવી રીતે
ઘણી ચોરીઓ થાય છે. ને ઘણા ઉતાડ્યોની ટ્રંકની ટ્રંકો
ગુમ થઈ જાય છે.”

મેડમ ડેમીડા હાંત કચકચાવીને બોલી—

“શં...ડ રોઝા ! તારે લીધે મને કેટલું બધું નુકસાન
થયું તે ભાન છે ? આ વાલસેટોની સાથે મારા કીંમતી જવા-

હીરનું એક બાકસ હતું તે પણ ગુમ થયું લાગે છે. મારે તે શોધી કહાડ્યા વગર છૂટકો નથી. ને તે માટે મારે અહીં ઉતરી જવુંજ પડશે. ચાલ. બહાર કાઢ મારો સામાન. જલદી બહાર કાઢ—ગાડી ઉપડવાનો વખત થઈ ગયો છે.”

રોજાએ પોતાની પાસે ઉભેલા એક પોર્ટરની મદદથી સામાન બહાર કાઢ્યો. એટલે ગાડી ઉપડવાનો પાવો વાગ્યો.

ટ્રેન ધીમે ધીમે ચાલવા લાગી.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

૨૫૦૦૦નું ધનામ

આ તરફ મેડમ ડેમીડાને વાલસેટ સોંપીને કાર્ડીનલ મહારાજ તો પૂછું આનંદથી અને હરખભેર કાર્ડીનલ જવાને ઉપડી ગયા. જતી વખતે તેમણે વોલેનને ફાવે ત્યાં હરવા ફરવા જવાની રજા આપી હતી.

પરંતુ વોલેનના મનમાં એ રજા ભોગવવાનો જરાયે ઉત્સાહ રહ્યો ન હતો. પોતાના ભેદી કાગળીઆ—જેના ઉપર એનો અને એના આખા નિહિલિસ્ટ મંડળના જીવનમરણનો આધાર

હતો. અને જે કાગળીઆ કવખતે ગમે તે માણસના હાથમાં જઈ પડીને ખુલ્લા પડે, તો એ ગુપ્ત મંડળના બધાએ ગુપ્ત સભ્યોનાં ભયંકર કાવતરાં ખુલ્લાં થઈ જાય; અને તેને પરિણામે તેમને સાઈબીરિયાની સિંધવની ખાણોમાં લોખંડની જંજીરો સાથે સિંધવ ખોદતાં અને નિર્દય જેલરોના હાથે મીઠાના ચાખખાનો સ્વાદ ચાખતાંજ જીંદગી પૂરી કરવી પડે એમ હતું. તે જોખમભરેલા અને જોખમગોળા જેવા ભયંકર કાગળીઆં — ફેરીઆની એક ચાલાક સ્ત્રી જાણુસના હાથમાં જઈ ચઢ્યાં હતાં; તો પછી વોલેનને નિશ્ચિંતતા કે આનંદ કેમજ થાય! સવારનો વખત હતો.

વોલેન બારી આગળ એક આરામ પુરશી પર બેઠો હતો. એવામાં ન્યુઝપેપરવાળા એક ફેરીઆએ બ્રમ પાડી: ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર ધાડ! અડધા લાખની ચોરી વગેરે.

વોલેને પૈસા આપીને છાપાની એક નકલ ખરીદી. ઓડરબર્ગ સ્ટેશનના નામથીજ એનું ધ્યાન આકર્ષાયું હતું. પાનાં ઉઘાડી જોતાં નીચેની હકીકત મોટે અક્ષરે છપાયેલી માલમ પડી:

ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર થયેલી ચોરી.

અડધો લાખનાં અમૂલ્ય વાહસેટો ગુમ.

૨૫૦૦૦૦નું ઇનામ.

ગઈ કાલે રાત્રે ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર પીટર્સબર્ગ જતી એક્સપ્રેસના ઉતારોની જગતી લેવાતી હતી તે વખતે ત્યાં એક મોટી ચોરી થયાની ફરિયાદ ત્યાંના મુખ્ય પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર પાસે નોંધાઈ છે.

આ શહેરની પ્રખ્યાત ખાતુ મેડમ ડેમીડા એ ટ્રેનમાં પોતાની દાસી સાથે મુસાફરી કરતી હતી. તેની પાસે એ કીંમતી રત્નજડિત વાલસેટો હતાં તે ગુપ્ત થયાં છે. કહે છે કે એ વાલસેટોમાંના દરેકની કીંમત લગભગ અડધો લાખ રૂપયત્રી છે અને મેડમ ડેમીડાએ વાલસેટો શોધી લાવી આપનારને ૨૫૦૦૦૦નું ઇનામ આપવા જાહેર કર્યું છે. પોલીસો એ ખાખતમાં તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે. પણ હજી સુધી કાંઈ પત્તો લાગ્યો નથી.

સમાચાર વાંચીને વોલેન ચમકી ગયો. એના અંગેઅંગમાં વિચિત્ર પ્રકારની ધૂળરી આવી ગઈ; તે કંઈક આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—સ્પષ્ટ રીતે બબડા ઉઠ્યો—“શું ત્યારે એ વાલસેટો ચોરોના હાથમાં ગયા? મારા ભેદી કાગળો પેલા ગોબાયલા વાલસેટમાં હજી ધૂપાયલાજ હશે કે કેમ?”

તે જવાબ આપી શક્યો નહિ. વિશેષ કાંઈ વિગત મળે એવા હેતુથી એણે છાપાનાં બીજાં બધાં પાનાં ઉથલાવી જોયાં. પણ કાંઈ વધારે હકીકત મળી નહિ. વોલેન માથું ખજવાળતો વિચારમાં પડ્યો.

“ગમે તેમ પણ મારા કાગળીયાં હજી સુધી તો સલામત છે. હજી સુધી તે કોઈના હાથમાં ગયાં નથી. મેડમ ડેમીડાને તો તેની ગુપ્ત ચાવી વિષે શાનીજ બબર હોય? એણે વાલસેટ પહોંચાડવાનું માથે લીધું તે તો અમસ્તુજ. સ્ત્રીઓનો તો એવો લપલપીઓ સ્વભાવજ હોય છે. તેમની આંખો તો હીરામાણેક ને રત્નો જોઈનેજ ટાઢી થાય છે.....

“પણ હવે મારે શું કરવું? વાલસેટો ચકડોળે ચઢેલાં છે એમાં કંઈ શક નથી. કોણ જાણે છે? કંઈ ઘડીએ ક્યા

માણસનો હાથ એની ગુપ્ત ચાવી-ખટન-પર પડશે ? ને-ને માફ-મારા મંડળનું લોપાળું ખુલ્લું થશે ? તે કહી શકાય નહિ.....”

ઘણો વિચાર કર્યા પછી તેણે ત્યાંના પોલીસ ખાતાના વડા અધિકારી પાસે જઈ તેની મદદ માંગવાનું નક્કી કર્યું; અને માથે હેટ ચઢાવી તે બહાર નીકળી પડ્યો.

+ + +

“કેમ, તમે શું કહેવા માંગો છો ?” વડા અધિકારી મીઠા બ્રાટસાહેબે આંખ પરથી ચશ્મા કપાળ પર ચઢાવી વોલેનને પૂછ્યું.

વોલેને બધી વાત માંડીને કહી. છાપું રજૂ કરીને તેણે સાહેબને કહ્યું:—“આ જે વાલસેટોની ચોરી ઓડરબર્ગના દેશન પર થઈ છે તે કાર્ડિનલ મહારાજે મેડમ ડેમીડાને પીટર્સબર્ગ પહોંચાડવા માટે આપેલાં, તેજ છે.”

“તે પીટર્સબર્ગ શા માટે લઈ જવાનાં હતાં ?”

“ત્યાં એક ઉચ્ચ કુળની યુવતિને ભેટ આપવાનાં હતાં.” વોલેને કંઈક વિચાર કરીને કહ્યું; કારણ કે કેટલીક વાતો એણે છૂપાવવીજ પડે એમ હતું.

“પ્રેમની ભેટ તરીકેજ આપવાના હશે, ખરું ને ?”

“એવુંજ કંઈ હશે તો.....”

“ત્યારે કાર્ડિનલ મહારાજ પણ પ્રેમની ભેટ આપે છે ખરા, કેમ ?”

“ના રે ના.”

“ત્યારે ?”

“એ તો ખીજના વતી આપવાની હતી.”

“તે વળી કૌણ !”

“તે હું આપને કહી શકતો નથી. પણ માત્ર એટલું કહીશ કે તે અહીંની એક ખાનદાન વ્યક્તિજ છે.”

“હશે. એ વાલસેટાના સંબંધમાં શું કહેવા માંગો છો ? શી મદદ માંગો છો ?”

“એટલુંજ કે એ વાલસેટા જેવા હાથ લાગે કે તરતજ હું તેનો કબજો લઈ શકુ એવું આપ મને એક સત્તાપત્ર લખી આપો.”

“એ કેમ બને ? અમારે મન તો મેડમ ડેમીડા તેની માલીક છે.” બ્રાટસાહેબે કહ્યું—“એણે પચીશ હજારનું ઇનામ બહાર કયું છે, તે તો તમને ખબર છે ને ?”

“હા. છતાં પણ મેડમ ડેમીડાને એ વાલસેટા કાર્ડીનલ મહારાજેજ આપ્યાં છે એ હું આપને પુરવાર કરી બતાવું તો—”

“તે બધું ખરું. પણ અમારી પાસે તો મેડમ ડેમીડા-એજ ફરીયાદ નોંધાવેલી છે; અને તેનો કંઈક અંશે ખતો પણ મળ્યો છે.....”

“એમ ?” વોલેને ઉત્સાહથી પ્રશ્ન્યું.

“હા. એ વાલસેટાની ચોરી કરનાર એક બદમાસ સ્ત્રી છે.”

“સ્ત્રી ? સ્ત્રી બદમાસ ?”

“હા. તે બાઈ એવી તો જબરી ઉઠાવગીર છે કે ભલભલા સાહસિક ચોરોને પણ પાણી ભરાવે. એણે આજ

સુધીમાં એવાં અનેક કામ કર્યાં છે અને તેના અમારા ખાતામાં વિગતવાર રેકૉર્ડ છે.”

“ત્યારે તમે તેને પકડતા કેમ નથી?”

“અમારો તેમ ન કરવામાં ઉદ્દેશ છે. એ બાઈની સાથે એના કેટલાક સાથીત બદમાસો છે; અને એ લોકોએ આણેલા ચોરીના માલ રાખનાર વેપારી અને ફેરીઆઓની એક ટોળી પણ છે એમ અમને માલમ પડ્યું છે. અમે તે બધા પર એકીસાથે છાપો મારવા માંગીએ છીએ.”

“ત્યારે અત્યારે એ વાલસેટો ક્યાં હશે, તે તમે જાણો છો?”

“અલબત્ત.” બ્રાટસાહેબે કહ્યું:—“અમે એ બાઈના ઘર ઉપર તથા એની બધી હિલચાલ ઉપર ગુપ્ત વેશે સતત ચોકી રાખીએ છીએ. એ બાઈ આજે સવારે વીથેનામાં આવેલી દેખાઈ છે. અને વાલસેટો ઘણું કરીને મેયર ચોકમાં આવેલા એના ઘરમાંજ છે.”

“જો એમ હોય તો આપ ગમે તેમ કરીને એ વાલસેટોનો કબજો અત્યારે ને અત્યારેજ લઈ લો. મારા સ્વામી કાર્ડીનલ મહારાજ તરફથી હું આપને વિનંતિ કરું છું, કે આપ બીલકુલ વખત ગુમાવ્યા વગર એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર—એ વાલસેટોનો કબજો લઈ લો. જો તેમ ન કરવામાં આવશે તો કાર્ડીનલ મહારાજને ભારે નુકસાન થવાનો સંભવ છે.”

બ્રાટ સાહેબ જાતે રોમન કેથોલિક પંથના હતા. કાર્ડીનલ મહારાજને તે પોતાના ધર્મગુરૂ તરીકે ખૂબ્યે માનતા હતા.

પોતાના કાર્યથી તેમને કોઈ પણ રીતે નુકસાન થાય તો પોતાને મોટું પાપ લાગે એવી તેમની માન્યતા હતી. કાર્ડો-નલ મહારાજના સેક્રેટરી તરીકે વોલેનની પણ બહુજ સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. તેથી તેના શબ્દો પર વિશ્વાસ રાખવામાં પ્રાટસાહેબને જરાયે વાંધો ન લાગ્યો.

વોલેનના કહેવાથી તેમણે ઘંટડી વગાડી એક જમાદારને બોલાવ્યો અને તેની દ્વારા સાર્જન્ટ વિલિયમને તેડાવી મંગાવ્યો. તે ટેબલ સામે આવી સલામ કરી ઉભો.

“વિલિયમ !” પ્રાટસાહેબે ધીમા પણ ગંભીર અવાજે કહ્યું:—“અત્યારે ને અત્યારે તમે પાંચસાત જણાની એક ટુકડી લઇને મેયરચોકમાં જાઓ. પેલી બદમાસ ઓલીવિયાના ઘરની જડતી લ્યો, અને તે ઘરમાં બે અમૂલ્ય વાલસેટા છે તેનો કબજો કરી અહીં લઇ આવો.”

“જેવો હુકમ.” એમ બોલી વિલિયમ વિદાય થયો.

વોલેનના હૃદયમાં એ વખતે ભારે ઘડમથલ થઈ રહી હતી. એની છાતીના ધબકારા એટલા બધા વેગથી અને એટલા બધા જોરથી ચાલતા હતા કે એને એક વાર એમ પણ શંકા થઈ કે પ્રાટસાહેબ મારા મ્હોં પરથી મારો ઉદ્દેશ પારખી ગયા તો નહિ હોય ? હુમણું વાલસેટા આવી પહોંચશે—ઓ આબ્યા—આવી પહોંચ્યા—એમ જાણે એને લણકારા વાગવા માંડ્યા. અને વાલસેટા આવી પહોંચે તો ગમે તેમ કરી પ્રાટસાહેબની નજર ચૂકવી તેમાંના એકમાંથી પેલા ભેદી કાગળીઆં કાઢી લેતાં કંઈ વાર લાગવાની હતી ?

પણ અચાનક એને વિચાર આવ્યો: “સાજી”ટની સાથે હું જઈ તો કેમ? કદાચ તે ઘરમાંજ મને કાગળો કાઢી લેવાની તક મળે!”

તેણે પ્રાટસાહેબને પ્રશ્ન્યુ:—સાજી”ટની સાથે હું પણ જઈ તો આપને કંઈ વાંધો છે?”

પ્રાટસાહેબે વિચાર કરીને જવાબ આપ્યો:—“ના. વાંધો તો કંઈ નથી...પણ તેમ કરવામાં તમારે માથે જોખમ રહેશે. તમારે બહુજ સાવધ રહેવું પડશે.”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

હથેલીમાં ચાંદ

સાજી”ટ વિલિયમની સાથે વોલેન પણ તે બદમાસ બાઈની તપાસ માટે નીકળી પડ્યો, સાથે બીજા ત્રણ કોન્ટે-બલો હતા.

એક વિક્ટોરીઆ લાઠે કરીને બધા મેયરચોકમાં ગયા. વીચેનાના મીલ-મજૂરો અને હલકા કારીગરોનો એ લત્તો હતો. તેમનાં ઘરો બધા હારદોર લાંબી લાંબી ચાલીઓની

ઔરડીઓ જેવાં હતાં. દરેકમાં બે કે ત્રણ ઔરડીઓ હતી. એક ચાલી આગળ આવી વિલિયમે ખીજ કોન્ટેબલને દૂર ઉભા રહેવાનું કહ્યું. ઓલિવિયાની ઔરડી પર એક સાદા પોશાકવાળો પોલિસ દરથી ચોકી રાખતો બેઠો હતો; તેને ઇશારત કરી બોલાવ્યો.

“સાહેબ, એ તો બહાર ગઈ છે.” પેલાએ પાસે આવીને કહ્યું.

“કઈ તરફ?”

કોન્ટેબલે એક દિશામાં આંગળી કરી કહ્યું:—“કચ-ઝર-વિજયમાં ગઈ લાગે છે.” એ નામનું વીથેનામાં એક થર્ડ-ક્લાસ હોટલ હતું.

“કેટલોક વખત થયો?”

“હમણાંજ. પા કલાક થયો હશે.”

“કંઈ પ્રીકર નહિ. આપણે હમણાંજ એની ઔરડીની તપાસ કરવી છે; જડતી લેવાની છે. તું જઈને એકાદ બુહારને પકડી લાવ.”

કોન્ટેબલ જઈને તરતજ એક બુહારને તેડી લાવ્યો. તેના હાથમાં એક હથોડો ને નાની નરાજ હતી. ઓલિવિયાની ઔરડીનું તાળું તોડવાની ક્રિયા તેની પાસે કરાવવાની હતી. એ ક્રિયા વિધિપુરઃસર થાય તેટલા માટે વિલિયમે આઠોશપાઠોશમાંથી એક બે સાક્ષી પસંદ લાવી ઉભા કર્યા.

તાળું વટયું.

વિલિયમની પાછળ પહેલો વોલેનજ ઔરડીમાં દાખલ થયો. ચાતકની પેઠે તે આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયો હતો. કાગ-

ડાની પેઠે તેની આંખો આમતેમ ફરી રહી હતી.

આખા ઓરડામાં બધા સામાન વેરણુખેરણુ થઈને પડેલો હતો. ખુરશી, વેલણુ, સાદડી, તાવી, પંખો, ખડોઓ બધાંજ ગમે તે ઠેકાણે જાણે માલિકની ગેરહાજરીમાં મોજ-થી લહેર કરવા નીકળી પડ્યાં હોયને, તેમ અવ્યવસ્થિત દશામાં પડેલાં હતાં. કેટલેક ઠેકાણે ધુળ પણ ઠીક પ્રમાણમાં જામી હતી.

“આવામાં તે કોણુ રહેતું હશે ? ને કેમ કરી રહેતું હશે ?” વોલેન આસપાસ જોઈ બબડ્યો. તેની આંખો મુખ્યત્વે કરીને પેલાં સુવર્ણમય વાલસેટા જોવાને ફાંફા મારી રહી હતી.

પણ તે ઓરડામાં કશું ન હતું. વોલેને સાંકળ ઉઘાડીને પાછળની ઓરડીનું બારણું ખોલ્યું. ત્યાં આગળ એક જીર્ણ મોટાંમોટાં ખાનાંઓવાળું કબાટ હતું. ઉપર એક ખાનું ઉઘાડું પડ્યું હતું તેમાં તરતજ ઉતારી મૂકેલાં એક બે કપડાં હતાં.

તે જોઈને વિલિયમ બોલ્યો—“શેઠાણી સાબ તો હમણાંજ પોશાક બદલીને ફરવા ગયાં છે !”

વોલેન હસ્યો. તેણે ખીજાં ખાનાંઓ ઉઘાડવાને પ્રયત્ન કર્યો. અચાનક પેલીનાં કપડાંની નીચે ખંખોળતાં વિલિયમ બોલી ઉઠ્યો—“લ્યો, આ જોયું ?”

“શું છે ?”

“ઓલિવિયાનો ફેટો.” વોલેનના હાથમાં આપતાં

વિલિયમે કહ્યું.

વોલેને ફોટો હાથમાં લીધો-જોયો. ઓલિવિયા પ્રૌઢ અને કદરૂપી હતી. છબી પડાવતી વખતે એણે ટાપટીપ તો ખૂબ કરી હતી; પરંતુ તેમાંયે એનું અનુપમ સૌંદર્ય ગળકી ઉઠતું હતું ! વોલેને ઘણો વખત સુધી-એવઝ મિનિટ સુધી-છબી જોયાજ કરી; પછી વિલિયમને પાછી આપી.

. દરમ્યાન વિલિયમે કબાટનાં ખીજાં બધાં ખાનાંઓ ઉઘાડ્યાં હતાં; પરંતુ તેમાંથી વાલસેટ જેવું કશુંયે નીકળ્યું નહિ.

વોલેન નિરાશ થયો; ને બોલ્યો-“ હવે ? ”

“ હવે શું ? અમે પાછા સાહેબ પાસે જઈશું; ને રીપોર્ટ આપીશું કે વાલસેટો તો હાથ નથી લાગ્યા. તમારે આવવું હોય તો ચાલો, અમારી સાથે.”

“ હું આવીને શું કરું ? મારે તો વાલસેટો સાથે કામ છે. મારે ગમે તેમ કરીને તેનો પત્તો મેળવવોજ પડશે. તેમ નહિ કરું તો કાર્ડીનલ મહારાજને ભારે નુકસાન થશે...”

“ એ બાબતમાં અમે મદદ કરી શક્યા નહિ, તે માટે દીલગીર છીએ. ” વિલિયમે વિવેક કરતાં કહ્યું.

“ હશે. કંઈ પ્રીકર નહિ. ” વોલેન કંઈક વિચાર સ્ત્રી આવવાથી બોલ્યો-“ તમારા સિપાઇએ કંઈ હોટલનું નામ કહ્યું ? ”

“ ક્યુઝર-વિજય. ”

“ સ્ટેશનની પેલી બાજુએ છે તેજ કની ? ”

“હા. કેમ? તમે તેની મુલાકાત લેવા માંગો છો?”

“જોઈશ, અને તો જઈશ. તમે કોઈને કહેશો નહિ.”

“સાહેબને પણ નહિ?”

“ના. હાલ તો નહિજ કહેશો. હું પણ સાહેબને મળી જઈશ.” વોલેને કહ્યું.

“હીક.” કહી સાર્જન્ટ છૂટો પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

કચ્છર-વિજય હોટલમાં

કચ્છર વિજય હોટલ વીચેના રોશનની સામેજ આવેલું હતું. એ લગભગ પચાસ વરસ ઘરડું હતું; એના નામનું પતરાનું પાટીયું નવ હાથ લાંબુ ને સવાત્રણ હાથ પહોળું હતું. તેના ઉપર લખેલાં નામ પરથીજ તે ઓછામાં ઓછા વીસ વર્ષ પર ચીતરાયું હશે એમ કોઈ પણ જોનાર કળી શકે.

મુંબઈના ઘણાખરા થર્ડક્લાસ હોટેલોની પેઠે એને ખારણે કાંદાના ભજીયાં તો નહિ, પણ તેના જેવુંજ કંઈ બીજું — મેહોમાં પાણી છુટે એવું — તળાતું હતું; જેની સુવાસ રસ્તે

જતા આવતા શોખીન નરનારીઓને હોટલની પરોણાગત ચાખવા આકર્ષતી હતી. બારણે બે ચાર બાંકડા અને ખુરશીઓ નાંખી મૂકેલાં હતાં; જેના ઉપર રોજના ધરાક થયેલા ફાંકડા જીવાનીઆઓ નિરાંતે વાતો કરતા, જતી આવતી સુંદર યુવતિઓના ટગર ટગર બેતા, કોઇકની સાથે આંખમીચામણું કરતા, ને અનેક પ્રકારનાં ટીખળ કરતા બેઠા હતા.

હોટલના આગલા ચોરડામાં ચાર પાંચ ટેબલો હતાં; ને તેની આસપાસ ખુરશીઓ ગોઠવેલી હતી. અંદરના ચોરડામાં દશ બારેક ટેબલો હતાં અને તે દરેકને ફરતા પડદાઓ ગોઠવીને નાની નાની ચોરડીઓ બનાવી હતી. જીવાન પ્રિયતમો અને પ્રિયતમાઓ તથા સંવનન કરતા છોકરાઓ અને તેમની લાડકીઓ આ ચોરડીઓમાં આવીનેજ બેસતાં, અને હોટલની પરમ સ્વાદિષ્ટ અન્નવાની સાથે પ્રેમના અનેક ચાળાની મિઠાશનો ઉપભોગ કરતાં.

બહાર રસ્તા ઉપર હલકા વર્ગની, પણ કંઈક દેખાવડી યુવતિઓ આમતેમ આટાં ભારતી—એવા ઉદ્દેશથી કે બાંકડા પર બેઠેલા ફાંકડાઓમાંથી કોઈકને પસંદ પડી જાય તો તે પોતાને બોલાવે અને હોટલમાં તેડી જઈ એકાદ પ્લેટ ખીંક અને બે ચાર ખ્યાલાં શેરપેઇન (દારૂ)ની ગોઠવણ કરી દે. ટુંકી કમાણીવાળી પણ જીલની ચટાકેદાર, એ છોકરીઓને નીતિ-અનીતિનો કંઈજ પ્રશ્ન ન હતો. હોટલના ખીલના બદલામાં એકાદ બે ચુંબન કરવા દેવા પડે—તેમાં શું થઈ ગયું?

ને એવી એ સ્ત્રીઓને તેમને લાયક ધરાકો પણ

મગી રહેતા. વીચેનાના વાંઢા અને વિધુર ભુવાનીઆઓ અને કદરૂપી પત્નીથી કંટાળેલા જીવડાઓમાંથી એવા ઘણા નીકળી આવતા—જેઓ હોટલખીલ જેટલા પૈસા ખર્ચાને એ રૂપાળી સ્ત્રીઓના સહવાસનો આનંદ અનુભવવાનું પસંદ કરતા. રોજ સંધ્યાકાળે કચઝર—વિજય હોટલની બધીયે ઓરડીઓ આવાં જોડાંઓથી ચિકાર થઈ રહેતી.

+ + + +

વોલેન જ્યારે આ હોટેલ આગળ આવ્યો ત્યારે બહારના ખાંકડાઓ ફાંકડામંડળથી ચિકાર ભરાયેલા હતા. અંદરના ખારણા પર એક છોકરો ઓર્ડર આપવાનું કામ કરતો હતો. વોલેન સીધો તેની પાસે ગયો ને તેને ધીમે અવાજે પૂછ્યું:—

“અટ્યા પેલી ઓલિવિયા આવી ગઈ કે?”

“કોણ ઓલિવ—ઓટલિંગર?”

“હા તેસ્તો.”

“નાજી. હજી તે આવ્યાં નથી. પણ હમણા આવી પહોંચશે ખરાં. આ તેનો વખત છે.” એમ કહી તે પાછો મોટા ઘાંટા પાડી પીરસણીયાઓને ઓર્ડર આપવા મંડી પડ્યો.

વોલેન બહાર ખાંકડા પર જઈને બેઠો, અને બીજા ભુવાનીઆઓ સાથે ભળવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એ તેમની સાથે વાતે વળગ્યો ખરો, પણ એની નજર તો રસ્તા પર જતી આવતી સ્ત્રીઓ ઉપરજ હતી. સાજાંટ વિલિયમે બતાવેલી ઓલિવિયાની છબીને વારેવારે સંભારીને તેની મુખમુદ્રા પોતાની

નજર સામે તરવરતી રાખવાને એ પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો.

એને ઘણો સમય સુધી રાહ જોવી પડી નહિ. કારણ કે બાંકડા પર બેઠાને દશ પંદર મિનિટ થઈ ન હશે, એટલામાંજ એલિવિયા ફરથી આરતી દેખાઈ. જેમ જેમ તે હોટલની પાસે આવતી ગઈ તેમ તેમ તે પોતાની ચાલને વેગ ઘટાડતી ગઈ. છેક નજદિક આવીને તે હોટલની સામે એક સ્ટેશનરીવાળાની દુકાને ઉભી રહી; તે વખતે વોલેનથી એનો ચહેરો ખારિકાઈથી જોઈ શકાયો, ને પેઢી છખી આ બાઈનીજ હતી એમ એની ખાત્રો થઈ.

વોલેન એને ખાનગીમાં મળવા માંગતો હતો. એની સાથે એ એકાંતમાં વાતચિત કરવા માંગતો હતો. પરંતુ તે બંને કેવી રીતે? એની સાથે ઓળખાણનો પ્રસંગ શોધી કહાડવા માટે વોલેન પોતાની ખુદ્દિને ખૂબ તાણવા લાગ્યો.

એણે યુક્તિ તરતજ શોધી કહાડી. પોતાના હાફકોટનું એક બટન તૂટી ગયું હતું તે ખરીદ કરવાને મિષે એ પણ પેલા સ્ટેશનરીવાળાની દુકાને ગયો; પાસે જતાં એલિવિયાની સાથે જરા અથડાયો.

“ઓહ! આપને ઠાકર લાગી કે શું?” વોલેન પાછો ફરીને એલિવિયાને નમન કરતાં બોલ્યો—“માફ કરજો. બાઈ સાહેબ, મારાથી અબાણતાંજ અડફ્ટ વાગી ગઈ છે. તેને માટે હું અંતરથી દીલગીર છું.”

એલિવિયા પણ વાચાળ હતી. વોલેનના જવાબમાં તે કંઈ ટુકેથી પતાવે એવી ન હતી. તેણે કહ્યું:—

“ઓહ! નો, માણી માંગવાની કંઈ જરૂર નથી. એમાં શું થઈ ગયું? અમારા જેવી યુવતિઓને આખી સમાજ તિરસ્કારથી જુએ છે અને જાણે અમે પાપની પૂતળીઓજ હોઈએ તેમ અમારી સાથે પગની ઠોકરથી વર્તે છે. તો પછી તમે—એક ઉગતા જુવાન—એવું કરો તેમાં શી નવાઈ?”

વોલેને જોયું કે વાતનો વિષય લંબાવવાની આ ઠીક તક છે; એટલે એણે પણ લંબાવ્યું કહ્યું:—

“છટ છટ! એમ શું બોલો છો? તમે કંઈ ચાર કે ગુન્હેગાર નથી. સમાજ તો ચક્રમ છે! આજે તે એક તરફ ફરે; કાલે તે બીજી તરફ—અવળાજ—ફરશે. સમાજમાં તમારી ભલેને ગમે તેવી ઘૂણા થતી હોય, પણ મારા અંતરમાં તો તમારે માટે પૂરેપૂરું માન છે. હું તમને ખાત્રી આપું છું કે મારાથી થયેલી આ અથડામણ કોઈ પણ જાતના તિરસ્કારનું પરિણામ તો નહોતુંજ.”

“જો એ વાત ખરી હોય તો તેને માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. તમારા અંતરમાં તમે મારા માટે માન ધરાવો છો એ વાત સાંભળીને હું બહુ રાજ થાઉં છું.”

“મારી સાથે હોટલમાં આવી મારી પરોણાગત આખવા તરફી લેશો તો તેથી મને ઘણોજ આનંદ થશે.” વોલેને વિવેકપૂર્ણ વિલાયતી ઢબથી કહ્યું.

ઓલિવિયાને તો જે જોઈતું હતું તે મળ્યું. તે જાણી હાંસ જેવી બનેલી હતી. ગજવામાં આખી બેઆની જેટલી રકમ હતી. તેટલામાં તો શેમ્પેઈનનું અડધું ગ્લાસ પણ મળવું

મુશ્કેલ. એવે વખતે આવા આયતા યજમાન મળે તે કોને કડવા લાગે? તેણે તરતજ હા કહી.

વોલેનને પણ જોઈતું હતું તે મળ્યું. બટન ખરીદવાનું તેની જગાએ રહ્યું ને બંને જણાં હોટલમાં આવી એક નાનકડી ઓરડીમાં જોડવાયાં. વોલેને એક પ્લેટ બીફ અને બે ગ્લાસ દારૂનો ઓર્ડર આપ્યો.

એકાંત ઓરડામાં બેઠા પછી ઓલિવિયાએ વોલેનના ખભા પર હાથ નાંખી પૂછ્યું—

“તમે પરણેલા તો નથી ને?”

“ના.” વોલેને કંઈક ચમકીને વિચાર કરતાં જવાબ આપ્યો.

“ને તમારે કોઈ સ્વીટહાર્ટ—પ્રિયતમા પણ ન હશે ખરુંને?”

“હાલ તો નથી.”

“ત્યારે તો મારી આ વર્તણૂક તમને અણગમતી તો નહિજ થાય એવી આશા રાખું છું.” એમ બોલતાં બોલતાં ઓલિવિયાએ પોતાનો હાથ એના ખભા પરથી ગળામાં સેશ્યો. અને એકજ પુરશી પર જોડાજોડ બેસી વોલેનને પોતાની સોડમાં લેવા તે પ્રયત્ન કરવા લાગી.

વોલેનનું શરીર ધ્રુજી ઉઠ્યું. આખા અંગ પર શેમાંચ થયો. એને સ્થાને બીજો કોઈ પુરૂષ હોત તો તેણે ઓલિવિયાને બાથમાં લઈ ક્યારનાંયે બે ચાર ચુંબનો કરી નાંખ્યાં હોત. પરંતુ વોલેન પવિત્ર હતો; આજ સુધી પવિત્ર વાતાવરણ માંજ ફર્યો હતો. એણે કદિ કોઈ વેશ્યાના પ્રિયતમ થવાનો

પાઠ ભજવ્યો ન હતો. એટલે ઓલિવિયાના હાથનો સ્પર્શ થતાંજ એને કંપારી આવે એ સ્વાભાવિક હતું. એને એમ પણ વિચાર આવ્યો કે આ સ્થિતિમાં કાર્ડીનલ મહારાજ મને જુએ તો ?

અતુર ઓલિવિયા વોલેનની કંપારી અને સંકોચ તરત પારખી ગઈ. તેનું કારણ પણ સમજી ગઈ. તેથી બોલીઃ—
“મને લાગે છે કે આ લાઇનમાં તમે નવાજ માણસ છો, તેથી તમને મારી સાથે બેસતાં સંકોચ થાય છે. ખરૂં ને ? પણ તેમ ડરવાનું કશું કારણ નથી. એક બે વાર તમને મારો પ્રસંગ પડશે એટલે મારા સહવાસથી તમને ઘણાજ આનંદ થશે.”

પોતાની નબળાઈનું કારણ પકડાઇ ગયું છે એમ બહુ ને વોલેનને બહુ શરમ લાગી. અત્યારે એ પોતાના સ્વાર્થને ખાતર આ પ્રસંગ નોંતરી બેઠો હતો એ વાત થોકબી હતી. અને આ વખતે એ પોતાનો વેશ પૂરેપૂરી ચાલાકીથી ન ભજવે તો આખરે તેમાં તેનીજ ફજેતી થાય એમ હતું. વળી જે સ્વાર્થને ખાતર એ ઓલિવિયાની પાછળ પડ્યો હતો તે સ્વાર્થ કંઈ જેવો તેવો ન હતો. ઓલિવિયાની પાસેથી વાલસેટા પ્રાપ્ત કરી તેના ભેદી પોલાણમાંથી પેલા ભયાનક જોખમભરેલા ઓચરીઆ કહાડવા-ન-કહાડવા પર એના તેમજ ગુપ્ત નિહિલિસ્ટ મંડળનાં સંકટો સભ્યોના જીવનમરણનો આધાર હતો. એટલે કોઈ પણ ઉપાયે-કોઈ પણ યુક્તિથી, ગમે તેવું જોખમ વેઠીને પણ એ વાલસેટા

પ્રાપ્ત કર્યા વગર એનો છૂટકોજ ન હતો.

એક પળવારમાં વોલેને આ બધો વિચાર કરી નાંખ્યો અને તરતજ પોતાના હૃદયમાંથી એણે કંપારી અને સંકોચને ઝાટકી નાંખ્યાં. ઓલિવિયાની કેડ પાછળથી પોતાનો હાથ સેરવીને એ બોલ્યો:—

“ડીઅર ઓલિવ, મારા સંકોચનું કારણ કંઈ માફ શરમાળપણું નથી. પણ—પણ—પેલો વેઇટર કદાચ આવી પહોંચે તેથી.....”

એ પ્રમાણે બોલે છે એટલામાંજ એક પીરસણીઓ આવીને ઓર્ડર પ્રમાણેની વસ્તુઓ મૂકી ગયો. બંને જણાં આવેલી લોજન સામગ્રીને ઇન્સાફ આપવા મંડી પડ્યાં. વોલેને દાડની એક ખાલી ભરીને ઓલિવિયાને આપી.

કશોયે વિવેક અથવા આભાર પ્રદર્શન કર્યા વગર તે તો ખાલી ગટગટાવી ગઈ. ખાલી ગ્લાસ વોલેનના હાથમાં પાછું આપતાં છાતીએ હાથ મૂકી બોલી—“હાઆઆઆઆશ! આવો સરસ શેમ્પેઇન તો આજે ઘણું મહિને ચાખવા મળ્યો, હોં!”

“એમ કે?” વોલેન બોલ્યો—“તમને આ ઠાંડૂ ગમ્યો તે જોઈ મને બહુ આનંદ થાય છે. લ્યો, બીજી એક ખાલી.” એમ કહી બીજું ગ્લાસ ભરી આપ્યું.

ઓલિવિયા બીજું ગ્લાસ પણ ઠાંસી ગઈ. પછી બીજી અને પાંઉનો મોટો કોળીઓ ભરી ચાવતાં ચાવતાં બોલી—“તમે બહુજ પૈસાદાર જણાઓ છો; પણ તમે મારા બીજા મિત્રોના જેવા આનંદી કેમ નથી?”

“કેમ ? તમારા ખીબા મિત્રો કેવાકે આનંદી છે ?”
વોલેને વિચાર કરતાં પ્રછયું.

“અરે, બહુજ આનંદી ! તેમની તો શું વાત કરું ?
અમે ભેગાં બેસીએ છીએ ત્યારે તો કંઈ કંઈ ગમ્મતો ઉડા-
ડાવી છીએ. તમે તો બહુજ શરમાળ છો. લ્યો, જરા આવો
તો ખરા.” એમ કહી ઓલિવિયાએ વોલેનનો હાથ પકડા બેઠ્યો.

“હં હં હં. આશુ કરો છો ?” વોલેન છૂટા થવા
પ્રયત્ન કરતાં બોલ્યો.

“તમે આટલા પૈસા ખરચો છો તેનો બદલો તો આપું ને ?”

“પણ પેલો વેઈટર આવી પહોંચશે.....”

“તો શું તમે એમ ધારો છો કે વેઈટરને આવું જોવાની
નવાઈ હશે ? કંઈજ નહિ. એણે તો કેટલીયે વાર આવું
આવું જોઈ નાંખ્યું હશે....” એમ કહેતાં તેણે વોલેનના
ગાલ પર ચુંબન કર્યું અને વોલેન તેનો બદલો વાળે તેટલા
માટે તેના મોં પાસે પોતાનો ગાલ ધર્યો. એને ઠંડુનો રંગ
ચઢવા માંડ્યો હતો.

જો સંજોગો આવા ન હોત તો આ કર્કશ શરીરવાળી
પ્રૌઢાના ગાલ પર ચુંબન કરવાને બદલે વોલેને તેજ જગા પર
એક સજ્જડ લાત મારી હોત—એટલી બધી એને તેની સગ
આવી. પણ અત્યારે એને પોતાનો ઉંડો સ્વાર્થ હતો. અત્યારે
એને ગમે તે પ્રકારે ઓલિવિયા પાસેથી વાતો કઢાવવાની હતી.
અમુક વાત એના મોંમાંથી ન નીકળે ત્યાં સુધી એ જેમ
કહે અથવા કરે તેને જી-મહારાજ કર્યા વગર એનો છૂટકો

નહોતો. વોલેને એ વણને તર્યા ગાલ પર ચુંબન કર્યું—અને ફરી એક ખ્યાલી દાડ ભરીને ઓલિવિના હાથમાં આપી.

એક પછી એક એમ ઓલિવિયા પુષ્કળ ખ્યાલીઓ ચઢાવી ગઈ. એક બેવાર એણે વોલેનને ખ્યાલી ભરી આપી. પરંતુ તે એણે ચુકિતથી પાછળ ઢાળી નાંખી. ઓલિવિયાને તેની ખબર પણ ન પડી, કારણ કે તેને હવે દાડનો પાશ ઠીક બેઠો હતો. ઘેનમાં ને ઘેનમાં તે ગમે તેમ બકવા ને ચાળા કરવા લાગી હતી.

“આજના જેવો સરસ—સ્વાદિષ્ટ—દાડ મને કોઈએ પાચો ન હતો, હોં!” તે બોલી: “બહુ સરસ...બહુ સરસ... બહુ સરસ...” એમ કહી એણે હાથના લહેંકા કર્યા.

“તને આનંદ પમાડવો એ મારી પવિત્ર ફરજ છે એમ હું સમજું છું. તું જરા તારા આનંદી મિત્રો વિષે મને વાત તો કર, કે તે વાત સાંભળીને હું પણ તેમના જેવો આનંદી બનું.” એમ કહેતાં વોલેને શેમ્પેઇનની આખો બાટલીજ ઓલિવિયાની પાસે ખસેડી.

ઓલિવિયાએ બાટલી હાથમાં લીધી અને તેની સાથે જરા રમત કરતાં બોલી:

“અરે! મિત્રો ને શત્રુઓ! બધા ઠીઠીઠી ઠીકજ છે... હા. હા. હા. હા...હરામખોર...હુઆ! કોણ પેંસી નીકળ્યું છે પેટમાં? હેં ઓઓઓ! આજેજ સાળા મારી પાછળ પડેલા...પણ...પણ...ડીંગો ડીંગો...” એમ બોલતાં ઓલિવિયા ચાળા કરવા લાગી.

“કોણ? કોણ પાછળ પડેલું?”

“પેલા કાળી ડગલીવાળા ! હેં હેં હેં હેં હેં.....પણ હું કંઈ કાચી...હું ? એવાને તો કંઈ ઘોળીને પી જઈ. મૂઆઓ મારી પાછળ મંજ્યાજ રહે છે...સાફ થયું કે કાલના વાલસેટો મેં તરતજ ઠેકાણે પાડી દીધાં; નહિ તો તે મારા હાથમાંથી જતેજ.....”

“ઠેકાણે પાડી દીધાં?”

“હા.હા.હા.હા.” ઓલિવ રંગમાં આવી જઈ ડોકું ધૂણાવી બોલી:—“એ તો ગ્રંહામચાચા સ્ટેશન પરજ ઉભા હતા.....પૈસા નથી મળ્યા...તે તો કયાં જવાના છે? .....મળશે સ્તો. વાલસેટ તો ક્યારનાં તેની દુકાનના ખૂણામાં જઈ પડેલા...ને આ ગધેડાઓ મારી પાછળ ને પાછળજ ભટક્યા કરતા,તા.” એમ બોલતાં ઓલિવિયાએ દારૂની બાટલી મ્હોંડે મારી, ખાલી કરી નાંખી.

“કોણ મોઝીઝ ગ્રંહામ ચાચા ?”

“ટેએએએસ્ટો ઓએઓ ! “ ઓલિવિયા દારૂના ઘેનમાં ગમે તેમ ઉચ્ચાર કરતાં બોલી:—“બીબ્બું...કોણ...હોય ? કેમ ? પ-પ-પ-પણ તતતમે કયાં જવોઓઓ છો ?”

વોલેન હવે એક શબ્દ પણ બોલવા ઉભો ન રહ્યો. એણે પોતાની હેટ ને લાકડી લઈ લીધાં, ને ઓલિવિયાને આવીજ દશામાં બકવા, બળડવા, આજોટવા ને હોટલનું ખીલ ભરી આપવા મૂકી, એકદમ તે ચોરડી છોડી બહાર નીકળી પડ્યો, રસ્તામાં પૂર વેગથી ચાલવા-દોડવા-લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ત્રેહામચાચાની વખાર

ત્રેહામચાચા આખા વીથેના શહેરમાં પ્રખ્યાત હતા. એમની જૂનો સામાન વેચવાની જૂની દુકાનમાં અમુક વર્ગવાળા માણુ-સોની અવારનવાર પધરામણી થયાજ કરતી હતી.

મોટા-ઉમરે પહોંચેલા-માણુસો સરિયામ રસ્તા પર દોડતા જણાય ત્યારે નક્કી કંઈક પણ ગંભીર ઉચલપાથલ અથવા ભયંકર ક્રિયા થતીજ હોવી જોઈએ. એવી વખતે પોલિસદાદાએ જાગ્રત રહીને ચોકી કરવી જોઈએ. વોલેન એ-ટલી બધી ઝડપથી ત્રેહામચાચાની વખાર તરફ દોડતો હતો, કે રસ્તામાં એને ચોર કે ખૂની ધારીને કોઈ સિપાઈએ પક-ડ્યો કેમ નહિ તે કહેવું મુશ્કેલ છે.

જ્યારે એ વખારે પહોંચ્યો ત્યારે લગભગ સવા અગી-આર વાગ્યા હતા. ચાચાની વખાર હમણાંજ બંધ થઈ હતી; પણ ચાચા પોતે માળ પરજ રહેતા હતા તેથી તેમણે એક પાટીયું માથું હતું-“રાત-દિવસ માલ મળશે.”

વોલેને દિવાલ પર ગોઠવેલું ઘંટડીયું બટન દબાવ્યું. જરાક દબાવીને અટકી ગયો. માળે ઝડપા પર કોઈક આવેલું દેખાયું. પણ તેણે કાંઈ જવાબ દીધો નહિ. વોલેને ફરી બટન દબાવ્યું. તરતજ એક સોપારી જેવડો કાંકરો આવીને વોલેનના કપાળ પર પડ્યો-તેને વાગ્યો. સહેજ ઉંચે વાગ્યો હોત તો ચશ્માનો કાચ કુટી જત, ને કદાચ તે આંધળો થાત.

કપાળ પર વાગેલી જગાએ પંપાળતાં પંપાળતાં એણે ઘાંટા પાડી પૂછ્યું—“ ગ્રેહામચાચા છે કે ? માલનું ધરાક આવ્યું છે. ”

ઉપરથી અવાજ આવ્યો—“ એએએએમ કે ? ત્યારે તો ઉભા રહો. ”

જવાબ આપનારે થોડીવારમાં નીચે ઉતરીને દુકાનનું બારણું ઉઘાડ્યું. વોલેન અંદર દાખલ થઈ બોલ્યો—“ તમે ધરાકોને આવકાર તો ઠીક આપો છો ! ”

ગ્રેહામચાચાના નોકરે જવાબ આપ્યો—

“ માફ કરજો, સાહેબ; અહીંના તોફાની છોકરાઓ બટન દબાવી ઘંટડી વગાડી નાસી જાય છે ને અમને અડધી રાતે પશુ કેટલીવાર પજવે છે. તેમને ઉપરથી કાંકરા મારવાનો અમને શેઠે હુકમ કર્યો છે. ”

એમ કહી તે વોલેનને એક ખુરશી પર બેસાડી અંદર ચાલ્યો ગયો. થોડીવારમાંજ ગ્રેહામચાચા દાઢી પસરાવતા ને લાકડી ઠોકતા ત્યાં આવ્યા, ને વોલેનને પૂછ્યું “ કેમ સાહેબ, શું હુકમ છે ? ”

વોલેનને એકદમ જવાબ ન આપ્યો. તે વિચારમાં પડ્યો હતો કે હવે વાતચિત કેવી રીતે શરૂ કરવી ? સીધી રીતે પૂછતાં એ ડાસો સાચો જવાબ આપશે કે કેમ, તેની એને શંકા પડતી હતી.

થોડીવારે તે બોલ્યો—“ આટલી મોડી રાત્રે આપને તસ્દી આપી તે માફ કરશો. ”

“ઝોહોહોહો ! એમાં શું થયું ! મારા ઘરાકો મને અડધી રાત્રે ઉઘમાંથી ઉઠાડે તોયે કંઈ ફીકર નહિ. માત્ર તેમણે મારે ત્યાંથી કંઈક પશુ માલ ખરીદવો જોઈએ.”

“પશુ અમારે જે માલ ખરીદવો હોય તે તમારી પાસે મળવો જોઈએને ?” વેલેને ધીમે ધીમે ચુકિત લડાવવા માંડી.

“અરરર ! એ શું બોલ્યા ? સાહેબ, મારી દુકાનમાં કોઈ પશુ જાતનો માલ ન મળે, એવું બનેજ કેમ ? તમને શું કહું સાહેબ ! મારે ત્યાં માલની વખારની વખારો ભરેલી છે. ટાંકણીથી માંડી ને ટંબલર સુધી, હેટથી માંડી ને બૂટ સુધીનો દરેક જાતનો સામાન હું રાખું છું. જોઈએ તેવું જવેરાત, નકશીકામવાળી પેટી, પેટારા, કપડાં, ટોપલા, વાંસડા, કામળા—બોલો તમારે શું જોઈએ છે ? તમારે જોઈતી વસ્તુ મારે ત્યાં નહિ મળે એ બનેજ નહિ.”

“પશુ ચાચા, મારે જોઈતી વસ્તુ તમારી પાસે ન હોય તો ?”

“પશુ સાહેબ, તમે બોલો તો ખરા !” ડોસાએ ભાર દઈને કહ્યું.

“લ્યો—કાઠો ત્યારે કોઈ ફર્સ્ટક્લાસ મીણબત્તી રાખવાના વાલસેટો હોય તે.”

એ સાંભળીને ડોસો હાથ અક્ષાળી, બાજુ એને બહુજ નુકસાન થયું હોય તેવો દેખાવ કરી બોલ્યો—“અરરરરરર ! સાહેબ, માત્ર બે કલાક—માત્ર બે કલાક વહેલા તમે આવ્યા હોય—તો એક ફર્સ્ટક્લાસ વાલસેટની જોડી હું તમને આપી

શક્યો હોત. બહુ ખોટું થયું ! બહુ ખોટું થયું ! માત્ર જે કલાક વહેલા આવ્યા હોત.....”

“ કેમ ? તે વાલસેટ કેવાક હતા ? ને હવે તે કયાં ગયા ? ”

“ અરે, શું કહું ? મારા સાહેબ, એના જેવા સુંદર વાલસેટ તમે તમારી જીંદગીમાં જોયા નહિ હોય. શું એના વખાણ કરું ? કેવા સરસ ને ઝગઝગતા ! અહાહા ! શું એનું કોતરકામ ! ને શી એની કારીગરી ! જાણે બધું સોનાથીજ મઢેલું ! એના ઝાડની ડાળીએ ડાળીએ તો જાણે હીરા જડેલા ! ને નીચે પાછો એક સોનાનો માણસ બેસાડેલો...”

વોલેન વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો—

“ ને તેના હાથમાં ધનુષ બાણ—તેણે એક પગ પથ્થર પર ટેકવેલો, ને.....”

વોલેનના શબ્દો સાંભળીને ડોસો એકદમ ઉધાઈજ ગયો. તે ડાળા ફાડીને, મ્હોં પહોળું કરીને વોલેન તરફ જોવા લાગ્યો.

“ હેં ? હેં ? ત—ત—તમે શું કહો છો ? ”

“ એમ કે તે વાલસેટ બહુ કીંમતી હતા—ને અમૂલ્ય જવાહીરોથી મઢેલા હતા.....”

“ ત—ત—ત—તમે શું તેને જોયા હતા ? ”

“ મેં જોયા હોય કે નહિ તેની સાથે તમારે શું સંબંધ છે ? હું કહું છું તે વાત તો ખરી છેને ? ”

“ ના ના ના ના.” ડોસાએ ફેરવી તોળ્યું :—“ તે

વાલસેટા કંઈ એટલા બધા કીંમતી હતાજ નહિ...”

વોલેને ડાહ્યાની હુચ્ચાઈ પારખી કહાડી. તે ડાળા કાઢી બોલ્યો—

“તમે જુઠું બોલો છો.”

“ના. ના. હું ખરેખર કહું છું. પણ હશે. તે તો વેચાઈ ગયાં...હવે તેની વાત કરીને ફાગટ વખત ગાળવાથી શું ફાયદો...”

“ત્રેકામચાચા ! એ બધી તમારી ચાલાકી જવા દેજો. તમને ખબર નહિ હશે કે ભીંતોને પણ આંખ હોય છે.”

“કેમ ? શું છે ? ”

ત્રેકામચાચાનું શરીર ધૂજવા માંડ્યું હતું. આ અડધી રાતનો ઘરાક તેને ભારે પડી જાય એવો લાગ્યો. થાંભલાના પડછાયામાં ભરાઈને પોતાની ધૂમરી છૂપાવવા તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પણ વોલેને એને પકડ્યો.

“શું છે શું ? તમે ધૂજો છો કેમ ? ”

“હવે તો હું ઘરડો થયો.....”

“છતાં ચોરીનો માલ રાખતાં ધૂમરી આવતી નથી, કેમ ? ”

જાણે બહુજ નિર્દોષ હોય, જાણે હમુ ઘોડીઆમાં રમતું બાળક હોય—તેવા ભોળાપણાનો ઢાંગ કરી ને ડાસો બોલ્યો—

“શુંઉઉઉ ? ચોરીનો માલ ? ”

“હા. તમે જે વાલસેટાની વાત કરો છો તે ચોરીનો માલ છે. ખીલકુલ વખત ગુમાવ્યા વગર તમે તે મારે સ્વા-

ધીન કરી દો.”

“પણ કેવા વાલસેટ? ને કેવી વાત?” ડોસાએ હજી ઉડાવવાનું ચાલુ રાખતાં કહ્યું—“હું જે વાલસેટની વાત કરું છું તે તો સસ્તો કીંમતના હતા ને મેં તે મારા ભાઈની દુકાનમાંથીજ ખરીદ્યા હતા...”

“એ બધી વાત બનાવટી છે. કાલે સવારે નોર્ડબન સ્ટેશન પર મેયર ચોકવાળી ઓલિવિયાએ એ વાલસેટ તમને આપ્યા હતા. તે વખતે તમને બન્નેને એક માણસે જોયાં હતાં.”

છેલ્લું વાક્ય વોલેને ગજવામાંથી ઉમેર્યું હતું. પરંતુ તેની અસર આખાદ થઈ. એના શબ્દો સાંભળીને ડોસાનું મોં એકદમ ઉતરી ગયું. હવે શું બોલવું તે તેને સમજાયું નહિં.

વોલેન તેના ખભા પર હાથ મૂકી બોલ્યો—

“ચાચા, આ કંઈ વિચાર કરવાનો વખત નથી. જે હોય તે સાચું કહી દો. નહિ તો મારે પોલિસમાં બળર આપવી પડશે...”

“પોલિસમાં?”

“હા, કે તમે અમુક અમુક ચોરીનો માલ રાખ્યો છે. પોલિસને બળર પડતાંજ તેઓ અહીં દરોડો પાડી તમારા ઘરની જડતી લેશે; તમને પકડશે. આખા ગામમાં ચોરીનો માલ રાખનાર તરીકે તમારું નામ ગવાશે ને તમારો ધંધો પડી ભાંગશે તે જુદો. કદાચ એ વાલસેટોને તમે ગમે ત્યાં

ઠક્ષાવી દીધા હશે તોયે એકવાર તમારા પર ચોંટલો વહેમ ફર થવાનો નથી. ને જ્યારે તમારું લોપાળું ખુલ્લું થશે ત્યારેજ પોલિસ તમારો પીછો મૂકશે, એ યાદ રાખજો. ખીજી તરફ—આમ જુઓ—જો તમે અત્યારે તે વાલસેટા મારે સ્વાધીન કરી દેશો તો હું તમને તેની પૂરી કીંમત—તમારે જેટલી એલિવિયાને આપવાની હોય તેટલી આપીશ—ને તમારી આ ચોરીનો માલ રાખ્યાની વાત પર ઢાંક-પીછોડો કરીશ. ને નહિ તો—મારે માટે રસ્તો ખુલ્લો છે.”

ડોસાએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. કેટલીક વાર બુધી નીચું જોઈને બેસીજ રહ્યો. વોલેને પ્રશ્ન—“કેમ, શું વિચાર કરો છો?”

“ભાઈ, તમે કહો છો તે બધી વાત ખરી. પણ બધી વાત મારા હાથમાં હોય તો હું તમને કહો તેવી મદદ કરું...”

“એટલે?”

“તમે મને બચાવવાનું વચન આપો તો હું બધું સાથે સાચું કહી દઉં.”

“લ્યો, આ વચન.” કહી વોલેને ડોસાને જોરથી તાળી આપી.

“ભાઈ.....વાત એમ છે...કે એ વાલસેટ મારી પાસે છેજ નહિ...” ડોસાએ લંબાવીને વાત કહેવા માંડી.

“કેમ, પાછી મારી સાથે ઠગાઈ કરવા માંડી કે?”

“ના. ભાઈ, ના.” તેણે જવાબ આપ્યો: “આજે રહવારે એ વાલસેટ મારી પાસે આવેલા એ વાત ખરી છે. પણ

અને એવી કીંમતી વસ્તુ રાખતાં બહીક લાગી તેથી મેં
બપોરે ને બપોરે જ તેને બહારગામ પેક કરી દીધા.

“ બહારગામ ? એટલે ક્યાં ? ”

“ લાંડન. ”

“ જુદી વાત. ”

“ ના. લાઈસાંડેબ, ના. હું જે કહું છું, તે સાચું જ
છે. તમારી ખાત્રી ન થતી હોય તો લ્યો આ જુઓ. ”

એમ કહેતાં ગ્રેહામચાચા ઉઠ્યા અને એક તારની ફાઈ-
લમાંથી ટપાલ ઓફીસની રસીદ કાઢી વોલેનને બતાવવા
લાગ્યા. તે રસીદમાં એક મોટા પાર્સલનું વજન, માપ
વગેરેના આંકડા લખેલા હતા. તેજ દિવસની તારીખનો
ટપાલ ઓફીસનો સિકકો મારેલો હતો.

તે જોઈ વોલેન બોલ્યો:—“ચાચા, જો તમે કહો છો તે
વાત ખરી હોય તો હું તમને કહું તે પ્રમાણે કરો. તમે
જે માણસને આ વાલસેટ મોકલ્યાં હોય તેનું શરનામું
મને આપો અને તેના ઉપર એક લલામણનો કાગળ લખી
આપો.”

“ તે માણસ મારો ભાગીદારજ છે. તેની દુકાનમાં મારો
સાત આની ભાગ છે. ” ડાસાએ કહ્યું.

“ તે ગમે તેમ હોય તેની સાથે મને કાંઈ સંબંધ નથી.
તમે માત્ર હું કહું છું તે પ્રમાણેનો મને એક લલામણ
પત્ર લખી આપો. ”

પહેલાં તો ડાસાએ જરા ગલ્લાંતલ્લાં કરવા માંડ્યાં.

પણ વોલેને પોલિસમાં ખબર આપવાની ધમકી આપી હમ ભરાવ્યો, એટલે તેણે કાગળ પેન્સીલ લઈને વોલેનની મરજી પ્રમાણેનો એક લલામણુ પત્ર લખી આપ્યો. આપીને તેણે કહ્યું:—“જુઓ, ભાઈસાહેબ, તમે મારી સાથે દગો કરતા નહિ.”

“હું...દગો કરું?”

“મારી પાસે વાલસેટ પડાવીને પછી મને પોલિસમાં પકડાવો.....તો.....”

“ચાચા, જરા મારા મોં તરફ ખરાબર ધ્યાનથી જુઓ. હું એવો દગાખાજ દેખાઉ છું કે?”

“દેખાતા તો નથી. પણ દેખાવો પર વિશ્વાસ રાખીને હું ઘણી વાર ઠગાયો છું.”

“ચાચા, મારે વિશે તમે જરા પણ અંદેશો રાખશો નહિ. જુઓ—આ કાગળ લઈને હું સવારેજ લંડન જવા ઉપડીશ. ત્યાં જઈ તમારા ભાગીદારની તપાસ કરીશ. અને જો મને તેની પાસેથી વાલસેટ મળશે તો હું તરતજ આછો આવી તમને તેની પૂરી કિંમત અને થોડાક રૂબલ બક્ષીસ તરીકે વધારે આપીશ. પણ જો આમાં તમે કંઈ દગો કરેલો માલમ પડશે તો પછી તમારી વાત તમે બાબુલો.” એમ કહી વોલેન પેલો કાગળ લઈ ગજવામાં મૂકી માથે હેટ ચઢાવી બહાર નીકળી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

હવાઇ કિલ્લા

વાંચનાર, આપણી વાર્તાના આ ખટપટી નાયકને એ ભેદી વાલસેટોની પાછળ દોડધામ કરતો છોડી હવે આપણે પેલા અધિકારમય કેદખાનામાં સડતા રૂશીઅન રાજકુમાર એલેક્ઝાંડરની ખબર લેવા જઈશું. પેલી ખાશ્ચાં તળેની ફાટમાંથી પ્રવેશ કરનાર લાલ કાગળની કાપલી વાંચીને રાજકુમાર ઘોળો પૂણી જેવો થઈ ગયો, ને એના ધૂજતા હાથમાંથી કાગળની કાપલી ભોંય પર પડી ગઈ તેને આજે કેટલાયે દિવસો વીતી ગયા છે. મોટરો અને બગીચોમાં ફરનાર, પહાડોમાં અને જંગલોમાં શિકાર ખેલનાર, ખાગ-બગીચા, નાટકચેટક અને મુંદરીસમાજમાં યથેચ્છ વિહાર કરનાર રાજકુમારને આ ભયાનક અધિકારવાળા ઓરડામાં આટલો બધો વખત સુધી ગોંધાઈ રહેવું પડે એ કેટલું બધું દુઃખમય લાગે એની કલ્પના વાંચકે જ કરી લેવી.

નિહિલિસ્ટ મંડળના સભ્યોના હૃદયમાં હવે ધીમે ધીમે જરા ડખડખો ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો હતો. રૂશીઆના આરાધિ-રાજને મોકલવાનો ધમકીનો કાગળ તથા ખીજા કાવતરાંના કાગળો વોલેનને સુપરત કર્યા તેને આજે લગભગ અઠવાડીયું થવા આવ્યું. વોલેને તેમને ખાત્રી આપી હતી કે હું પરમ દિવસે પીટર્સબર્ગ પહોંચીશ કે તરતજ તમને તારથી ખબર આપીશ, અને ટેરેન્ક્યુને એ જોખમભરેલા પત્રો

સુપરત કર્યાના ખુશખબર જણાવીશ. તે પ્રમાણે એનો તાર અને પત્ર આજથી ચાર દિવસ પર આવવો જોઈતો હતો.— તેનું આજેયે કંઈ ઠેકાણું નથી.

સંધ્યાકાળ વીતી ગયો, અને બધીયે માનવી પ્રજા નિદ્રા દેવીની હુંકાળી ગોદમાં ધીમે ધીમે લપાવા લાગી ત્યારે શહેરના પેલા ખંડીએરવાળા ભાગમાં નિહિલિસ્ટ ગ્રધરહુડની ગુપ્ત મીટીંગ ભરાવાનો વખત થયો. ત્યાં એક પછી એક સભ્યો આવવા લાગ્યા.

પરંતુ એ ભેગા થનાર બધાયે સભ્ય બંધુઓના પગ આજે થડકાતા હતા. દરેકના ચહેરા પર શોકનાં ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં. દરેકના અંતઃકરણમાં ભયને લીધે જોરથી ધબકારા થતા હતા. બધા આવી આવીને પોતપોતાની ખુરશીઓમાં બેઠા. પ્રમુખ સાહેબને આવવાને હજી વાર હતી. તેમની અને બીજી બે ત્રણ ખુરશીઓ ખાલી હતી.

થોડીવાર સુખી ગુપચુપ બેસી રહ્યા પછી એક ખૂણા પરથી એક જણે પૂછ્યું:—“કેમ, કંઈ સાંભળ્યું કે?”

“શું?” પેલાએ સામો સવાલ પૂછ્યો.

પ્રશ્ન અસ્પષ્ટ હતો એ ખરું. પરંતુ ત્યાં ભેગા થયેલા દરેકને ખબર હતી કે એ પ્રશ્ન શી બાબતનો હતો અને તેનો શું અર્થ હતો. છતાં બાણે કોઈ વોલેન વિષે ન પૂછે તો સાફ એવીજ ઉત્કંઠા દરેકના હૃદયમાં બગત થઈ હતી.

“વોલેન વિષે કંઈ સમાચાર આવ્યા ખરા?” પેલાએ ખુલાસો કર્યો.

જવાબ આપનારે કપાળે હાથ મૂક્યો; ને કહ્યું:—“ હજી સુધી તો કંઈ માલમ પડ્યું નથી. ” તેણે નિઃશ્વાસ નાંખ્યો.

ખીજા બધા પણ નિઃશ્વાસ નાંખવા લાગ્યા. વોલેન વિષે કંઈ પણ ખબર ન આવે એટલે શું ? એટલે એમજ કે તેના ઉપર કોઈ ભયંકર આક્રમ્ણ આવી પડેલી હોવી જોઈએ—તે કદાચ પોલિસના હાથમાં સપડાયો હોય—તેની પાસેના કાગળીઆ જપ્ત થયા હોય—ને જો તેમ થયું હોય તો સત્યાનાશ ! રૂશીઆની રાજસત્તાનો ભયાનક કુહાડો ગમે તે અણુચિંતવી ઘડીએ, ગમે તે અંધારી પળે, ગમે તે અને ગમે તેટલા નિહિલિસ્ટ બંધુના માથા ઉપર આવી પડે, એમાં કંઈજ શક જેવું ન હતું.

થોડીવાર પછી વૃદ્ધ પ્રમુખ સાહેબ પધાર્યા. તેમના મ્હોડા પર પણ શોક અને ચિંતાનાં ચિહ્ન હતાં. જો કે તેમણે એ લાગણીઓ છૂપાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, છતાં તીક્ષ્ણ દષ્ટિવાળો જોનાર તેમના કપાળ પર પડેલી કરચળીઓને લીધે ઝટ છેતરાઈ જાય એમ ન હતું.

પોતાની ખુરશી પર એસીને પ્રમુખ સાહેબે પૂછ્યું:—
“ કેમ, હજી મફતિય નથી આવ્યા ? ”

“ નાજી. ”

“ સાહેબ, વોલેન વિષે કંઈ..... ? ” એક જણે પૂછવા માંડ્યું.

પ્રમુખ સાહેબે તેને વચમાંજ અટકાવ્યો ને કહ્યું:—“ મફતિયને આવવા દો. ”

વાંચનાર !

લાંબી બીહામણી દાઢીવાળા, ઉંડી ચળકતી આંખવાળા, બહાર પડતી વિકરાળ દંધાવાળા, ને જખખડ જેવા પડછંડ શરીરવાળા મર્કીચને તમેયે જુલો તો નહિજ ગયા હો. રાજકમારને નાટકશાળામાંથી લલચાવી, મોહમાં નાંખી ફસાવનાર મૃગનયની મેરીઆ સ્ટીવેનાનો એ કઠોરહૃદયી બાપ હતો અને અત્યારે રાજકમાર જે ઘરમાં કેદ થઈને પડયો હતો તે ઘરનો એ મલિક હતો.

પ્રમુખ સાહેબે એને આવવા દેવાની વાત કરી એટલે કેટલાક સભ્યોને જરા ઉત્સાહ આવ્યો, તેમનામાં જરા જરા આશાનો સંચાર થયો. તેમને લાગ્યું કે મર્કીચને ત્યાં કંઈક પણ સમાચાર આવ્યા હશે, નક્કી આવ્યા હોવા જોઈએ.

પણ મર્કીચ આવ્યો ત્યારે તેના ચહેરા પરનાં નિશાન જોઈને એવું ધારનારની બધીયે આશા ધૂળ મળી ગઈ. તેની આંખો આજે તો પહેલાં કરતાંયે ખૂબ વિકરાળ દેખાતી હતી. તેણે પોતાના જમણા હાથની મુઠ્ઠી વાળી હતી; અને જાણે અમુક સવાલનો તડ ને ફડ નિકાલ કરી નાંખવાનો નિશ્ચય કરીનેજ એ આવ્યો હોય એમ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. એના ચાલવાથી, એનું પગલું પડતાં, ચોરડાની જમીન ધ્રૂજતી હતી.

એની પાછળ સ્ટીવેના હતી. બંને જણાં આવી પોતા પોતાની ખુરશી પર બેઠાં. બધા સભ્યો હવે ઉત્સુકતાથી તેમના તરફ જોવા લાગ્યાં.

“કેમ, હવે શું વિચાર છે?” મહમપણે, અક્ષરેઅક્ષર

પર ભાર મૂકીને મર્કીય બોલ્યો:—“વોલેન વિષે હજી કંઈ સમાચાર આવ્યા નથી. ને હવે કંઈ સમાચાર આવે એમ લાગતું નથી.”

એમ કહી તેણે એક પછી એક બધા સભ્યોના મહેાં તરફ જોયું. કોઈ કંઈ બોલ્યું નહિ.

થોડીવારે પ્રમુખ સાહેબે કહ્યું—“હવે આપણે શું પગલાં લેવાં તેનો વિચાર કરવાનો છે.”

મર્કીય એકદમ ઉછળીને ઉભો થયો.

“પ્રમુખ સાહેબ, આજે હવે એક વાર ને છેલ્લી વાર મારે જે કંઈ કહેવાનું છે તે કહી લેવા દો. આપણે માટે હવે વિચાર કરવાનો વખત રહ્યોજ નથી. જો આજે તમે બધા મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તશો નહિ અને જે યોજના હું તમારી આગળ રજુ કરવાનો છું તેને ટેકા આપશો નહિ, તો—તો—યાદ રાખજો, ખાત્રી રાખજો, તમારી છાતીમાં કોતરી રાખજો કે આગળ ઉપર આપણને પસ્તાવાનો, મૂર્ખાઈ કરવાનો, અરે, ગધેડા બનવાનોજ વખત આવશે. બોલો, હું કહું તે તમારે સાંભળવું છે!”

ચારે તરફથી “હા. હા. બોલો—બોલો—અમને સાંભળવા દો.” એવા પોકાર થયા.

ભાષણ કરતી ઢબે મર્કીય બોલવા લાગ્યો:

“ગૃહસ્થો, હું જાણું છું કે મારે જે કંઈ કહેવાનું છે તે નક્કી તમને કડવું લાગશે. તમારામાંના ઘણાખરા મોટા ખાનદાન કુળના છે અને તમારા દિલમાં ક્યાની લાગણી

વધારે પ્રમાણમાં ભરાયલી છે. ગૃહસ્થો, હું કંઈ દુનિયામાંથી દયાને છેક હાંકી કાઢવા માંગતો નથી. પરંતુ તમે ખાત્રીથી માનજો કે આપણા મંડળની કાર્યસિદ્ધિની ખાખતમાં જો તમે દયા રાખીને વર્તશો તો જરૂર ખત્તા ખાશે. આપણે જેટલાં સાધનો આપણા હાથમાં હોય, ને આપણામાં જેટલી શક્તિ હોય તેનો પૂરેપૂરો ઉપયોગ કરીશું નહિ, તો આપણે જરૂર પસ્તાવાના; એમાં કંઈ શક નથી. વિચાર કરો કે આપણે કેવા ઉદ્દેશથી ભેગા મળ્યા છીએ ! ને આપણે કેવા જીવનમગાર શહેનશાહ કહેવાતા માણસની સામે માથું ઉંચક્યું છે ? તમે જાણો છો કે તે નરપિશાચ આપણા પ્રત્યે પોતાની પૂરેપૂરી નિર્દયતાનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે, ને આપણા મહાન સાત્રી-તોના ઉપર ન કહ્યા જાય એવા ભયાનક સિતમ તે મહાંધ-રાજા ગુજારી રહ્યો છે; તેની સામે આપણે પણ એવાંજ કઠોર, એવાંજ ભયંકર સાધનો વાપરવા અને ઉપાયો યોજવા જોઈએ. તે વિના આપણો પત્તો ખાવાનો નથી. હું તમને કેટલાયે દિવસથી કહી રહ્યો છું કે વોલેનનો જવાબ આવે કે ન આવે, આપણા કાગળો પહોંચે કે ન પહોંચે તેની સાથે આપણે કંઈ સંબંધ નથી. આપણે એક વાર આપણી શક્તિનો સ્વાદ ચખાડી તે લોકોને થથરાવી મૂકવા જોઈએ. તમે જાણો છો કે રાજકુમારને પકડવામાં આપણને કેટલી બધી જહેમત પડી હતી, આપણને કેટલી બધી યોજનાઓ ઘડવી પડી હતી, ખુદ સ્ટીવેનને પણ કેટલી બધી ચાલાકી અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડેલો.

“મહા મહેનતે અને સારા નસીબે આપણે આ રાજ-કુટુંબના એક રત્નને પકડી શક્યા છીએ. હવે જો આપણે એને આમ ને આમ સાચવ્યા કરીશું, ને ભોગભોગે, આપણા બધાના કુટુંબના નસીબને કારણે જો વોલેનનો કંઈ કમનસીબ ઘાટ ઘડાયો હશે તો ફરીઆનું પોલિસ ખાતું તરતજ આપણા ઉપર તરાપ મારી આપણા આ કીંમતી કેદીને છોડવી લઈ જશે—તે વખતે, યાદ રાખજો કે આપણા મ્હોંડાં આવડાં થઈ જશે...” એમ બોલતાં એણે હાથના અને આંખોના કઠોર ચાળા કર્યા.

“પણ વોલેન.....” કોઈક બોલવા જતું હતું.

તેને વચમાંજ તોડી પાડીને મક્કીચ બોલ્યો—

“જહન્નમમાં ગયો વોલેન! અને જહન્નમમાં ગયો ટેરેન્ડ્યુ ! વોલેનની અને એના કાગળની વાટ જોવામાં તમે તમારું બાયલાપણું બતાવ્યો છો. તમારી નિર્બળતા દર્શાવ્યો છો. તમે મોતથી ડરો છો, ખરું કેની ? પણ યાદ રાખજો કે જીંદગી તો આજે છે ને કાલે નથી. આપણા મહાન વીરો ડયુનાન્ડ્યુ અને બીજા બધા જેઓ આજે સાઈબીરીઆના વેરાનમાં રીબાતા પડ્યા છે તેઓ શું આપણી માફક મોતથી ડરતા હતા ? નહિજ. તેમણે તો પોતાના દેશને ખાતર જાનની આહુતિ આપવાનો નિશ્ચય કરેલો હતો. તે મહાન નરોનાં નામ ઇતિહાસમાં સુવર્ણને અક્ષરે નોંધાશે; અને આપણે હીચકારા—નમાલા—બાયલા, એક ધૂળ જેવી વસ્તુથી ડરીને હંમેશને માટે મૂર્ખા ઠરીશું. એટલુંજ નહિ, પણ તેમના કરતાંયે વધારે ભયંકર

માટે મરીશું. શું તમને એવું લવિષ્ય પસંદ છે? કે આ રાજકુમારને ઠાર કરીને આપણા શત્રુને થયરાવી મૂકવાનું અને જગતમાં એક વાર આપણી હાક વગાડવાનું પસંદ છે. ”

એક તરફથી અવાજ આવ્યો:—“ મર્કચ કહે છે તે ખોટું નથી. ”

“ એમનું કહેવું સાચું છે. ” બીજાએ તેને ટેકો આપ્યો.

“ હિંમત અને આપભોગ વગર દેશસેવા થતી નથી. ” ત્રીજાએ ઉમેર્યું.

મકરણ ૨૦ મું.

યુવતિ-હૃદય

સંધ્યાકાળ થયો હતો.

રાજકુમાર નિકોલા અલેક્ઝાંડર પોતાના કારાગારમાં એક ખુરશી પર બેઠો હતો. તેને કપાળે કરચલીઓ પડી હતી. તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો હતો.

વાંચનાર ! આ વખતે એ શું વિચાર કરતો હશે તેની કૃપના તું સહેલથી કરી શકશે. ઉછળતા લોહીના રાજવંશી

યુવાનને આવે પ્રસંગે કેદમાંથી કેાઇ પણ ઉપાયે છૂટવા સિવાય બીજા શા વિચાર આવે ?

એટલામાં તે ખંડનું દ્વાર ખખડ્યું. ચાવીના બાકોરામાં ચાવી ફર્યાનો અવાજ આવ્યો. દ્વાર અધખોલું થયું. ને કોઈકે અંદર પ્રવેશ કર્યો.

રાજકુમાર ઉભો થયો. બોલ્યો—“કોણ ?”

“તમને અહીં તેડી લાવનાર.” એમ બોલતાં સ્ટીવેનાએ મુખ પરથી ભુરખો દૂર કર્યો.

પોતાને લલચાવી મોહમાં નાંખી ફસાવનાર આ યુવતિને જોતાંવાર રાજકુમારનું લોહી એકદમ ઉકળી આવ્યું. તેના હાથની મુઠ્ઠી વળી ગઈ—અને જો એનામાં યુરોપીય વાતાવરણનું સ્વાભાવિક વનિતાવાત્સલ્ય ન હોત, અથવા તો આવનાર વ્યક્તિ સ્ત્રીને બદલે પુરૂષ હોત તો એ મુઠ્ઠી વળેલા હાથે ક્યારનીયે પોતાની જાત જણાવી દીધી હોત.

પણ સ્ટીવેના સ્ત્રીજાત હતી, રૂપાળી હતી. હરિણી સરખાં એનાં મનોહર નેત્રા ગમે તેવા પાપાણુહૃદયી પુરૂષના હૃદયને પણ પીગળાવે એવાં હતાં. અંદ્રમા સાથે સ્પર્ધા કરે એવું એનું ગૌરવણું મુખ જોતાં એના શત્રુઓનાં ચિત્ત પણ ડોલી ઉઠે—તો પછી એની સામે આ યુવાનની ક્રોધિત મનોવૃત્તિ ઝાઝો વખત કેમ ટકી શકે ?

સ્ટીવેના અંદર દાખલ થયા પછી ઓરડાનું બારણું પાછું જેમ હતું તેમ બંધ થઈ ગયું. સ્ટીવેના યુવાન રાજકુમારની સામે જોતી કેટલીક વાર મુઠ્ઠી ઉભીજ રહી. બંનેમાંથી કોઈ

બોલ્યું નહિ.

“રાજકુમાર! મને ઓળખી?” થોડીવાર પછી સ્ટીવેના બોલી.

“ઓળખી.” રાજકુમારે ટુંકોજ ઉત્તર આપ્યો.

“તમને મારા પ્રત્યે ક્રોધ આવતો હશે?”

“કેમ નહિ આવે?” રાજકુમારે સામો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“હું તમારી પાસે ક્ષમા માંગું છું.”

“તેમાં શું વળ્યું?”

“તમને અહીં કંઈ દુઃખ તો નથીને?”

“દુઃખ?” રાજકુમારે જરા કડવું હાસ્ય કર્યું; ને કહ્યું:-

“વનમાં સ્વચ્છંદે વિહરતા સિંહને પાંજરામાં પ્રસ્તાં તે દુઃખી ન થાય એ બનેજ કેમ? ઉલટું આ સમયે તમારી આવી મશ્કરી મારા દુઃખને વધુ કઠોર બનાવે છે.”

“હું મશ્કરી કરતી નથી.”

“મશ્કરી નહિ તો બીજું શું?”

“હું તો એમ પૂછું છું કે તમને અહાં કશી વાતની ખોટ છે?”

“મને અહીં કયાં સુધી રાખવાનો છે?”

“તમને પેલી ચીકીએ તે કહ્યુંજ હશે.”

ચીકીનો વિચાર આવતાં, તેમાં લખેલી બીના યાદ આવતાં રાજકુમારનું મોં કંઈક શીકકું પડી ગયું. સ્ટીવેનાએ તે જોયું. એને તેની દયા આવી. રાજકુમાર પોતાના નિર્દય પિતાના કૃત્યનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો. જો એનો પિતા ઝાર નિહિલિસ્ક

મંડળની શરત મુજબ નિહિલિસ્ટ કેદીઓને મુક્ત ન કરે તો !
તો આ રૂપાળા રાજકુમારની શી વલે થાય ?

અને રાજકુમાર નિકોલા અત્યંત રૂપાળો હતો એમાં તો કંઈજ શક નહિ. વૈભવ અને સંપત્તિની રેલમછેલમાં અવતરેલો અને ઉછરેલો હોવાથી આજ સુધી એણે મીઠું ગુલાબી જીવન ગુમાર્યું હતું. ચિંતાવિમુક્ત એનો હસમુખો ચહેરો દરેક જોનારનું સહજ આકર્ષણ કરતો. અત્યારે જો કે એને હસવાનો પ્રસંગ ન હતો છતાં એના પ્રખુલ્લ મુખ પરની મીઠાશ એને ખીલકુલ ત્યજી ગઈ ન હતી. સ્ટીવેનાનું હૃદય એના સૌંદર્યથી ધીમે ધીમે આકર્ષાવા લાગ્યું હતું. તે શા માટે આકર્ષાતું હતું, અને એ આકર્ષણ કેવું હતું તેની એને પોતાને પણ સમજ પડતી ન હતી.

રાજકુમાર કેદી બન્યા પછી આજે પહેલીજ વાર એ તેને મળવા આવી હતી. એની મુલાકાત વિષે નિહિલિસ્ટ મંડળને જરાયે ખબર ન હતી. એણે પોતાના પિતાને પણ તે વિષે પૂછ્યું કે જણાવ્યુંયે ન હતું. એક માત્ર પેલો બહેરો ને મૂંગો ચોકીદાર અને રાજકુમાર ભિવાય ખીનું કોઈ પણ એ વાત જાણતું ન હતું.

x

x

x

x

તે રાત્રે મંડળની સભામાં એક ભયંકર ઠરાવ રજૂ થયો. મહા મહેનતે પોતાની જાનમાં સપડાયેલા રાજવંશી કેદીનું શું કરવું તેનો નિશ્ચય કરી અમલ કરવાનું કામ લગભગ સર્વાનુમતે મર્ફિયની ઇચ્છા પર છોડી દેવામાં આવ્યું. એક માત્ર

સ્ત્રીવેનાએ તે ઠરાવની વિરૂદ્ધ કે તરફેણ કંઈજ મત આપ્યો નહિ. મર્કીચે એ બેખમભરેલું કામ જરૂરપણ આનાકાની વગર માથે લઈ મંડળની અનુપમ સેવા બજાવવાનું સ્વીકાર્યું.

પછી પ્રમુખનો રીતસર આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ. બધા સભ્યો એક પછી એક, જેવી રીતે ચોરને પગલે આવ્યા હતા તેવીજ રીતે ત્યાંથી વિખરાવા લાગ્યા. અંતે માત્ર ત્રણજ જણ રહ્યાં: મર્કીચ, સ્ટ્રીવેના અને વૃદ્ધ પ્રમુખ.

આખો ઓરડો શાંત હતો. જ્ઞાનસનો દીવો ઝાંખો ઝાંખો બળતો હતો. પ્રમુખની સીગારેટનો ધુમાડો ઓરડામાં ધીમે ધીમે ચાલતો, ફેલાતો ઊંચો ચઢતો હતો.

મર્કીચ એક મોટી આરામ ખુરશી પર બેઠો હતો; તે ઉંડા વિચારમાં પડેલો દેખાતો હતો. હાથમાં આવેલા કેદીની બાબતમાં પોતે કરેલો નિશ્ચય હવે કેવી રીતે અને ક્યારે અમલમાં મૂકવો તેનો એ વિચાર કરી રહ્યો હતો.

તેની બાજુમાં એક ખુરશી પર સ્ટ્રીવેના બેઠી હતી. તેના મુખ પર નિરાશાનાં ચિહ્નનો સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં. તે નીચું બેઠને બૂટની અણી વડે જમીન ખણતી હતી.

થોડી વારે પ્રમુખે તેની પાસે આવી તેને ખભે હાથ મૂકી પૂછ્યું:—“બેટા. સ્ટ્રીવેના, તું કેમ કંઈ બોલતી નથી?”

સ્ટ્રીવેનાએ ઉંચું જોયું. થોડીવાર સુધી તેણે ડાસાના મ્હોં સાંભું જોયાજ કયું. પછી બોલી: “કાકા, મને લાગે છે કે આ કંઈ ઠીક નથી થતું.”

“કેમ ?”

“આ તો નિર્દયતા છે—અન્યાય છે.” સ્ટીવેના મૂઠું સ્વરે ગંભીરતાથી બોલી.

મકીંચે તે સાંભળ્યું.

“શું ઉલ્લેખ?” તે બોલી ઉઠ્યો:—“ત્યારે એ લોકો—એ મહેલમાં વસતા નરપિશાચો—આપણને આવો હુકમ હતો અન્યાય કરે તે આપણે સહન કરી બેસી રહેવું? શું તેઓ આપણા પ્રત્યે ઓછી નિર્દયતાથી વર્તે છે?”

“તેઓ તો નિર્દય છેજ.....”

સ્ટીવેના આગળ બોલવા જતી હતી. પરંતુ મકીંચે વચમાં જ બોલ્યો: “ત્યારે આપણે એમના પ્રત્યે એમના જેટલાજ ઘાતકીપણાથી વર્તીએ તેમાં જરાયે ખોટું નથી,” એમ કહી તેણે બેઠરકારીથી સીગારેટનો એક લાંબો દમ ખેંચ્યો.

“પણ બાપુજી!”

સીગારેટના ઘેનમાં મકીંચે ન સાંભળ્યું. અત્યંત નમ્ર અવાજે—જાણે પોતાનું જ જીવતદાન ચાચતી હોય તેવી કડ્ડાજનક વાણીથી—સ્ટીવેના પુનઃ બોલી:

“બાપુજી, માફ આટલું નહિ સાંભળો?”

મકીંચે પુત્રીની સાથે જોયું; અને ધીમે અવાજે તે બોલ્યો:—“બાલ, તારે શું કહેવું છે?”

સ્ટીવેના પાસે આવી. પિતાની ખુરશી પાસે ઘુંટણમંડીએ બેસીને તેણે પૂછ્યું:—“માફ કહેવું માનશો?”

“તું કહે તો ખરી.”

“આ રાજકુમારને મારી નાંખશે નહિ.....”

“પણ ગાંડી, એમ કરવાથી—એને સાચવી રાખવાથી—
શેા ક્ષયદો છે?”

“ત્યારે એને મારી નાંખવાથી શેા ક્ષયદો છે?”

“એના બાપને આપણી શક્તિનો ખ્યાલ તો આવશે.”

“પણ એક નિર્દય પિતા ઉપર વેર વાળવા ખાતર
તેના નિર્દોષ પુત્રનું ખૂન ન કરવું.....”

“દીકરી, તું એમાં શું સમજે ?.....”

“પરંતુ અપરાધી એનો બાપ છે. આ રાજકુમારે તો
આપણું કશુંયે બગાડ્યું નથી. આપણે તો એના બાપનું જ
ખૂન કરવું જોઈએ.”

“પણ તે કરવું સહેલું નથી.” મકીંચ ગંભીરતાથી
બોલ્યો:—“નૈં તેમ કરવાથી કદાચ ડયુનાઝયુ વગેરે પર વધારે
આક્રંત આવી પડે.....”

“પણ બાપુજી, કોઈનુંયે ખૂન કર્યા વગર ડયુનાઝયુ ફેટે,
એમના બીજા સાથીઓ પણ મુક્ત થાય, તો?”

“તે કેમ બને ?” મકીંચે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“બાપુજી, તમે હાલ તમારો નિશ્ચય મોકુદ્ રાખો,
મને પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી કામ કરવા દો. પછી જુઓ—કે હું
કહું છું તે પ્રમાણે થાય છે કે નહિ.” એમ કહી સ્ટીવેના
આશાપૂર્ણ દષ્ટિએ પિતાની તરફ જોઈ રહી. મકીંચે પ્રમુ-
ખના પ્રત્યે જોયું.

“મને લાગે છે કે સ્ટીવેનાની માંગણી મંજૂર રાખવામાં

કશું નુકશાન નથી.” પ્રમુખે પોતાની મેળેજ સંમતિ આપી દીધી.

મકીંચ વિચાર કરીને બોલ્યો:—“કીક છે, ત્યારે તું પ્રયત્ન કર. પણ યાદ રાખજે કે ડચુનાબચુ જગેરેના મુક્ત થયા વગર હું આ રાજકુમારને જરા પણ છૂટો મૂકનાર નથી, હોં!”

“તેમ કરવાનું હું કહીશજ નહિ. પરંતુ મને પશું રીતે સ્વતંત્રતા મળવી જોઈએ.” સ્ત્રીવેના બોલતાં બોલતાં માથે હેટ મૂકી ઉભી થઈ.

“વાડ. વાડ. પણ ચાર દિવસમાં કામ થવું જોઈએ, હોં!”

“તે તો થશેજ.” એમ બોલતી એ મનોહર આળા ઓરડા છોડી ગઈ.

તેના ગયા પછી થોડીવારે મૌન ભંગ કરતાં વૃદ્ધ પ્રમુખે કહ્યું:—“મને લાગે છે કે છોકરી રાજકુમાર સાથે પ્રેમમાં પડી છે...”

મકીંચ થોડીવાર વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો:

“તેમ હશે તો...તેમ હશે તો...”

વાક્ય અધુરુંજ રહી ગયું. આગળ શું બોલવું તે એને સમજાયું નહિ. એતું મગજ અનેક નવા સ્ફુરતા વિચારોથી ઘેરાઈ ગયું હતું.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

— બે ડગલાં આગળ.

ત્રેહામ ચાચાની ચિઠ્ઠી લઈને લાંડન જવા નીકળેલો વોલેન સાંજના સાડાચાર વાગે વોલ્વોલ સ્ટ્રીટમાં આવી પહોંચ્યો. આ લત્તામાં લાંડનના જૂના કટલરી સામાનવાળાઓ ને પુરાણી વસ્તુવાળાઓની દુકાન હતી. વોલેને બધી દુકાનોનાં પાટીયાં વાંચવા માંડ્યાં. અને એમ ધીમે ધીમે મહોલ્લાને એક નાકેથી બીજા નાકા તરફ જવા માંડ્યું.

વચમાં એક કમાનવાળા ફરવાજી આગળ બંને તરફની ભીતિ પર પુષ્કળ પાટીયાં લગાડેલાં હતાં. તેમાંનું એક પાટીયું વાંચી વોલેન અટક્યો.

મીડલમેન સ્ટ્રેંગ એન્ડ કું
એન્ટીકવીટી ડીલર્સ
(થર્ડ ફ્લોર.)

“ હાઆઆઆશ ! આખરે પત્તો લાગ્યો ખરો. ” વોલેને આરામથી ઉંઠો શ્વાસ ખેંચ્યો. ગજવામાંથી ત્રેહામ ચાચાની ચિઠ્ઠી કાઢી નામ બરાબર સરખાવી બોયું. અને પછી સામેના પગથીયાં ચઢવા માંડ્યાં.

થર્ડ ફ્લોર—ત્રીજે માળે—જઈને વોલેને મીડલમેન કંપ-

નીની ઓપ્રીસ શોધી કાઢી. પોતાના નામનું કાર્ડ મોકલી મેનેજરને ખબર આપી. થોડી વારે પીએન આવી તેને અંદર તેડી ગયો.

ત્યાં એક વિશાળ ટેબલ આગળ કાળા કાચના ચરમા પહેરીને એક જુવાન બેઠો હતો. વોલેનને બેઠે તેણે ઉભા થઈ કહ્યું: “ ગુડ ઇવનીંગ, જેન્ટલમેન. ” એમ કહી તેણે વોલેનને એક ખુરશી પર બેસાડ્યો. વોલેને ગ્રેડામ ચાચાની ચિઠ્ઠી રજૂ કરી. તે વાંચીને મેનેજર બોલ્યો:

“ આપને ગ્રેડામ ચાચાએ મોકલ્યા છે, એ બાણી મને ઘણાજ આનંદ થાય છે. ગ્રેડામ ચાચા સાથે અમારે ઘણાજ જુનો સંબંધ છે. તેઓ બહુજ લલા, મળતાવડા ને પ્રમાણિક ગૃહસ્થ છે. અમારે આટલા વર્ષોના વહેવારમાં એમની સાથે કદિ પણ ઝડપો થયો નથી.....”

“ગ્રેડામ ચાચાની પ્રમાણિકતા વિષે મને પણ પૂરેપૂરો અનુભવ છે.” વોલેને વ્યંગમાં કહ્યું.

પરંતુ ક્યાં તો પેલો સમજ્યો નહિ, અથવા તો સમજવા છતાં તેણે ભોળાપણનો ડાળ ઘાલ્યો; તે બોલ્યો:— “હોવોજ બેઠો. વારૂ કહો, આપનો શો હુકમ છે ? ”

વોલેને વિચાર કર્યો કે અહીં જરા યુક્તિથી કામ લેવામાં આવશે તોજ સીધી રીતે બેઠતો ખૂલાસો મળી શકશે. તેણે કહ્યું:—

“ મેં ગ્રેડામ ચાચાની મારફતે મારા બે વાલસેટા અહીં તમારા પર મોકલાવ્યા છે તે.....”

“તમારા વાલસેટ ?” પેલાએ આશ્ચર્યચકિત થઈને પૂછ્યું.

“હા. કેમ ? તમને નવાઈ લાગે છે ?”

“હાસ્તો. અમને ગ્રેહામ ચાચાએ એ વાલસેટો તમારા કે બીજા કોઈ માણસના છે એવું જણાવેલું નહોતું.”

“પણ તેથી શું થયું ?”

“અમે તો તે વાલસેટ વેચી નાંખ્યા.....”

“હેં ? ખરેખર ?”

“હા. અમે તો તેને કાલે સાંજેજ વેચી નાંખ્યા ને આજે સવારે તો તેના પૈસા અમારા ચોપડામાં જમે પણ થઈ ગયા છે.”

“તમે મોટી ભલ કરી છે. ભલા માણસ, એ વાલસેટો ભયંકર છે.”

“એટલે ?”

વોલેન ધીમે અવાજે બોલ્યો:—“એ તો ચોરીનો માલ છે, ચોરીનો.”

વાત સાંભળીને પેલો પ્રથમ તો ચમક્યો. પળવાર વોલેનના સામું ખારીક નજરે જોઈ રહ્યો. પછી બેદરકારીથી હસતાં હસતાં બોલ્યો:—“હોય નહિ. મારા સાહેબ, એવું હોય નહિ. ગ્રેહામ ચાચાએ મોકલેલો માલ કદિ પણ વહેમભરેલો હોયજ નહિ. સાહેબ, તમે ભલતા હશે.”

“હું ભલતોજ નથી.” વોલેને દમ્ભામથી કહ્યું: “આમ જુઓ. હું વીચેનાના પોલિસ ખાતા તરફથી આવ્યો છું. જે

વાલસેટ ગ્રેહામ ચાચાએ તમારા પર મોકલ્યા છે તે ચોરીનોજ માલ છે એમ અમને ખાત્રી છે; ને તે પૂરવાર કરવા માટે અમારી પાસે પૂરતી સાબિતીઓ છે. ગ્રેહામ ચાચાએ પણ અનેક દમદાટી મળ્યા પછીજ આખરે એ વાત કબૂલ કરી છે. ને હવે તમે તેમાં નામુસ્કર જવાનો પ્રયત્ન કરશો તો—ચાહ રાખજો કે—વગર વાંકે ફસાઈ પડશો. માટે સીધી રીતે તમે એ વાલસેટા જેને પેચાતા આખ્યા હોય તેનો પતો મને આપો, અને તે માણસ પર એક ચિઠ્ઠી લખી આપો, જેથી તે તરતજ મને તે વાલસેટા સુપરત કરે. એમ કરવામાં તમને કે તમારા ગ્રાહકને કોઈ પણ રીતે નુકસાન થવાનું નથી. એ વાલસેટની પાછળ જે કંઈ પૈસા તમે કે તેણે ખરચ્યા હશે તે બધા વ્યાજ સહિત પાછા મળશે. પરંતુ જો તમે મને આ બાબતમાં ઉડાવવાનો પ્રયત્ન કરશો, તો વીધેનાની પોલિસ તરફથી તમને વિનાકારણ ખૂબ પજવવામાં આવશે. એટલુંજ નહિ, પણ તમારી આખી દુનિયામાં ફજેતી થશે. તમારો ધંધો પણ જોખમમાં આવી પડશે.”

વોલેનના શબ્દોની અસર થઈ ખરી. એણે કહેલાં વાક્યો પેલા સાહેબના મગજમાં ઉતરતાં હોય એમ લાગ્યું. તે ઉંઠા વિચારમાં પડ્યો; અને થોડોવારે બોલ્યો:—“ઠીક છે. તમે જરા બેસો. હું અંદર જઈ સ્ટ્રોંગ સાહેબની સલાહ લઈ આવું.”

એમ કહીને તે ઉઠ્યો, અને પોતાની ચોરડીની બહાર ખીજ એક નાની ચોરડી હતી તેમાં ગયો. ત્યાં સ્ટ્રોંગ સાહેબ બેઠા હતા. તેની પાસે જઈ તે વાત કરવા લાગ્યો.

આ તરફ વોલેનના મનમાં ભારે ચટપટી થવા લાગી. એક નજીવા દેખાતા વાલસેટની બેડીની પાછળ ભટકતો ભટકતો એ ક્યાંથી ક્યાં આવી લાગ્યો હતો ! ક્યાં નિહિલિસ્ટ મંડળ ? ક્યાં મેડમ ડેમીડા ? ક્યાં કાર્ડિનલ મહારાજ ? ક્યાં ટેરેન્ડ્યુ ? ને-પોતે ? તે બધાંથી કેટલો બધો છૂટો પડી ગયો હતો !

તે શાને માટે ?

એક માત્ર પેલા વાલસેટના પોલાણમાં ભરાયલા ભેદી કાગળીઆં માટે. હાય ! જો એણે એ ભયંકર કાગળો પીટ-સંખન પહોંચાડવાનું માથે લીધુંજ ન હોત તો ?-તો અત્યારે વીથેનાની આસપાસના કોઈ શાંત શીતળ ગામડામાં અથવા તો પોલાન્ડમાં આવેલી પોતાની જન્મભૂમિમાં જઈને એ કેવો સુખચેતથી આરામ લેતો હોત !

પણ હવે તો એ બધું સ્વપ્નવત્ હતું. એક વાર એ વાલસેટા એના હાથમાંથી-કબજામાંથી-ગયા, કે થઈ ચૂક્યું. ને તે કોની પાસે ગયા ? મેડમ ડેમીડાના હાથમાં-રૂશીઅન બસુસના હાથમાં ? ને તેની પાસેથી તે ચોરાયા ? વળી જરાતરા પતો-લાગ્યો-ન લાગ્યો. ને-?

વોલેનને પેલી કદરૂપી ઓલિવિયા સાંભરી. તેનું દારૂ પીધા પછી બેડોળ ને ગંદુ બનેલું મોં એની માનસ દષ્ટિ આગળ આવી ખડું થયું. ક્યાર-વિજય હોટલનો તે ઘોંઘાટીઓ નાનકડો ચોરડો એની આંખ આગળ તરવરી રહ્યો. ને દારૂના ઘેનમાં લગભગ બેમાન જેની દશામાં પોતે ઓ-

લિવિયાને છોડી હતી તે.....

પણ આ શું ? મીડલમેન કંપનીના એનેજરના ટેબલ પરથી એક કાગળ પવનના સુસવાટાને લીધે ઉડીને વોલેનના ખોળામાં આવ્યો. વોલેને તે હાથમાં લઈ જોયો ! ને ચમક્યો. આ શું ? આ તો ગ્રેડામ ચાચાએ વાલસેટની સાથે લખી મોકલેલો કાગળ ! એમાં ચોક્કસ લખ્યું હતું, કે—“આ શક ભરેલો માલ છે. પોલિસ પાછળ પડેલી છે. જેમ બને તેમ જલદી આછેવત્તે ઉફ્ફાવી દેજો.” વગેરે. વોલેનની આંખોમાં વિજયના હર્ષનું તેજ આવ્યું. એણે કાગળની ઘડી વાળી દબાવી દીધી.

થોડી વારમાં મેનેજર આવી પહોંચ્યો. તેના ચહેરાનો રૂવાળ ફરી ગયો હતો. તેણે પોતાની ખુરશી પર બેસતાં કહ્યું:—“સ્ટ્રોંગ સાહેબ તો કહે છે કે તમારી વાત સાચી હોય એમ બનેજ નહિ.”

વોલેને તેના કરતાં બમણા રૂવાળથી કહ્યું: “સ્ટ્રોંગ સાહેબની વાત સાચી હોય એમ બનેજ નહિ.” એમ બોલતાં તેણે પેલો ઘડી વાળેલો કાગળ તેની સામે ધરીને ઉઠેલવા માંડ્યો.

સત્યાનાશ ! આવો મુદ્દાનો કાગળ વોલેનના હાથમાં જઈ પડેલો જોઈને પેલો મેનેજર તો ડઘાઈજ ગયો. તે આમ તેમ ફાંફાં મારવા લાગ્યો. કાંઈ સમજ ન પડવાથી તેણે વોલેનના હાથમાંથી તે કાગળ ઝૂંટવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો—કાગળ પર તરાપ મારી; પરંતુ વોલેન પ્રથમથીજ ચેતેલો

હતો. તેણે એકદમ હાથ વાંસા પર લઈ લીધો, અને હોઠ પીસી ગંભીર મક્કમ અવાજે કહ્યું: “ખબરદાર ! હવે જરા પણ ચાલાકી વાપરી તો આવી બન્યું જાયજો.”

પ્રકરણ ૨૨ મું.

મોકાણના સમાચાર.

આખરે મીડલમેન કંપનીના માલિકોનાં ‘પોલીયાં ઢીલાં’ થયાં ખરાં. વેલેને તેમને બરાબર સપાટામાં લઈને ખૂબ તકલાબ્યા. એટલે તેમણે વાલસેટ લઈ જનાર માણસનો પત્તો આપ્યો.

તે એક વૃદ્ધ અમીર (લૉર્ડ) હતો. તેનું નામ રેડબર્ડ સાહેબ. જાતે ઘણાજ પુરાણા હતા તેથી તેમને બધી જુની પુરાણી વસ્તુઓ ઉપર ખૂબ પ્રેમ હતો. પોતાના મહેલ જેવડા મકાનમાં એમણે અનેક ઐતિહાસિક વસ્તુઓ પ્રાચીન હાંતકથાઓ વાળી ચીજો, પુસ્તકો, સિક્કાઓ, તામ્રપત્રો, અસલના સમયની કારીગરીવાળી ફેમો, તખ્તાઓ ને એવી એવી અનેક બીજી અભાયબીઓનું પ્રદર્શન એકઠું કર્યું હતું.

નિહિલિસ્ટના પંજમાં

મેનેજર ડઘાઈ ગયો ને તેણે વાંસનના હાથમાંથી તે ડાગળા
જુટવી સેવા નરાપ મારી.

એ બધી વસ્તુઓની પાછળ એણે સેંકડો ને હજારો પાઉન્ડનો ધૂમાડો કરેલો હતો. કોઈ પણ જૂના સામાન વાળાની દુકાને કોઈ નવી-પુરાણા સમયની-અભયબીભરેલી વસ્તુ આવ્યાની એને ખબર પડે કે તરતજ એ તે દુકાને જઈને મ્હોં માંગ્યા પૈસા આપીને તે વસ્તુ લાવ્યા વગર રહેજ નહિ. દુકાનદારો પણ એને ઓળખી ગયા હતા. અને પોતાને ત્યાં કંઈ નવાઈ જેવી વસ્તુ આવે કે તરતજ આ ડોસાને ખબર આપતા, ને ઘણું ખર્ચ તે તરતજ તેમને ત્યાંથી એ વસ્તુ ખરીદી જતો.

મીડલમેન કંપનીમાંથી આવીજ રીતે તે વાલસેટો ખપી ગયાં હતાં.

રેડબર્ડ સાહેબનું સરનામું લઈને વોલેન પાછો ભટકવા નીકળી પડ્યો; મહા મહેનતે તેણે રેડબર્ડ સાહેબ જે મહોલ્લામાં રહેતા હતા તે મહોલ્લો શોધી કહાડ્યો. પેલા મેનેજરે આપેલી નિશાનીઓને આધારે રબડીને તેણે લગભગ દોઢ કલાકે રેડબર્ડ સાહેબનું ઘર શોધી કહાડ્યું. એ વખતે સાંજનું અંધારું પ્રજ્વળિત રીતે ફેલાઈ ગયું હતું, માત્ર થોડે થોડે અંતરે મૂકેલા ડોરપોરેશનના દીવાઓનો મંદ પ્રકાશ રસ્તાઓ ઉપર ફેલાયલો હતો.

રેડબર્ડ સાહેબના ખારણામાં એક બુઢો નોકર ઉભેલો હતો. વોલેને તેની પાસે જઈને સાહેબનો મેળાપ કરાવવા કહ્યું.

પેલો નોકર નિરાશપ્રજ્વળિત અવાજે બોલ્યો. “ સાહેબ, તમે ક્યાંથી આવ્યા? આટલા બધા મોડા? આટલા બધા મોડા? ”

“કેમ?” વોલેને પૂછ્યું.

“હવે મારા શેઠનો મેળાપ નહિ થાય.” તે ધીમે ધીમે બોલ્યો:—“હવે તો કદિ નહિ થાય.”

“પણ કેમ?” વોલેને અત્યંત ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું.

“સાહેબ, મારા શેઠને ગુજરી ગયાને બે કલાક થઈ ગયા છે.”

સમાચાર સાંભળીને વોલેન ઠંડોગાર થઈ ગયો. એની બધીયે આશા પળવારમાં ઉડી ગઈ. મૃદ જેવા બનીને એણે તે દ્વારપાળ સામે જોયાજ કયું.”

થોડોવારમાં તે મકાનના બારણામાંથી એક પૌઠ વયનો પાદરી અને બે સ્ત્રીઓ બહાર નીકળ્યાં. મરનારનું અંતકાળનું ‘કનફેશન’ (પાપોની કબૂલત) લેવાને માટે તે પાદરી ત્યાં આવ્યો હતો. બંને સ્ત્રીઓ રેડબર્ડ સાહેબની દૂરની સગી હતી. બંનેનો તેની મિલકત પર થોડો થોડો હુક હતો.

વોલેને થોડે દૂર તેમની પાછળ જઈને પછી તેમાંની એક જે મોટી દેખાતી હતી, તેને ઉભી રાખીને રેડબર્ડ સાહેબ એકાએક કેવી રીતે ગુજરી ગયા તેની તપાસ કરી.

“શું કરીએ, ભાઈ?” પેલીએ આંખમાં આંસુ લાવી જવાબ આપ્યો:—“દેહનો કંઈ ભરોસો છે? કાલે તો સાબ સમા હતા, ને આજે એકદમ છાતી બંધ થઈ, ને સાફ થઈ ગયા.....બહુ ભલા માણસ.....બહુ ભલા.....”

“બેએક દિવસ પર તેઓ કોઈ ઠેકાણેથી જૂનાં વાલ-સેટ ખરીદી લાવેલા ખરા?” વોલેને તેને આશ્વાસન આપીને

પ્રછયું.

“હારે ભાઈ. વીશ હજારના વાલસેટ તો એમણે બે દિવસ પરજ ખરીદેલાં છે. પણ હવે તેને કોણ વાપરનાર છે?”

“કેમ?”

“એમને કંઈ સંતાન નથી. ને આવતી કાલે બપોરે તો એ વાલસેટ ને બીજી ત્રીજી બધીયે વસ્તુઓનું જાહેર લીલામ થનાર છે.”

“જાહેર લીલામ?” વોલેને કંઈક આશ્ચર્યથી પ્રછયું.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

આકૃતનો અંત

ઉપરની ઘટના બની ગયાને આજે ચાર દિવસ પૂરા થયા છે.

સંધ્યાકાળ થયો હતો. પેલા અંધકારમય કારાગારમાં રાજકુમાર ખિન્ન હૃદયે એક ખુરશી પર બેઠો હતો. એના અંતઃકરણમાં અનેક વિરોધી વિચારોનું તુમુલ સુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું.

અચાનક એણે ખારણાંની ફાટમાંથી ઐક કામળને અંદર પ્રવેશ કરતો જોયો. એના હૃદયમાં આનંદ પ્રગટયો. ખારણાં પાસે જઈ એણે કામળ હાથમાં લીધો. અંદર નીચેના શબ્દો લખેલા હતા.

“રાજકુમાર, આજે રાત્રે ખાર વાગ્યા પછી જો તું તારી આંખો પર કાળો રેખા આંધશે, તો તને આ કેદખાનામાંથી મુક્ત કરવા માટે ચાર માણસો તારા ઓરડાને ખારણે ઉભા રહેશે. તને ગાડીમાં બેસાડી રસ્તા પર છૂટો મૂકવામાં આવશે, પણ ખબરદાર—જો તે આંખ પરથી રેખા ખસેડી તે માણસોને ઓળખવાનો પ્રયત્ન કર્યો, તો યાદ રાખજે,—તેજ ક્ષણે તારી ગરદન પર ઝૂંમી રહેલી તરવાર તારા જીવનનો અંત લાવી નાંખશે.”

ચિઠ્ઠી વાંચીને રાજકુમારના અંતરમાં આશા તેમજ આનંદનો સંચાર થયો. પરંતુ એ આનંદમાં ચિંતા અને ગભરાટનું સંમિશ્રણ હતું. આવી રીતે પોતાને કેદ પકડનારની ઓળખ મળ્યા વગર માત્ર તેની દયાથી છૂટવામાં એના જેવા રાજકુમારને કંઈક નામોશી પણ લાગતી હતી. નામોશીને ગણકારીને આ કેદખાનામાં પડ્યા રહી સહ્યા કરવાનું એ એને ગમ્યું નહિ. ગમે તેમ—રાત્રે જે થાય તે જોવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો.

રાત પડી, અને ધીમે ધીમે કલાકો એક પછી એક વીતવા લાગ્યા, અગીઆર, સાડા અગીઆર ને અંતે ખારના ટકોરા પણ સંભળાયા. રાજકુમારના હૃદયમાં ખળભળાટ થવા લાગ્યો.

થોડીવારે એણે દૂર દાહર પર પગલાં અફળાતાં સાંભળ્યાં.

એણે બધું કે નહીં તે લોકો આવી પહોંચ્યા.

તરતજ બારણાંની કળમાં આવી ફરતી સંલગ્નાઇ. બારણું અડધું ઉઘડ્યું. અને એક જણે ડોકીયું કર્યું. અધકારને લીધે રાજકુમાર તેના ચહેરા જોઇ શકે એમ ન હતું.

“કેમ, તૈયાર છો?” પેલાએ પૂછ્યું.

“હા. ચાલો.” રાજકુમારે ઉત્તર આપ્યો.

પેલાએ ગજવામાંથી મોટો કાળો રૂમાલ કાઢ્યો. રાજકુમારની આંખો પર કચકચાવીને બાંધ્યો. પછી બોલ્યો. “બહુ કીન, અંદર આવો.”

બીજા ત્રણ જણા અંદર આવ્યા. તેમણે રાજકુમારના બંને હાથ મજબૂત પકડ્યા. પછી બધાએ ચાલવા માંડ્યું.

રાજકુમારને ઓરડામાંથી બહાર કાઢ્યો. પછી એક દાહર આવ્યો તેના પગથીઆં ઉતરતાં પોતે રસ્તામાં આવ્યો હોય એમ એને લાગ્યું, કારણ કે પવન ઠંડો વાતો હતો.

એક જણ બોલ્યું: “ગાડીમાં બેસવાનું છે.”

રાજકુમારનો એક પગ ગાડીના પાવરા પર મૂકાવવામાં આવ્યો અને તેને ગાડીમાં ગોઠવી બધા તેમાં બેસી ગયા.

જરાયે હુકમ આપ્યા વગર ગાડી સડસડાટ દોડવા લાગી. રાજકુમારને પેલી કાર્નિવલવાળી રાત સાંભરી. તે દિવસે પણ વરદીની વાટ જોયા વગર ઘોડા હંકારાયા હતા. આજે એની સાથે એજ ગાડીમાં પેલી મૃગનયની લલનાને બદલે ચાર લઠ્ઠ જેવા પુરૂષો બેઠા હતા.

લગભગ અડધો કલાક સુધી રાજકુમારની ધ્રુમ દોડતીજ

રહી. એ દરમ્યાન લગભગ અડધો ડઝન વાર ઘોડાએ દિશા ફેરવી હોય એમ એને લાગ્યું. અચાનક ગાંડી ઉભી રહી.

“નીચે ઉતરો.” એક જણ બોલ્યો.

બધાએ હાથ પકડી રાજકુમારને નીચે ઉતાર્યો. ગાંડીનું બારણું ફડાક કરતું બંધ થઈ ગયું. ને તરતજ પૂર વેગથી ઘોડા દોડવા લાગ્યા.

રાજકુમારે તરતજ આંખ પરથી રૂમાલ છોડ્યો. આંખો ચોળીને જોયું તો આખો રસ્તો શાંત અને અંધકારમય હતો. આસપાસના ઘરોનાં બારીબારણાં બંધ હતાં. માત્ર દૂરથી પેલી દોડી જતી ગાંડીનો ખખડાટ સંભળાતો હતો.

ધીમે ધીમે એણે એક તરફ ચાલવા માંડ્યું. કેટલેક દૂર ગયા પછી એને એક બે માણસ મળ્યા.

“ભાડુતી ગાંડી ક્યાં મળશે?” એણે તેમને પૂછ્યું. તે લોકોએ મોટા બજારની દિશા બતાવી. ઠંડીમાં હુકવાતો તે મહામહેનતે બજારમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં બે ત્રણ વિક્ટોરીઆ ઉભી હતી. તેમાંની એકમાં એ ચઢી બેઠો. અને ઇમ્પીરીયલ હોટલ તરફ હાંકવાનો હુકમ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

એક વાર, બે વાર, ત્રણ વાર

ધમ્પીરીયલ હોટલના પગથીયાં પર જેવો રાજકુમારનો પગ પડ્યો તેવાજ સેન્ટ્રલ ટાવરનાં ઘડીઆળમાં ત્રણના ટકોરા થયા. આ વખતે પણ હોટલના નીચેના લાગમાં થોડી થોડી માણસોની આવજા હતી. ઉપલો લાગ શાંત હતો. દરવાજા પરનો પીઓન સ્ટૂલ પર બેઠો બેઠો ઝોકતો હતો. રાજકુમારના પગલાંનો ઘસારો સાંભળીને તે જાગી ઉઠ્યો.

“પધારો સાહેબ, પધારો.” તે નમન કરતાં બોલ્યો:
“કંઈ બહાર ગામ ફરી આવ્યા કે શું?”

“હા.” રાજકુમારે બેદરકારીથી ટુકો જવાબ આપ્યો. બહાર ગામ કેવી મોજ પડી હતી તે તો એનું મનજ સમજી શકે એમ હતું.

“સાથે સામાન કંઈ નથી ? ”

“ના.”

પીઓન પાછો પોતાના સ્ટૂલ પર બેસી ગયો. રાજકુમાર પોતાના ખંડ તરફ ચાલ્યો. જઈને બારણાંની પાસે ચૂકેલું બટન દબાવી ઘન્ટડી વગાડી.

બારણું તરતજ ઉઘડ્યું. રાજકુમારનો ફરીયાદ ચાલુદાર આંખો ચાળતો હતો. પોતાના માલિકને આવે વખતે આવી પહોંચેલો જોઈને તે ચમક્યો, ને એકદમ જાગ્રત થઈ ગયો.

“આવી પહોંચ્યા, સાહેબ?... અચાનક!... ખીલકુલ

ખબર આપ્યા વગર !....”

એ યોગદારને એમજ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે રાજકુમાર કોઈક મિત્રને મળવા બહારગામ ગયા છે. પરંતુ અત્યારે રાજકુમારનો વેશ જોતાં એને એ બાબતની સચ્ચાઈ વિષે વહેમ પડવા લાગ્યો હતો.

રાજકુમાર સીધો કાઉન્ટ લેરોસ્કીના ચોરડામાં ગયો. ત્યાં એક કોચ ઉપર અનેક બિહામણા સ્વપ્નાઓ અનુભવતો, સાંધળીરીઆની સિંધવની ખાણોમાં ખણખણતી લોખંડી જંજીરોના ભણકારા સાંભળતો એ ડોસો મહા મહેનતે નિદ્રા પામી સૂતો હતો. રાજકુમારે તેને જાગાડ્યો.

જાગતાંને વાર પોતાની સામે રાજકુમારને પ્રત્યક્ષ ઉભેલો જોઈને કાઉન્ટ લેરોસ્કીનું હૃદય કેવું ખળભળી ઉઠ્યું હશે તેનું વર્ણન કરવાની શક્તિ આ કલમમાં નથી. પણ વાર તો એને એમજ લાગ્યું કે આ હું સ્વપ્નજ જોઈ છું કે શું!— પણ જ્યારે ખરેખરો રાજકુમાર નિકોલસ સહીસલામત પાછો આવી પહોંચ્યો છે એવી એની ખાત્રી થઈ, ત્યારે એ તેને જોરથી ભેટી પડ્યો. તેનું ગળું ભરાઈ આવ્યું. કંઠ રૂધિર ગયો અને ઘણો સમય સુધી તે કાંઈ બોલી શક્યો યે નહિ.

અંતે રાજકુમારે બધી હકીકત સમજાવી. એક મૃગનયની લલના પોતાને મોહમાં ભુરકી નાંખી લઈ ગઈ— પોતાને આટલા દિવસ સુધી અમુક કાવતરું મંડળવાળાઓએ કેદમાં રાખ્યો અને આખરે, કોણ જાણે શાંચે કારણસર પેલીજ મૃગનયની લલનાએ પોતાને એ કેદખાનામાંથી આવી

વિચિત્ર રીતે મુક્તિ અપાવી—એ બધું રાજકુમારે ટુંકામાં કહી સંભળાવ્યું.

“તમને ત્યાં દુઃખ તો ઘણું પડ્યું હશે !”

“શારીરિક દુઃખ જરાયે ન હતું; પણ ત્યાંના એકાંતની ભયંકરતા તેથીએ વધારે દુઃખદાયક હતી. મારું ચિત્ત આ બનાવથી ઘણું ખિન્ન થઈ ગયું છે. મારે હવે આ શહેરમાં રહેવું નથી.”

+

+

+

ખીજે દિવસે સ્થવારે જે વખતે રૂશીઅન મેઈલ ટ્રેન રાજકુમાર તથા તેના બંને સાથીઓને લઈને પીટર્સબર્ગ તરફ દોડતી હતી, તેજ વખતે લંડન શહેરમાં પેલા લોર્ડ રેડબર્ડ સાહેબના કમ્પાઉન્ડમાં તેમની મિલકતનું જાહેર લિલામ ચાલી રહ્યું હતું. ખરીદદારોનાં ટાળાં તે ઠેકાણે ઉભરાયાં હતાં. મોટાં મોટાં ટેબલો, કબાટો, તીલ્લેરીઓ, પલંગો, ઝુમ્મરો ને એવી એવી વસ્તુઓ લિલામમાં મૂકાઈને ચપાચપ ઉપડી ગઈ. અંતે વારો આવ્યો પેલા એ પુરાણ તકલેદી વાલસેટાનો.

વાંચનાર ! લિલામમાં બિડ આપવાને તલસી રહેલા ટાળામાં પરદેશથી આવેલો એક યુવાન લોકોની ગીર્દીમાં કચરાતો કચરાતો પણ આગળ ધસતો હતો. તે કોણ હતો ? તને તે જણાવવાની જરૂર નથી. વોલેન સિવાય—ભયંકર કાગળોની કાસદગીરી કરતાં ખુવાર થયેલા વોલેન સિવાય—એ ખીજે કોણ હોય ?

થોડીવારે લિલામનો મુકાદમ બોલ્યો—“ચાલો શેડીઆ

લોકો, હવે આ વાલસેટ ભેડી—આપો બિડ.”

“છટ્ ! એમાં તે શું માલ છે ? ડાબરાં જેવા તો દેખાય છે ?” એક જણ બોલ્યો.

મુકાદમ—“સાહેબ, જે છે તે એજ છે, આપને ઠીક લાગે તે બિડ આપો.”

“દશ પાઉન્ડ.” એક જણ હસતાં હસતાં બોલ્યો.

મુકાદમ—“શું દશજ પાઉન્ડ ? સાહેબ, જરા વિચાર તો કરો.....”

તે આગળ બોલવા જાય તે પહેલાં એક ખુણામાંથી અવાજ આવ્યો—

“એક સો પાઉન્ડ.”

બધા ચમક્યા. ને તે બોલનાર તરફ જોવા લાગ્યા. દશને માથે સો પાઉન્ડની બિડ આપનાર આ જુવાનીઓ કંઈ ખાટલા ઢીંચીને આવ્યો છે કે શું ? એવીજ શંકા ઘણીને તો થઈ. એક ડોસાએ તો ધીમે સાદે કહ્યું પણ ખરું : “ભલા માણસ, જોઈ વિચારીને બોલજો. કંઈ પોરવાઈ નહિ જાયો તે સંભાળજો. વાલસેટ જુનાં છે.”

વોલેન બોલ્યો—“કંઈ ફીકર નહિ, સાહેબ. મને જુની વસ્તુનો શોખ છે.” મુકાદમ તરફ જોઈને તે ફરી બોલ્યો—
“એક સો પાઉન્ડ.”

મુકાદમ મોટો ઘાંટો પાડી બોલ્યો—“એક સો પાઉન્ડ એક વાર, બે વાર...એક સો પાઉન્ડ.”

થોડી વાર સુધી ઠાઈ બોલ્યું નહિ. મુકાદમે બે ત્રણેક

વખત જૂમ પાડી, પશુ કોઇએ ચઢતી બિડ આપી નહિ. આખરે તે ઘાંટો પાડી બોલ્યો: “ચાલો ભાઈ, આ વાલસેટ ભય છે. કોઇને વધવું હોય તો બોલો. એક સો પાઉન્ડ એક વાર, બે વાર.....”

ભણે રૂપાની ઘાંટડી ખખડી હોય તેવો, વીણાના ધર જેવો—મીઠો ને મધુરો અવાજ કમ્પાઉન્ડના દરવાજા તરફથી આવ્યો:

“એક સો પચીસ પાઉન્ડ !”

વોલેન ચમક્યો. તેણે દરવાજા તરફ જોયું. આ શું ? મેડમ ડેમીડા ! એ અહીં ક્યાંથી આવી ?

બંનેની નજર મળી. બંનેએ એકબીજાને ઓળખ્યાં. પરંતુ અહીં એમને પરસ્પર વાત કરવાનો અવકાશ નહોતો. વાત કરે તોયે લોકોના ઘોંઘાટ તથા ગીટીને લીધે સાંભળી શકે એમ ન હતું. મુકાદમે તરત બિડ ઉપાડી લીધી—“એકસો ને પચીસ પાઉન્ડ, એક વાર બે વાર.....”

“હોદસો” વોલેને બિડ આપી.

“બસો.” ખૂણામાંથી અવાજ આવ્યો.

બધા લોકો એક બીજાના મોં સામું જોવા લાગ્યા. આવા તકલેદી ને નજીવા દેખાતા વાલસેટ માટે બસો પાઉન્ડ ? નક્કી એ વાલસેટમાં કંઈ ને કંઈ ભેદ હોવો જોઈએ—બિડ આગળ ચાલી—

“સવા બસો.”

“ત્રણસો.”

વોલેન ગભરાયો. જ્યારે એ પચ્ચીશનો કુદકો મારતો હતો ત્યારે મેડમ ડેમીડા પચાસ પોણોસોની છલ્લંગ મારતી હતી. વોલેનને સાંભરી આવ્યું કે મેડમ ડેમીડા તો રૂશીઅન ભાસુસ છે, એની પાસે તો ઢગલાબંધ પૈસા છે.

પણ તેથી શું થયું ? મેડમ ડેમીડા પાસે ભલેને રૂબલના ભંડાર હોય, ને ગમે તેવા ભેદી કારણસર ગમે તેટલી કીંમત આપીને પણ તે આ વાલસેટા ખરીદવાજ માંગતી હોય, તોયે એના હાથમાં એ વાલસેટા જવા દેવાયજ કેમ ? એક વાર વાલસેટ મેડમ ડેમીડાના હાથમાં ગયા પછી નિહિલિસ્ટ મંડળનું શું થાય ! મકીંચનું, વૃદ્ધ પ્રમુખનું અને બીજા બધાંયે ગુપ્ત સભ્યોના ડોકાં તેમના ધડથી છુટાં થયાં વગર રહેજ કેમ ? તેમનાં ભયંકર કાવતરાં પુરવાર કરવા માટે પેલા ગોખાવાળા વાલસેટની અંદરનાં કાગળીઆ ઉપરાંત બીજી કોઈ પણ વસ્તુની જરૂર પણ રહે ખરી કે ?

પણ વાલસેટ માટે પૈસા નોંધ્યે; તે ક્યાંથી લાવવા ? વોલેન પાસે પોતાનું કેટલુંક દ્રવ્ય હતું. ઉપરાંત નિહિલિસ્ટ મંડળનું આશરે દશ હજાર રૂબલનું એક ફંડ હતું. મકીંચ અને બીજા બધા સભ્યોને પૈસા કરતાં જીંદગી અને આખરૂ વધારે વહાલાં હોવાંજ નોંધ્યે. શું તેઓ આવી કટોકટીને વખતે—આવી ભયંકર ક્ષણે—એ ફંડમાંથી નાણાં ખરચવા માટે આનાકાની કરશે ?

ધીમે ધીમે ખિડ આગળ વધવા લાગી. વોલેન બોલ્યો:—
“ સાહી ત્રણસો ”

“ ચારસો. ”

“ પાંચસો. ”

“ સાતસો. ”

વોલેન વિચાર કરવા થંભ્યો. મેડમ ડેમીડા તો ક્યારની સમજી ગઈ હતી કે સાતસો રૂપિયા આપીને આ વાલસેટા ખરીદવા એ વોલેનની શક્તિની ખહાર હતું; એટલુંજ નહિ પણ અત્યારે ઉપરાચારી બિડ આપીને એ જે ઝુ'બેશ ચલાવી રહ્યો હતો તેની પાછળ કંઈ ભેદ હોવોજ નોંધ્યો. એમ પણ એની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી. એથી ગમે તે ભોગે પણ એણે વાલસેટ ખરીદવાનો નિશ્ચયજ કરી લીધો હતો. વોલેન આગળ વધ્યો:

“ સાડી સાતસો. ”

“ આઠસો. ”

લોકોને પણ હવે ગમ્મત પડવા લાગી. આ ચડસા-ચડસી ક્યાં સુધી આગળ ચાલે છે તે જોવાને કેટલાક તલપી રહ્યા હતા. ચડસાચડસી વધવાનાં કારણો વિષે કેટલાક તો કંઈ કંઈ અનુમાનો ખાંધીને બહાર કરતા હતા. સામસામી ખંને પાટીને પાનો ચઢાવી ઉશ્કેરતા હતા.

“ સાડી આઠસો ” વોલેન બોલ્યો.

“ નવસો. ”

“ નવસો પચાસ. ”

“ એક હજાર ને એક ”

હજી મેડમ ડેમીડા યાકતી નથી એજુ' નોંધને વોલેનને

ખૂબ ચીઢ થઈ. તે એકદમ ઉશ્કેરાઈને ખૂબ વધીને બિડ આપતાં બોલ્યો:

“તમારા એક હબર તો મારા બે હબર—બે હબર પૂરા રોકડા. હવે બોલો જોઈ.”

ડેમીડા વિચારમાં પડી. એને સ્વાને પણ ખ્યાલ ન હતો કે વોલેન આટલો મોટો કુદાકડો મારશે. એને પોતાને પૈસા ખર્ચવાની સત્તા હતી એ ખરું, પરંતુ એ સત્તાનેયે હદ હતી. આવા નજવા દેખાતા વાલસેટ માટે બહુ બારે રકમ ખર્ચી નાંખવા માટે રૂશીઅન સરકાર તરફથી ઠપકો મળે તો ?

ડેમીડા ધીમે ધીમે પાસે આવી. જે ટેબલ પર લિલામી વાલસેટ ગોઠવેલા હતા તેની પાસે જઈને તે બરાબર નિરીક્ષણ કરવા લાગી. વાલસેટને આમથી તેમથી ધારી ધારીને જોતાં જોતાં અચાનક એને એક વિચર—વિદ્યુતના ચમકારા પેઠે સ્ફુરી આવ્યો. તે વોલેન તરફ જોઈને બોલી:

“મી. વોલેન !”

“મેડમ.”

“તમે આ વાલસેટ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે ?”

“અલબત્ત.”

“મારી માંગણી કબૂલ રાખશો ?”

“કહો જોઈએ.”

મેડમ ડેમીડા પગવાર ચૂપ રહી. પોતાને સ્પુરેલો નવો વિચાર કેવી બુક્તિથી પ્રદર્શિત કરવો તેનો એણે તરતજ

નિશ્ચય કરી નાંખ્યો. પછી બોલી:

“મારે પણ એ વાલસેટ વગર ચાલે એમ નથી.”

“ત્યારે લઈ લોને—વધે તેનો માલ છે.” વોલેને બેદર-કારીથી કહ્યું.

“પણ હું એકજ વાલસેટથી ચલાવીશ. બીજું વાલસેટ તમે લ્યો.”

વોલેનને અત્યાર સુધીમાં આ વિચાર સ્વયંએ જ ન હતો એણે તો એકજ વાલસેટમાં પોતાના કાગળો ગોઠવી દીધેલા હતા. ત્યારે પછી શા માટે બંને વાલસેટ મેળવવાને વ્યર્થ કાંકાં મારવાં જોઈએ? માત્ર એને પેલું ગોખાવાળું વોલસેટ મળવું જોઈએ.

“તમારી માંગણી મને કબૂલ છે. પણ.....”

“પણ—શું?”

“મને મારી ઈચ્છા મુજબનું વાલસેટ મળવું જોઈએ.” વોલેને કહ્યું.

“હીક. તમારે કયું વાલસેટ જોઈએ? બોલો.”

વોલેને ટેબલ પર જમણી બાજુએ પડેલાં વાલસેટ તરફ આંગળી કરી કહ્યું:—“પેલું.”

ડેમીડાની આંખો આનંદના આવેગથી ઝબકી ઉઠી. હાઆઆઆશ! એ જમણી તરફનું વાલસેટ ભલે જતું! એને તો ડાબી તરફનું વાલસેટ જોઈતું હતું. એણે બ્યારે પોતાનાં લેદી કાગળોમાં ગોઠવ્યાં ત્યારે બરાબર નિશાની શાખી હતી. એના વાલસેટની મહનમૂર્તિને ખસે ગોખો પડેતો

હતો. અને અત્યારે ડાળી બાબુએ પડેલા વાલસેટમાં એ ગોબો સ્પષ્ટ દેખાતો હતો. પછી ગભરાવાની શી જરૂર ? ડેમીડાએ ઉત્સાહથી વોલેનને કહ્યું :

“કબૂલ છે. કબૂલ છે. ચાલો તમે જમણી તરફનું વાલસેટ લેજો. મને ડાળી તરફનું વાલસેટ આપશો તો ચાલશે. જરાક ગોબાવાળું છે. પણ કંઈ ફીકર નહિ. હું ચલાવી લઈશ. કહો. એ ગોબાવાળા વાલસેટ માટે હું તમને શું આપું ? ” એમ કહેતાં ડેમીડાએ પોતાના ઝલ્લામાંના ગજવામાંથી નોટોનો ચોડો કાઢ્યો.

“કશું નહિ. ” વોલેને હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ડેમ ? ”

“હું તમને વોલસેટ ભેટ આપું છું. ”

“હે ? ખરેખર ? ” “ડેમીડા જાણે માનતી ન હોય તેમ બોલી.

“હા. ખરેખર. લ્યો, હમણાંજ આપું છું. ” એમ કહેતાં વોલેન એકદમ સુકાદમના ટેબલ પાસે ગયો; અને ત્યાંથી ડાળી બાબુએ મોકલેલું વાલસેટ હાથમાં લઈ તેણે ડેમીડાને આપતાં ફરી કહ્યું :—લ્યો, આ ભેટ. મારા તરફની બક્ષિસ. ”

ડેમીડા ગળગળી થઈ ગઈ. એને જે જોઈતું હતું તે મળ્યું—તેનો આનંદ એટલો બધો ઉપજ્યો—ને ઉભરાયો હતો કે મહા મહેનતે એના હોઠમાંથી નીચેના શબ્દો બહાર પડ્યા : “ઓહ ! મી. વોલેન, આ ભેટ માટે હું તમારો શો ઉપકાર માનું ? મારી પાસે તેને માટે શબ્દો નથી...”

“તમારો આનંદ એજ મારો બદલો છે. તમે સુખેથી આ

નિહિલિસ્ટોના પંજમાં

મુકદ્દમ મોટો પાંચ પાડી બાન્ધો—“ એક બે પાઉન્ડ...એક વાર
એ વાર .....

વાલસેટ લઈને ઘેર જાયો. હું બંનેના પૈસા ચુકવી દઈશ. ”

મૈડમ ડેમીડાને હવે અંતરમાં ચટપટી થવા લાગી હતી. ઘેર જઈને વાલસેટનું બટન દાખી તેના થડમાંથી પોતાના શુભ કાગળીઆં કાઢી લેવાને તેનું મન તલપાપડ થઈ રહ્યું હતું. વોલેનના શબ્દો મુખમાંથી બહાર પડ્યા કે તરતજ તેણે એક વાર “ થેંક્યુ વેરી મચ ” એમ કહીને પોતાનું વાલસેટ લઈ ચાલવા માંડ્યું. બધા લોકો તેની પાછળ જોવા લાગ્યા. થોડે દૂર ગઈ એટલે ટોળામાંથી કોઈ અટક્યાનું બોલ્યું: “ ફાવી ગઈ. ”

વોલેને તે સાંભળ્યું તે હસ્યો અને બોલ્યો “ હા. ઓ યસ ! ખરેખર ફાવી ગઈ. ” એમ કહેતાં તેણે સરકારી મુકાદમના રજીસ્ટર પર સહી કરી આપી અને વાલસેટ ખરીદ્યા તેની ચોથાઈનો એક લખી આપ્યો. મુકાદમે વોલેનનું નામ ઠામ ઠેકાણું વગેરે લખી લીધું; ને પછી ટોળા તરફ જોઈ બોલ્યો “ હુરરે ! હુરરે ! હીપ હીપ હીપ હુરરે ! આ નસીબ. દાર વાલસેટ જોડી માટે હુરરે ! ”

જ્યારે વોલેન અને ડેમીડાની ટપાટપી ચાલતી હતી ત્યારે કેટલાક લોકોને એમ લાગેલું ખરું કે આ વાલસેટના લિલામમાં કંઈ ભેદ હોવો જોઈએ, અને જ્યારે “ ત્રણ વાર ” બોલાશે ત્યારે તે ભેદનો ખુલાસો થશે ખરો. પરંતુ તેમ ધારનારા લોકો પણ મુકાદમે બોલાવેલી આ ‘ હુરરે ’ના ઘોંઘાટમાં ભેદની વાત વિસરી ગયા અને બધાની સાથે લખી જઈને બોલ્યા—

‘ હુરરે ! વાલસેટની હુરરે ! ’

મકરણ ૨૫ મું

તે આ ન હોય

રેડબર્ડ સાહેબના કમ્પાઉન્ડની બહાર એક ચારઠ ઉભી હતી. મેડમ ડેમીડા પોતાના વાલસેટ સાથે તે ચારઠમાં જઈ બેઠી અને કોચમેનને “ સિલ્વર ” હોટલ તરફ હાંકવાનો હુકમ આપ્યો. એજ હોટલમાં એણે પોતાનો મુકામ રાખ્યો હતો.

ગાંડીમાં બેસીને એણે પોતાની સામેની બેઠક પર વાલસેટ ગોઠવ્યું. એને મન તો ઘણું થયું કે લાવ અહીંજ બટન દબાવી બેઠું, પરંતુ ગાંડી ખુલ્લી હોવાથી રખેને કોઈ બેઠ લે એવા ભયે તેણે પોતાના મનને જેમ તેમ દબાવી રાખ્યું.

છતાં—

એની નજર પેલા મદનરાજના ખભા પર પડી. ને એને વહેમ પડ્યો. શું તે દિવસે જોયેલો ગોખો આવોજ હતો ? કેમ કહી શકાય ? પંદર દિવસની વાત. નાના સરખા વાલસેટ ઉપર વટાણા જેવડો ગોખો પડેલો તે આડો હતો કે ઉભો તે આજે કેવી રીતે સંભારી શકાય ? ડેમીડાના હૃદયમાં ધબકારા વધવા લાગ્યા; રખેને ખોટુંજ વાલસેટ—એકને બદલે બીજુંજ વાલસેટ—આવી ગયું હોય તો ? ડેમીડાએ છાતી પર હાથ મૂકી અંદર ચાલી રહેલા તોફાનને શમાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

*

*

*

*

પોતાનું અમૃત્ય વાલસેટ લઈને વોલેન પોતાનાં મુકામે

આવ્યો. પોતાના રૂમમાં આવી ખારણું અંદરથી બંધ કર્યું. વાલસેટને ટેબલ પર ગોઠવીને એણે પેલું ગુપ્ત બટન દાખવા માંડ્યું.

વાંચનાર ! તું ખાત્રીથી માનજે કે એ વખતે એનો હાથ થરથર ધ્રુજતો હતો. હાય ! છેલ્લા પંદર વીશ દિવસના ભયંકર દોડધામીઆ બનાવોની ઘટમાળ ! એ બનાવોનો વિચાર કરતાં પણ વાલેનને ખુબ ધ્રુજારી આવતી હતી. અત્યારે—આજ ક્ષણે એ ભયંકર ઘટમાળનો અંત આવવાનો હતો. તેની સાથે ધ્રુજારી પણ શમી જવાની હતી. શમવાને ખાતરજ તે અત્યારે વધારે ઉછળતી હતી.

બટન દબાવ્યું. થડમાંનું પોલાણ ખુલ્લું થયું. કાગળનું બંડલ બહાર નીકળ્યું.

બંડલ હાથમાં આવતાંજ વોલેનનું હૃદય ખૂબ ભેરથી ધબકવા લાગ્યું. એણે સુકેલું તે બંડલ આવું તો નહોતુંજ. બંડલ પર બાંધેલી દોરી છોડતાં વોલેનને આજના જેટલી વાર કદિ લાગી નહિ હોય. દોરી તુટતાં કાગળો ખુલ્લા થયા. પહેલાજ કાગળ પર નીચે મેડમ ડેમીડાનું નામ જોઈને વોલેનની આંખે તમ્મર આવ્યા. તે પાસેની એક ખુરશી પર બેસી ગયો. એના પોતાના કામળીઆં ક્યાં જતાં રહ્યાં ? જરૂર તે ડેમીડાએ લાંધાં હશે અને તેને બદલે આ ધમકીના કાગળ એણેજ મૂક્યા હશે.

એવા વિચારમાં—ને વિચારમાં—મૂઠ જેવો બનીને વોલેન ફાણ જાણે ક્યાં સુધી તે ખુરશીમાં બેસી રહ્યો. જ્યારે

તે જાગૃત થયો ત્યારે તેણે બારણા પર ટકોરા થતા સંભળ્યા. જટ ઉઠીને કાગળોનું બંડલ ટેબલના ખાનામાં સંતાડી દીધું. ટેબલને ચાવી દધ, વાલસેટનું પોલાણ બંધ કરી તેણે બારણું ઉઘાડ્યું. બહાર એક ઢાસી હાથમાં બંધ પાકીટ લઈને ઉભી હતી. પાકીટ વોલેનને આપતાં તે બોલી;

“ મારી બાઈએ આ ચીકૂ મોકલી છે ને જવાબ મંગાવ્યો છે. ”

વોલેને પાકીટ હાથમાં લઈ ફેરવ્યું. અંદરથી ચીકૂ કાઢી વાંચવા લાગ્યો.

ડીઅર મિં વોલેન,

હવે તો તમને પણ સમજ પડી” ગદ્ય દશે કે આપણે ખંને એક બીજાના કબજામાં આવી ગયાં છીએ; ખંને એક બીજાની જાળમાં સપડયાં છીએ. જે રીતે તમારા ભેદી કાગળીઆં મારા હાથમાં આવ્યાં છે, તેવીજ રીતે મારા ગુપ્ત કાગળીઆં તમારા હાથમાં પડેલાં હોવાં જોઈએ.

હવે શું કરવું?

હવે શું કરવું તેનો વિચાર આપણે ભેગાં મળીનેજ કરીશું તે ઠીક પડશે. નાહક એક બીજાને દુનિયામાં બેઆબરૂ કરવાથી શો લાભ છે?

તમે આજે રાત્રે સાડા સાત વાગે સિલ્વર હોટેલ રૂમ નં** માં મને મળવા આવશો તો આપણે બેઉ મળીને ખંનેને અનુકૂળ થઈ પડે એવો ઘાટ ગોઠવીશું.

રાતના જમવાનું અહીંજ રાખશો.

લી. તમારી
રમીલ

વોલેન ચિઠ્ઠી વાંચી ચમક્યો. શું ડેમીડાનાં પોતાનાં ગુપ્ત કાગળીઆં મારા હાથમાં છે ?

દાસીને બહાર બેસવાનું કહી, વોલેને પાછું બારણું બંધ કરી ટેબલ ઉઘાડ્યું. કાગળોનું બંડલ કાઢી ભેંચું. અહાહા ! ખરેખર ! આ તો એના બસુસી ખાતાના હેવાલો ! જે જીવ જતાંયે કોઈના હાથમાં જવા ન ભેંધ્યે, તે. અત્યારે વોલેન એ કાગળોની મદદથી ડેમીડાને સહેજવારમાં ફજેત કરી શકે એમ હતું. આખી દુનિયામાં ડેમીડા બસુસ તરીકે હડધુત હડધુત થઇ જાય ને રૂશીઆના ગુપ્તચર ખાતાનો ખાફ એની ઉપર ઉતરે તે જુદો. બસુસી ખાતાનાં ગુપ્ત કાગળીઆં બીજાના હાથમાં જવા દેવાની બેદરકારી માટે રૂશીઆની સરકાર એને માથે ગુસ્સા રીતે શું શું વીતાડે તે તો કહો શકાય પણ નહિ.

વોલેનનું હૃદય અભિમાનથી ફુલવા લાગ્યું. “ જો એ મને મારાં બધાં કાગળીઆં પાછાં આપે નહિ તો—? તો હું એને પણ આખી દુનિયામાં ફજેત કર્યા વગર નહિ રહું. ” એમ એણે નિશ્ચય કરી નાંખ્યો.

થોડીક વારે એણે એક કાગળ લઇ જવાબની ચિઠ્ઠી લખી:

ડીઅર મેડમ ડેમીડા,

સાંજે સાડા સાત વાગે હું તમને તમારે મુકામે મળીશ. આપણે સાથે જમીશું એ કબૂલ. પરંતુ આપણે જે ઘાટ ગોઠવીએ તેથી આપણા વચ્ચે જાહેરાતની મિત્રાચારી ન થાય તો તે નિષ્ફળ જશે, એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

વિશેષ રૂબરૂમાં—

લી. તમારો વોલેન

ચિઠ્ઠી પાકીટમાં બંધ કરી દાસીને આપી. દાસી નમન કરીને ચાલતી થઈ.

ઉપસંહાર

વાંચનાર ! હવે આપણી આ લાંબી નવલકથાનો અંત આવ્યો છે.

સાંજે વોલેન પાંચ વાગ્યાનો તૈયારી કરવા મંડ્યો. ન્હાઈ ધોઈ ચોકખા થઈ, કોલર નેકટાઈની ટાપટીપ કરી સજ્જ થતાં એનો લગલગ દોઢ કલાક નીકળી ગયો. સવા સાત વાગે ઠરાવ્યા કરતાં પા કલાક વહેલોજ—એ સિદ્ધર હોટેલમાં જઈ પહોંચ્યો.

ડેમીડા એ વખતે એની વાટ જોતીજ બેઠી હતી. એણે આજે જન્મવાને માટે ખાસ વાનગીઓ તૈયાર કરાવી હતી. ટેબલ પર એક સ્વચ્છ ચાદર પાથરીને જુદી જુદી વાનીઓ માટે તાસકો ગોઠવેલી હતી.

વોલેનને જોઈ ડેમીડાએ ઉઠીને સામા આવી તેને સત્કાર કર્યો. એ વહેલો આવી પહોંચ્યો તે બાબત એને

જરાયે આશ્ચર્ય ન ઉપજ્યું. કારણ કે—પોતે પણ અડધો કલાક થયાં તેને મળવાને આતુરતાથી વાટજ જોઈ રહી હતી.

ખંને જણાં ટેબલ આગળ જઈ બેઠાં ને વાતો કરવા લાગ્યાં. ખંનેએ એક બીજાની હકીકત પૂછી. કેવી રીતે, કેવા સંજોગોમાં, ને શા કારણથી ખંનેએ તે કાગળો વાલસેટમાં જોડ્યા હતા, તે પરસ્પર સમજાવ્યું.

ઓડરબર્ગ સ્ટેશન પર ચોરી થવાથી મેડમ ડેમીડા ત્યાંજ ઉતરી પડી અને ત્યાંના પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરને મળી. સાંજે એણે છાપામાં છપાયેલી હકીકત વાંચી—ને તરતજ વીચેના પાછી આવી. ત્યાં એને વોલેન પણ વાલસેટની શોધમાં પડ્યો હતો એ વાતની ખબર પડી.

બીયારો વોલેન એમજ ધારતો હતો કે ઓલિવિયાની ઓરડી પર દરોડો પડ્યા પછી પોતે શું શું કર્યું તેની કોઈને ખબરજ ન હતી. પરંતુ વીચેનાની ચબરાક પોલિસની આંખો સતત એના ઉપર ઠરેલીજ હતી. મેડમ ડેમીડાને પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટર તરફથી બધી ખબર મળ્યાજ કરતી હતી. વોલેન જે સ્ટીમરમાં લાંડન જવા ઉપડ્યો તેની પછી પહેલીજ સ્ટીમરમાં મેડમ ડેમીડા નીકળી પડી હતી. એને રૂશીયન છૂપી પોલિસની અથાગ મદદ હતી. છેવટ સુધી એ વોલેનની પાછળજ મંડી રહી હતી; અને લિલામમાં બરાબર અણીને વખતે એ ત્યાં આવી પહોંચી હતી.

મેડમ ડેમીડાએ એ બધું વોલેનને વિસ્તારપૂર્વક સમજાવ્યું.

તે આંત્રજીને વોલેને કહ્યું—“લિલામના દરવાજા પર તમને જોતાંજ મારા હૃદયમાં ખરેખર ચીરાડો પડ્યો હતો.”

“કેમ? તમે મારાથી ડરતા હતા?”

“બીજું તો શું? પણ તમે મારા કાર્યમાં વિદ્વ નાંખશે એવો ભય તો હતોજ.”

“ત્યારે મેં તમને ખૂબ પજવ્યા. ખરૂંને?”

વોલેન હસ્યો; ને જોલ્યો—“કંઈ શ્રીકર નહિ.”

“હવે હું એ પજવણીનું પ્રાયઃશ્રિત કરવા ધારૂં છું.”

“કેવી રીતે?”

“તમારા હૃદયમાં મેં પાડેલો ચીરાડો રૂઝાય એવી રીતે.”

ડેમીડા આગળ કાંઈ જોલી નહિ. વોલેન આગળ કાંઈ પ્રયત્ન નહિ. બંને જણા નેત્રોથીજ વાતો કરવા લાગ્યાં. વાંચનાર!

વોલેન ત્રીશ વર્ષનો છે. મેડમ ડેમીડા અઠાવીશ વર્ષની છે. બંને દેખાવડાં ને સુંદર છે. બંનેની સ્થિતિ ય એક બીજાને અનુરૂપ છે, બંને એકબીજાના ગુહ્યતમ ભેદ જાણે છે, બંનેની ચોટલી અરસપરસ એક બીજાના હાથમાં છે અને બંનેના હૃદયમાં હવે એકબીજા માટે પ્રેમ પણ પ્રગટ્યો છે, તો પછી તેઓ એકબીજાને પરણી જાય તો તેમાં તને કાંઈ વાંધો છે?

x

x

x

x

બીજે અઠવાડીએ વોલેન અને ડેમીડા પાછાં વીરેના આવ્યાં. ત્યાં રવિવારે હોફબર્ગ દેવળમાંજ તેમનાં લગ્ન થયાં.

એ વખતે પેલાં કમનસીબ વાલસેટા જ્યાં પહેલાં હતાં ત્યાંજ—તેમની મૂળ-જગાએ—ગોઠવેલાં હતાં; અને તેના વૃક્ષની ઢાળીએ ઢાળીએ ગોઠવેલી મીઠુખત્તીઓના પ્રકાશમાં વર્ણન એરીની દેદિધ્યમાન મૂર્તિ અળહળી રહી હતી.

અને એમને હસ્તમેળાપ કોણે કરાવ્યો, તે ખબર છે? આપણા સુપરિચિત કાર્ડીનલ મહારાજે. અને ખુદ આસ્ટ્રી-આના રાજા ફ્રાન્ઝ જોસફ જાતે તે વખતે ત્યાં હાજર હતા.

વાંચનાર ! પોતે મહા પ્રયાસે પ્રાપ્ત કરેલા અને પોતાની પ્રિયતમાને ભેટ તરીકે પાઠવેલા એ ભેદી વાલસેટને પાછા પોતાની મૂળ જગા પર આવી બેઠેલા બેઠને રાજા ફ્રાન્ઝ જોસફને અને તેની કાસદગીરી સ્વીકારનાર કાર્ડીનલ મહારાજને પણ કેવું આશ્ચર્ય થયું હશે તેનું વર્ણન કરવાની શક્તિ આ લેખિનીમાં નથી. તે કલ્પના તું જાતેજ કરી લેજે.

X

X

X

રાજકુમાર કેવી રીતે છુટ્યો તે વિશે વાંચકના મનમાં ઉત્સુકતા રહીજ ગઈ હશે. એની પાસેથી એક પત્ર લખાવીને સ્ટીવેના તેજ રાત્રે પીટર્સબર્ગ જવા ઉપડી ગઈ હતી. ત્યાં જઈ એણે ના. ઝારની સુલાકાત માટે માંગણી કરી. મહા મહેનતે એને પરવાનગી મળી. મોંઢા પર ખુરખો નાંખી એ હિંમતવાન બાળા ઝારાધિરાજની હજૂરમાં હાજર થઈ. ને એણે પેલો પત્ર રજુ કર્યો.

પત્ર વાંચીને ઝારાધિરાજનાં લવાં ચઢી ગયાં—“શું મારો યુવરાજ કેદમાં છે ? ” તેણે બરાડો પાડી પૂછ્યું.

“હાજી.”

“લેશસ્કી તો જણાવે છે કે તેની તબીએત સારી નથી.”

“એ જુઠ્ઠી વાત છે. રાજકુમાર શરીરે સુખી છે, આપ કોઈ વાતે પ્રીકર કરશે નહિ. માત્ર જ્યાં સુધી ડયુનાજયુ અને બીજા બધાએ નિહિલિસ્ટો છુટા થાય નહિ ત્યાં સુધી રાજકુમારને કેદમાં રહેવું પડશે.”

“તું કોણ છે ?”

“તે બતાવી દઉં એવી હું મૂખ નથી.” સ્ટીવેનાએ હિંમતથી જવાબ આપ્યો.

“હું તને અત્યારે કેદ કરું તો ?”

“તો રાજકુમારનું ડોકું કાલેજ ધડથી છુટું થઈ પડશે.”

વાત તો સાચી હતી. આવી એક છોકરીને પકડવા માટે પોતાના એકના એક પુત્રનો ભોગ આપવો પડે તે ઝારાધિરાજને કેમ પાલવે ?

અંતે-નછુટકે-તેણે પેલા કેદ પડેલા નિહિલિસ્ટાને મુક્ત કરવાનો અને તેમને વગર હરકતે રૂશીઆની હદ બહાર નીકળી જવાનો પરવાનો લખી આપ્યો હતો.

જીવનતત્ત્વોનો ક્ષય થયા પહેલાં તંદુરસ્તી મેળવી લ્યો.

૧ કાંઈ પણ કારણ જણાયા વિના તમારું શરીર એવેન લાગતું હોય, ૨ કાંઈ પણ ક્વા માફક ન આવતી હોય, ૩ સહેજ હવાપાણી બદલાતાં કાંઈ ઉપાધિ થઈ આવતી હોય, ૪ બિમારીથી છુટ્યા પછી ઝટ વજન વધતું લાગતું ન હોય, ૫ શરીર તંદુરસ્ત જણાયા છતાં વજન ઓછું લાગતું હોય, ૬ શરીર વજનમાં બહુ વધી ગયું લાગતું હોય, ૭ ચેપી રોગો સામે તમારું શરીર રક્ષણ આપે એવો ભરોસો ન હોય, ૮ તમારાં ન મટતાં ઢરઢો હેરાન કરતાં હોય કે મટેલાં ઉથલો મારતાં હોય અને, ૯ પેટ, છાતી કે મગજના કોઈ પણ અવયવની નબળાઈ જણાતી હોય, તો નક્કી વાપરો

કારણ કે તે હજારો ઢરડીઓ પર અજમાવેલી, સો ટકા નિર્દોષ, સચોટ, સ્વાસ્થિ, પરેજી કે અનુપાનની ખટપટ વિનાની અને મક્કરવજન નં. ૧ તથા સુવર્ણનાં નવીજ શોધ મુજબનાં તત્ત્વોથી ભરપૂર હોવાથી શરીરનો કોટા સમતોલ રાખનાર એક અપૂર્વ યીજ છે.

૩૨ ડોઝની આટલીતા રૂ. ૧૦) પોસ્ટેજ જુદું. પૈસા પ્રથમથી મોકલનારને હિંદમાં પોસ્ટેજ માફ, રૂ. ૧ આગળથી મળ્યા વિના વી. પી. મોકલવાનું નથી. વાપરનારાઓના અભિપ્રાયે મંગાવે અને તમારા ગામના ક્વાવાળા પાસે ન મળે તો લખો:—

જીવનશિક્ષા કાર્યાલય, કોટડા. (વાયા ભુજ) કચ્છ.

ભરૂચના એજન્ટ: ૧ કાંતિલાલ શેઠની કું. વડાપાડા રોડ.

મુંબઈના એજન્ટ: ૧ સી. પી. ડક્કરની કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.

,, ૨ ગે પાલઠાસ વિશરામની કું. ફિઝમિલિડિંગ ,,

,, ૩ પ્રીમીઅર કેમિસ્ટસ પીરમાઈ મિલિડિંગ ,,

,, ૪ એલ. વસનંદી કું. ૭૧-૭૩, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટડા.

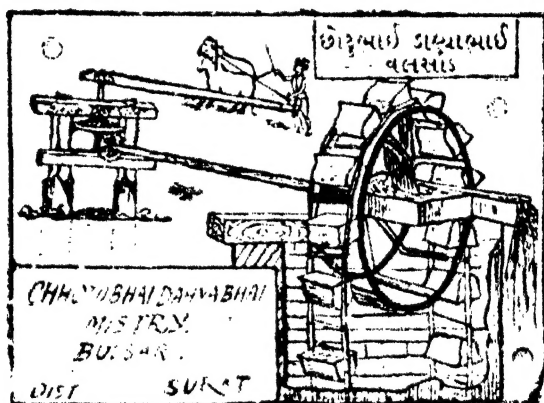

→* ખેતીવાડી માટે ઉપયોગી *←

લોખંડી રહેટ

વાપરો અને

ખેતીને આબાદ કરો.

ખેતીવાડીને થોડા ખર્ચે ભરપૂર પાણી પ્રદાન પાડવા
માટે પંપ વગેરે પરદેશી સાધનો કરતાં
ઘણુંજ ઉત્તમ સાધન છે.

કુવાની ઊંડાઈ લખી

સચિત્ર પ્રાઈસલીસ્ટ મફત મંગાવો.

છોટુભાઈ ડાહ્યાભાઈ મોસી-રહેટવાળા.

એન્ડરસન રોડ :: વલસાડ :: (જી સુરત)

બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલ્વે.

